

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL SÜLEYMANİYE
KÜTÜPHANESİ'NDEKİ ARAPÇA VE
OSMANLICA KIRÂAT YAZMALARI

MUHAMMED İSA YÜKSEK
250106075

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. SITKI GÜLLE

İstanbul - 2009

ÖZ

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesindeki Arapça ve Osmanlıca Kırâat Yazmaları, Muhammed İsa Yüksek.

Kırâat ilmi vahyin başlangıcından bu yana diğer İslâmî ilimler gibi sahasında uzmanların yetiştiği ve değerli yapıtlara imza atılan bir ilim dalı olmuştur. Tarihimiz bu kırâat uzmanlarının yazmış oldukları sayısız eserle doludur.

İslâmi ilimler literatürümüz söz konusu olduğunda geçmişimizi bütün ihtişamıyla nazarımıza sunan en büyük hazinelerimizin başında İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi gelmektedir. Merkeze kırâat ilmini alan ortam olarak Süleymaniye Kütüphanesini seçen bu çalışma, zengin kırâat literatürünün henüz gün yüzüne çıkmamış, basılı olmayan eserlerini bu ilmin ilgililerine sunmayı ve Süleymaniye Kütüphanesinin eşsiz birikimini bir kez daha gözler önüne sermeyi amaçlamıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, meşhur kırâat eserlerinin başlık yapılarına uyulmaksızın keleme alınan kitap ve risaleler incelenmiştir.

İkinci bölümde meşhur kırâat eserlerinin başlık yapılarına uygun olarak yazılan ve aralarında başlık yapısı bakımından birlik bulunan eserler, Sistemantik tarzda kaleme alınmaları açısından değerlendirilip incelenmiştir.

Üçüncü bölümde de, kırâat eserlerinin ikinci bölümü diyebileceğimiz ve kırâat ilminin pratik kısmını ifade eden ferşü'l-huruf tarzındaki eserler ele alınmıştır.

Çalışma araştırma esnasında karşılaşılan ve çalışmanın tasnifinde belirleyici rol oynayan farklı tarzdaki yazımların aralarındaki ayrıma dikkat çekerek bitirilmiştir.

ABSTRACT

The Arabic and Ottoman Qırâat Manuscripts in The Süleymaniye Library of İstanbul, Muhammed İsa Yüksek.

The science of qırâat has been a branch of science like the other Islamic sciences in which scholars in the area have grown and valuable works produced since the beginning of the revelation. Our history is full of countless works written by these qırâat scholars.

When our oeuvre of Islamic sciences is in question, Istanbul Suleymaniye Library is the leading one among our largest treasures which present our history with all its grandeur. This work, which locates the science of qırâat into its center and chooses Suleymaniye Library as a setting, has aimed at presenting the works of rich qırâat oeuvre which are unprinted and have not been brought to daylight to the concerned researchers of this science and displaying its unique accumulation one more time.

The work is composed of three sections. In the first section, books and booklets are examined without following the famous qırâat works title structures.

In the second section works which are written according to famous qırâat works and are the same in terms of title are evaluated and examined from the point of their systematical composition.

In the third section, works like “ferşü’l-huruf” which we can call the second section of the qırâat works and mean the practical section of the science of qırâat are taken into consideration and examined.

The work is finished by remarking the diverse manners of scripts which have been encountered during the research and played a determining role in the classification of the work.

ÖNSÖZ

Kırâat, İslâm tarihi boyunca sahasında birçok âlimin yetiştiği, diğer İslâmî ilimlerle de ilişki içerisinde olan bir ilim dalıdır. Bu sahada kaleme alınan yüzlerce eser ve şifâhen talimin belgesi olan icazetnâmeler kırâat ilmine kaynak teşkil etmiştir.

Osmanlı dönemi İslâmî ilimler literatürü için önemli bir zaman dilimidir. Bu yıllarda birçok eser kaleme alınmıştır. İlmî araştırmalar ve yazılar zirve noktalara ulaşmıştır. Osmanlı topraklarında inşa edilen kütüphaneler bu ilmî faaliyetlerin en büyük kanıtıdır.

Biz bu çalışmamızda bünyesinde barındırdığı koleksiyonlarda 130000’i aşkın eserle önemli bir kültür ve ilim mirasımız olan Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki kırâata dâir basılmamış eserleri inceledik. Bununla da; hem kırâat literatürünün tanınmamış eserlerini okuyucuya sunmayı, hem de Süleymaniye Kütüphanesinin ilmî çalışmalar yapan araştırmacılar için ne derece öneme hâiz olduğunu vurgulamayı amaçladık. Çünkü yeni eserler yazmak kadar yazılan eserleri tanımak da önemlidir. Bu noktada incelediğimiz eserleri tanımanın, vücuda getirilecek yeni eserlere örnek teşkil edeceğini, bu eserlerle ulaşılabilecek sonuçları birer adım daha ileri götüreceğini ve yeni araştırmalara ivme kazandıracağını düşünmekteyiz.

Kütüphanedeki kırâat eserlerinden sadece basılmamış özgün eserleri ele alarak çalışmamızın kapsamını sınırladık. Genel bir değerlendirmeye tâbi tutarak, tespit edebildiğimiz 77 eserin ortak noktalarını ve farklılıklarını ortaya koymaya çalıştık. Başlık sistemleri ve içerikleri açısından karşılaştığımız farklılıklar, eserlerin tasnifi açısından dikkate aldığımız temel nokta olmuştur. Alt başlıklar ise yazım metotları ve eserlerin isimlerinin belirliliği noktasında şekillenmiştir.

Çalışmamız giriş, üç bölümden müteşekkil metin bölümü ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde kırâat kelimesinin manası, kırâat tarihi ile ilgili bilgiler verilmiş, çalışmanın amacı ve metodu hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Birinci bölümde, kırâat literatüründe sistemleşen başlık yapısına sahip olmayıp özgün içerik ve başlık yapısına sahip olan eserler incelenmiştir.

İkinci bölümde meşhur kırâat eserlerinden itibaren âdetâ sistemleşen başlık yapısı ile kaleme alınan eserler değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise kırâat ilminin pratik kısmını temsil eden ferşü'l-huruf tarzındaki eserler incelenmiştir. Sonuç bölümünde de genel değerlendirmelerle çalışma sona erdirilmiştir.

Kırâat literatürünün tanıtımına katkıda bulunmayı amaçladığımız tezimizi ilim sevdalılarının takdirlerine sunmadan önce, gerek bu çalışmamızın şekillenmesinde gerekse araştırmalarımız esnasında karşılaştığımız her türlü sorunun çözümünde başvurduğumuz saygıdeğer hocamız Prof. Dr. A. Suphi FURAT'a, değerli fikirlerini istifâdeme sunan, çalışmamın sonuçlanmasında önemli yönlendirmeleri bulunan, her başvurduğumda kısıtlı zamanına rağmen alâkasını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Sıtkı GÜLLE'ye, kırâat ilmini kendisinden şifâhen talim ettiğim Abdullah HATİBOĞLU hocama, çalışmam süresince maddî-mânevî fedâkarlıklarını eksik etmeyen eşim ve aileme teşekkürü borç bilirim.

Fatih, 2009

Muhammed İsa YÜKSEK

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii

GİRİŞ

I. KİRÂAT İLMİNİN TANIMI	1
II. KİRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ	4
A. KİRÂAT İLMİNİN DOĞUŞU	4
B. KİRÂAT İLMİNİN GELİŞMESİ	12
1. Sahabe Dönemi.....	12
2. Tâbiûn Dönemi	14
3. İbn Mücâhid ile Başlayan Kırâatları Yedi İmamla Sınırlama Dönemi	15
4. On İmam Dönemi	17
III. TEZİN AMACI ve METODU	19
A. TEZİN AMACI.....	19
B. TEZİN METODU	20

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSTAKİL TARZDA KALEME ALINAN ESERLER

I. İSMİ BELLİ OLAN ESERLER.....	25
A. NESİR TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER.....	25
1. Kitaplar	25
a. el-Furkan fî kırâati'l-Kur'ân	25
b. Hısnü'l-kâri fî ihtilaf i'l-mekâri	31
c. Hulâsatü'l-kelam ala vakfî Hamza ve Hişâm	36

d. Muhtasar	38
e. Müfredât fî kırâati Ya'kub.....	41
f. Mürşidü't-tâlibîn li fehmi turukü't-Tayyibe	44
g. Tuhfetü'l-enâm fî vakfî Hamza ve Hişâm.....	47
h. Usûlü'l-kırâa.....	59
2. Risâleler.....	61
a. Risâle fî beyânı idgâmi's-Sûsî fî külli's-sûre	61
b. Risâle fî tekbir inde hatmi'l-Kur'ân	64
c. Risâle fî vakfî Hamza ve Hişâm	67
d. Zikru'l-kurrâ'il-ma'rûfîn ve'r-ruvati'l-meşhurîn	68
e. Risâle-i Köprülüzâde	70
f. Risâle-i Tekbir.....	73
g. Risâle-i Verşiyye	75
h. Tırâzü'l-âlimîn fî hükmi'l-istifhâmeyn	77
B. MANZUM ESERLER	80
1. Ahkâmü'l-hemze li Hişâm ve Hamza	80
2. Hidayet'ül-kurrâ	83
3. Tahkikü't ta'lim fî't-terkik ve't-tefhim	85
4. et-Tizkar fî kırâati Eban b. Yezid b. el-Attar	88
C. ŞEMATİK TARZDA KALEME ALINAN ESERLER	90
1. Şema Tarzında Olan Eserler.....	90
a. el-Mîzân.....	90
b. el-Mebhut fî'l-kırâati's-seb'a.....	93
2. Nesir-Şema Tarzında Olan Eserler.....	97
a. Kitabü't-davâbit ve'l-işârât li eczâi ilmi'l-kıraa'	97
b. Risâle fî beyânî cemîil hemezât.....	100
D. SORU-CEVAP TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER	103
1. Risâle fî's- suâl ve'l-ecvibe	103
2. Ecvibetü'l-mesâil el-müşkilât fî ilmi'l-kıraa'	106
3. Elgâzu'l-Cezerîyye	108
II. İSMİ BELLİ OLMAYAN ESERLER.....	110

A. NESİR TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER	110
1. Bağdatlı Vehbi Efendi-2093 Numarada Bulunan Eser	110
2. İzmir-812 Numarada Bulunan Eser.....	113
3. Reşid Efendi-449 Numarada Bulunan Eser.....	115
4. Erzincan-8 Numarada Bulunan Eser	117
5. Dügümlü Baba-37 Numarada Bulunan Eser	120
6. Hacı Selim Ağa-28 Numarada Bulunan Eser	122
7. Hacı Selim Ağa-28 Numarada Bulunan Diğer Eser.....	124
8. Yazma Bağışlar-2702 Numarada Bulunan Eser.....	126
9. Denizli-4 Numarada Bulunan Eser.....	128
10. Denizli-414 Numarada Bulunan Eser.....	130
11. Fatih-68 Numarada Bulunan Eser	132
12. Reşid Efendi-985 Numarada Bulunan Eser.....	134
B. MANZUM ESERLER	138
1. Ayasofya-59 Numarada Bulunan Eser	138
C. SORU-CEVAP TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER.....	139
1. Esad Efendi-3639 Numarada Bulunan Eser	139
2. Esad Efendi-3639 Numarada Bulunan Diğer Eser.....	141
3. Esad Efendi-3639 Numarada Bulunan Bir Diğer Eser.....	143
4. İbrahim Efendi-28 Numarada Bulunan Eser	145
5. Hacı Mahmud Efendi-350 Numarada Bulunan Eser.....	146
6. Bağdatlı Vehbi Efendi-2123 Numarada Bulunan Eser	149

İKİNCİ BÖLÜM

SİSTEMATİK TARZDA KALEME ALINAN ESERLER

I. İSMİ BELLİ OLAN ESERLER.....	153
A. BİR VEYA BİRKAÇ KİRÂATA DAİR KALEME ALINAN ESERLER	153
1. Nesir Tarzında Kaleme Alınan Eserler	153
a. el-Câmî fi kırâati'l-imam Nâfi.....	153
b. el-Muvazzah fi'l-kırâati'l-aşr	156

c. et-Teysirü'l-ahîr fî kırâati İbn Kesir	161
d. Katru'l-Mısrî fî kırâati'l-imam Ebi Amr b. Alâ el-Basrî.....	165
e. es-Sağru'l-bâsim fî kırâat-i Âsım	169
f. Teshîlü'l-fahs an rivayeti'l-imam Hafs.....	172
g. Tuhfetü'l-ihvan fî hulfî beyne's-Şâtıbiyye ve'l-Unvan.....	176
h. Tuhfetü'l-kurrâ	178
2. Manzum Eserler	181
a. Büluğu'l-emâni fî rivayeti Verş min tariki'l-İsbahanî.....	181
b. Hidayetü'l-mehêra fî tetimmeti'l-kırâati'l-aşera	185
c. Nihayetü'l-berera fî'l-kırâati's-selâs ez-zâide ale'l-aşera	190
d. el-Kasîdetü'l-husriyye	194
B. YEDİ VEYA DAHA FAZLA KİRÂATA DAİR KALEME ALINAN	
ESERLER	197
1. et-Teshîl ve şifâü'l-alîl li tâlibin ceddin ve müciddin fî'r-rahîl.....	197
2. Kitabü'l-muhtar fî meâni kırâati ehli'l-emsar	202
3. Muîn mukri.....	204
4. Nücumü'z-zahira fî's-seb'ati'l-mütevatira.....	208
II. İSMİ BELLİ OLMAYAN ESERLER.....	213
A. BİR VEYA BİRKAÇ KİRÂATA DAİR KALEME ALINAN ESERLER	
.....	213
1. Serez-67 Numarada Bulunan Eser	213
2. Serez-1521 Numarada Bulunan Eser	217
3. Hacı Selim Ağa-28 Numarada Bulunan Eser	220
B. YEDİ VEYA DAHA FAZLA KİRÂATA DAİR KALEME ALINAN	
ESERLER	222
1. Nesir Tarzında Kaleme Alınan Eserler	222
a. Denizli-414 Numarada Bulunan Eser.....	222
2. Manzum Eserler	226
a. Yeni Câmiî-1194 Numarada Bulunan Eser	226
3. Soru-Cevap Tarzında Kaleme Alınan Eserler	230
a. İbrahim Efendi-28 Numarada Bulunan Eser	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FERŞÜ'L-HURUF TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER

I. İSMİ BELLİ OLAN ESERLER.....	235
A. el-Mükerrer fîma tevatera mine'l-kırâati's-seb'a	235
B. Tahrirü't-turuk ve'r-rivâyât min tariki Tayyibeti'n-Neşr	238
C. Mütkinü'r-rivaye fi ulümi'l-kıraa ve'd-diraye.....	242
II. İSMİ BELLİ OLMAYAN ESERLER.....	246
A. Fatih-65 Numarada Bulunan Eser	246
B. Fatih-67 Numarada Bulunan Eser	248
C. Fatih-67 Numarada Bulunan Diğer Eser	250
D. Ayasofya-4796 Numarada Bulunan Eser	251
E. Yozgat-604 Numarada Bulunan Eser	253
F. İsmihan Sultan-13 Numarada Bulunan Eser	255
SONUÇ	257
BİBLİYOGRAFYA.....	260

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: Bin (oğlu).
Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
Ed.	: Editör.
Haz.	: Hazırlayan.
Hız.	: Hazreti.
md.	: Madde.
nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölüm tarihi.
s.	: Sayfa.
s.a.v.	: Sallâllahu aleyhi ve sellem.
thk.	: Tahkik eden.
trc.	: Tercüme eden.
tsh.	: Tashih eden.
t.y.	: Basım tarihi yok.
vrk.	: Varak.
y.y.	: Basım yeri yok.

GİRİŞ

Kırâat ilminin İslâmî ilimler içerisindeki konumu merkezî bir noktayı teşkil etmektedir. İslâm dininin temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîm’in birebir ilişki içerisinde oluğu bu ilim dalı, vahyin tamamlanmasından itibaren tarihî süreç içerisinde sahasında uzman birçok mütehassıs yetiştirmiştir. Bu uzman kırâat bilginleri de nitelikli nice eserlere imza atmışlar ve kırâat ilminin meş’alesini asırlarca yükseklerde tutmuşlardır.

Süleymaniye Kütüphanesi’nde yer alıp henüz basılmamış olan, kırâat ilminin; uzman kırâat bilginleri tarafından kaleme alınmış eserlerini incelediğimiz bu çalışmada, kitapların tavsifine geçmeden önce, bu ilmin tanımı, tarih içerisinde geçirmiş olduğu evreleri ve çalışmamızın içeriği-metodu ile ilgili kısaca bilgi vermeyi uygun bulduk.

I. KIRÂAT İLMİNİN TANIMI

Kırâat ilmi tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve filoloji gibi birçok ilim dalıyla birebir alakası olan bir ilimdir. Kur’ân Tarihinin iyi anlaşılabilmesi Kırâatlar Tarihi ile de ilintilidir. Biz bu ilmin tarihî seyri hakkında bilgi vermeden önce “kırâat” kelimesinin sözlük ve ıstılah manalarına değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Kırâat kelimesi “k-r-e” kök fiilinden türemiş bir isimdir. Bu fiil sözlükte, kadının hayız görmesi ve hayızdan temizlenmesi, toplamak, bir şeyi diğerine eklemek, ulamak, okumak, telaffuz etmek, vakit, rüzgârın vaktinde esmesi, hamile kalmak ve doğurmak, geri dönmek, yaklaşmak,¹ sona kalmak, gecikmek,² gibi manalara gelir.

¹ Bkz. Ebû't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Fîrûzâbâdî, **Kamus Tercümesi**, trc. Âsım Efendi, İstanbul, Cemal Efendi Matbaası, 1304, “k-r-e maddesi”; İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Lisanü'l-Arab**, Beyrut, Dâru's-Sadr, t.y., “k-r-e maddesi”; Nasr İsmail b. Hammad el-Farabi el-Cevherî, **es-Sıhah tacü'l-lüga ve sıhahi'l-Arabiyye**, thk.: Şihabüddin Ebû Amr, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1998, “k-r-e maddesi”.

Sözlüklerde kırâat lafzının “k-r-e” kelimesinden semâî master olduğu, nağmeli-nağmesiz, sesli-sessiz okumak, tilâvet etmek manalarına geldiği ve yine bu kelimedenden türeyen diğer bir isim olan “kur’ân” mastarıyla aynı manayı taşıdığı belirtilmiştir.³

Arthur Jeffery ise “k-r-e” kökünden gelen “kırâat” kelimesinin vahiyden önce Araplarca nadiren kullanılmış olması veya hiç kullanılmaması dolayısıyla bu kelimelerin İbranice ve Aramice’den geldiği görüşünü ileri sürmüştür.⁴

Kur’ân’da “kırâat” kelimesi ve çoğulu yer almazken “k-r-e”nin fiil kipleri ve masterları defalarca kullanılmıştır.⁵

İstilahî manasına gelince, kelime farklı devirlerde farklı kişiler tarafından çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Şöyle ki;

Râğıp el-İsfahânî (ö.502/1108) kırâatı, “harf ve kelimeleri tertil üzere birbirine bitişirmek”⁶ olarak tarif ederken, Ebu Şâme (ö.665/1268) “Kur’ân kelimelerinin okunuş keyfiyetlerini ve ihtilaflarını nakledenine isnad ederek bilmektir”⁷ şeklinde açıklamıştır.

Bu ilminin en parlak simalarından olan İbnü’l-Cezerî (ö.833/1430)’nin kırâat tarifi ise şöyledir: “Kırâat, Kur’ân kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve bu kelimelerin farklı okunuşlarını, ravilerine nispet ederek konu edinen bir ilimdir.”⁸

² Âsım Efendi, **a.y**, “kre maddesi”.

³ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, “kre maddesi”; el-Cevherî, **Tacü'l-lüga**, “kre maddesi”; Ayrıca bkz. İsmail Karaçam, **Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kırâatların Yorum Farklarına Etkisi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996, s.73; Necati Tetik, **Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1990, s.70; Muhsin Demirci, **Kur’ân Tarihi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1997, s.181; Abdülhamit Birişik, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, Bursa, Emin Yayınları, 2004, s.15; Nihat Temel, **Kırâat ve Tecvid Istılahları**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1997, s.85; Mehmet Ünal, **Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü**, Ankara, Fecr Yayınları, 2005, s.12; Ali Osman Yüksel, **İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996, s.29.

⁴ Arthur Jeffery, **The Foreign Vocabulary of The Qur'an**, trc.: Dr. Feridun AY, y.y., Tus İntişârât, 1953, s. 345.

⁵ Bkz. el-Â’raf 7/204; el-İsra 17/14, 45, 182; el-Kıyâme 75/17; el-Alak 96/1, 3.

⁶ er-Rağıb el-İsfahânî, **Müfredâtu elfazi'l-Kur’ân**, thk.: Safvan Adnan Davûdî, Dimaşk, Dârü'l-Kalem, 1992, “k-r-e maddesi”.

⁷ Ebu Şâme Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, **İbrazü'l-meâni min Hırzi'l-emâni**, Kahire, 1981, s.12; Ayrıca bkz. Ahmed b. Muhammed el-Benna, **İthafü fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbaate aşer**, Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1987, C.I, s.67.

⁸ Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezeri, **Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn**, Suud, Darü'l-Âlemi'l-Fevâid, 1998, s.49.

Taşköprüzâde (ö.968/1561)'nin tarifi “kırâat, şaz olanları ve bunların mütevatirden farklılıklarını bilmektir”⁹ şeklindeyken, son dönem âlimlerinden Abdülfettah el-Kâdi (ö.1402/1982) bu tarifi daha da genişletmiş ve kırâatı “kırâat, kendisiyle Kur’ân kelimelerinin nutuk keyfiyetlerinin tanındığı ve bu kelimelerin ihtilaf-ittifak hususiyet vecihlerinin nakledenine isnadla bilindiği bir ilim dalıdır” diye tanımlamıştır.¹⁰

Râgıp el-İsfahânî (ö.502/1108)'nin tarifinde daha çok tecvid kaidelerine ve Kur’ân’ın edâ keyfiyetine vurgu yapılmışken, Taşköprüzâde (ö.968/1561)'nin tarifi, kırâat vecihlerindeki sıhhat derecelerine olan vukufiyeti ön plana çıkarmıştır. Diğer tanımlar ise edâ keyfiyeti, kelimelerin okunuş vecihleri ve rivayet güvenilirliği üzerinde durmuşlardır. Kırâatın tarifi yapılırken bazen de bu ilminin konusu dikkate alınarak “kırâat rivayetlerin ve tariklerin kendilerinde ittifak ettiği 3, 7 veya 10 kırâat imamına nispet olunan şeylere denir”¹¹ şeklinde tarifler yapıldığını görmekteyiz.

Eserlerinde genellikle, yapılan klasik tanımları aktaran ve değerlendirmelerde bulunan Türk İslâm âlimlerinin yanında,¹² bazen tecvid kaidelerini kırâatlarla birebir özdeşleştirenler de olmuştur.¹³

Muhsin DEMİRCİ eserinde yer verdiği üç tariftten “kırâat; Kur’ân’daki kelimelerin med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve irab bakımından, kırâat imamlarına ulaştığı tarzda okunması keyfiyetinden ibarettir” şeklinde daha kapsamlı bir tarife ulaşmaya çalışmışsa da; onun üçüncü sırada verdiği, “kırâat, Kur’ân’ın kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve ihtilaflarını nakledenlere isnad ederek

⁹ Taşköprüzâde Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi, **Miftahü's-saade ve misbahü's-siyade fi mevzuati'l-ulûm**, thk.: Kamil Bekri, Abdülvehhab Ebü'n-Nur, Kâhire, Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1968, C.II, s.369.

¹⁰ Abdülfettah el-Kâdi, **el-Büdüru'z-zahira fi'l- kırâati'l aşerati'l-mütevâtira**, Beyrut, Dâru'l-Kitab el-Arabî, 1981, s.7.

¹¹ İbrâhim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cemu ulumi'l-Kur'ân**, Dimaşk, Dâru'l-Kalem, 2001, “k-r-e maddesi”.

¹² Bkz. Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kırâatı**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1995, s.240; Temel, **Kırâat ve Tecvid Istılahları**, s.85; Tetik, **Kırâat İlminin Ta'limi**, s.71; Demirci, **Kur'ân Tarihi**, s.183; Birişik, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s.16; Ali Eroğlu, **Kur'ân Tarihi ve Kur'ân İlimleri Üzerine**, Erzurum, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, 2002, s.160; Davut Ayduz, **Kur'ân'a Dair İncelemeler**, İstanbul, Işık Yayınları, 2000, s.8.

¹³ Bkz. İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1985, s.96.

okumaktır” tarifindeki, Kur’ân kelimelerinin ihtilafı kısmına, tanımında yer vermediğini görüyoruz.¹⁴

Suat YILDIRIM da Kur’ân ve kırâatların ayrı birer hakikat olduğunu söylemiş, kırâatların Kur’ân’a ârız olan edâ ve telaffuz vecihleri olduğunu savunmuştur.¹⁵ Mehmet ÜNAL ise kitabında klasik tarifleri verdikten sonra bu tarifleri, kırâatın tefsir yönünü ele almada yetersiz görmüş ve kırâat ilminin tefsir ilmine olan katkısını ortaya çıkaran bir tarifi tercih etmiştir. O, kırâat ilmini; “Kur’ân lafızlarını okuma biçimlerini ve ihtilaflarını ele alan; sahih ve zayıf kalmış kırâatlarla ayetlerin anlaşılmasında/tefsirinde belli bir fonksiyon icra eden bir disiplin” olarak tanımlamıştır.¹⁶

Bize verdiği özel ders notlarında eski-yeni tanımları aktardıktan sonra, sahabelere veya başkalarına isnat edilen ilâve nitelikli metinleri “kırâat” olarak nitelendirmeyi bir yanılğı sayan ve kırâatın elimizdeki metnin seslendirilmesi hususundaki farklılıkları yansıtan bir terim olduğunu belirten Sıtkı GÜLLE de şu tanımları yapar: “Kırâat, kırâat imamlarının Kur’ân-ı Kerîm metnini, senetlere dayalı olarak hece harfleri ile kelimelerin farklı konumlardaki özelliklerine ve klâsik Arapça’nın dil mantığına göre seslendirmeleridir.

II. KİRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ

A. KİRÂAT İLMİNİN DOĞUŞU

Biz burada ‘Kırâat Tarihi’ konularını işleyecek değiliz. Fakat tezimizin içeriği itibarıyla kısaca kırâat ilmini, en azından sistematik bir yapı kazanıncaya kadar geçen süre içerisinde değerlendirmeye çalışacağız.

Kırâat ilmini en yakından ilgilendiren ve de peygamberimiz döneminde filizlenmesine sebebiyet verdiği kabul edilen temel mesele Ahruf-i Seb’a yani

¹⁴ Demirci, **Kur’ân Tarihi**, s.183.

¹⁵ Suat Yıldırım, **Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân İlimlerine Giriş**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1983, s.74.

¹⁶ Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü**, s.15.

yedi harf meselesidir. Biz söz konusu yedi harf meselesinin kırâat ilmini yakından alâkadar eden yönünü tespit edebilmek ve konunun ehemmiyetinin anlaşılmasını sağlamak için örnek hadsilerden birkaçını burada zikredeceğiz.

Ömer ibnü'l-Hattâb şöyle söylemiştir:

Rasûlullah (s.a.v.)'in sağlığında, Hişâm b. Hakîm'in Furkan sûresini okuduğunu işittim. Hişâm bu sureyi Rasûlullah'ın bana okutmadığı bir şekilde okuyordu. Az kalsın namazda üzerine atılacaktım, fakat selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tuttum ve:

-Bu sureyi sana bu şekilde kim okuttu? diye sordum. Hişâm:

-Resûlullah (s.a.v.) okuttu, dedi.

-Yalan söyledin; çünkü Rasûlullah bana bu sureyi, senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu, dedim. Ve yakasından tutarak peygamberin yanına götürdüm.

-Ya Rasûlallah! Şunun Furkan suresini bana okuttuğunuzdan farklı bir şekilde okuduğunu işittim, dedim. Peygamber bana:

-Hişâm'ın yakasını bırak, buyurdu. Ona da:

-Ey Hişâm, oku! diye emretti. O da kendisinden duyduğum gibi okudu.

Bunun üzerine Resûlullah:

-Böyle nazil oldu, buyurdu. Sonra bana:

-Ey Ömer, oku! diye emretti. Ben de onun bana okuttuğu gibi okudum.

-Böylece nazil oldu; şüphesiz ki Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir, ondan kolayınıza geleni okuyun, buyurdu.¹⁷

¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, **el-Câmiü's-Sahih**, thk.: Mustafa Dib el-Buğa, Dimaşk, Dâru İbn Kesîr, 1993, Fedâilü'l-Kur'ân, 5; Tevhid, 53; Mürteddûn, 9; Husûmât 4; Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisabûri, **el-Câmiü's-Sahih**, Şerh: Muhiddin en-Nevevî, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1999, Salâtü'l-Müsâfirîn, 270; Ebu Davud Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî, **Kitâbü's-Sünen**, thk.: Muhammed Avvame, Cidde, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti İslâmiyye, 1998, Vitir, 22; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi et-Tirmizî, **Sünenü't-Tirmizi**, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Kahire, Mustafa el-Babi el-Halebi, 1937, Kırâat, 11; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, **Sünenü'n-Nesâî**, haz. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1988, İftitah, 37. Ayrıca Türk İslâm âlimleri de kırâat alanında yaptıkları çalışmalarda, zikrettiğimiz ve bundan sonra değineceğimiz hadislerle oldukça fazla yer ayırmış, sened ve metin tahlillerinde bulunulup tercihlerini belirtmişlerdir. Bkz. Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, s.96-102; Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, s.44-52; Abdurrahman Çetin, **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005, s.39-100; Emin Aşıkkutlu, "Kırâat İlminin Temellendirilmeside Ahru'ü Seb'a Hadis: Tahrir, Tahlil ve Değerlendirme", **Kur'ân ve Tefsir Arştırmaları IV.** (Kırâat Sempozyumu) İSAV Vakfı, 2001, s.83; Demirci, **Kur'ân Tarihi**,

Übey b. Ka'b'ın rivayet ettiğine göre;

Peygamber (s.a.v.) Gifaroğulları göleti yanında iken, Cibrîl (a.s.) kendisine geldi ve “Allah sana Kur’ân’ı ümmetine bir harf üzere okutmanı emrediyor” dedi. Bunun üzerine o, “Allah’tan mağfiret dilerim ümmetimin buna gücü yetmez” buyurdu. Sonra Cibrîl ikinci defa geldi ve “Allah sana Kur’ân’ı ümmetine iki harf üzere okutmanı emrediyor” dedi. Rasûlullah yine “Allah’tan af ve mağfiret dilerim ümmetimin buna gücü yetmez” buyurdu. Sonra Cibrîl üçüncü defa geldi ve “Allah sana Kur’ân’ı ümmetine üç harf üzere okutmanı emrediyor” dedi. Hz. Peygamber yine aynı şekilde karşılık verince Cibrîl dördüncü kez geldi ve “Allah sana Kur’ân’ı ümmetine yedi harf üzere okutmanı emrediyor; hangi harf üzere okurlarsa doğru okumuş olurlar” dedi.¹⁸

Übey b. Ka'b şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a.v.) bana bir sureyi okuttu. Bir defasında ben mescide oturuyordum. Bir kimsenin benim okuduğumdan başka türlü okuduğunu işittim. Ona:

-Sana bu sureyi kim okuttu? dedim.

-Resûlullah (s.a.v.) diye cevap verdi.

-Benden ayrılma; Rasûlallah’a gideceğiz dedim ve onu Hz. Peygamber’e götürdüm:

-Ya Rasûlallah! Bu adam bana öğrettiğin sureyi başka türlü okuyor dedim.

Peygamber (s.a.v.):

-Ey Übey oku! buyurdu. Ben de okudum. Resûlullah, “Güzel okudun” dedi.

Sonra o adama:

-Oku! dedi. O da benden farklı okudu. Ona da:

-Güzel okudun, buyurdu ve devam etti:

-Ey Übey Kur’ân yedi harf üzere indirmiştir hepsi şâfidir, kâfidir.¹⁹

Übey b. Ka'b'dan gelen diğer bir rivayet ise şöyledir:

“Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir.”²⁰

s.174-176; Birışık, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s.54-61; Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü**, s.65-80; Hayrettin Öztürk, **Ebedî Mûcize Kur’ân: Yazılması ve Toplanması**, İstanbul, Erkam Matbaacılık, 2002, s.252-267.

¹⁸ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 274; Nesâî, *İftitah*, 37; Ahmed b. Hambel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, **el-Müsned**, Beyrut, Dâru's-Sadr, t.s., C.V, s.127, 128,129.

¹⁹ Nesâî, *İftitah*, 38; Ayrıca bkz. Çetin, **Yedi Harf ve Kırâatlar**, s.46.

Bu manadaki hadislerin birçok varyantı bulunmakla birlikte rivayetlerin hepsini ele alıp sened ve metin tahlillerinde bulunmak öncelikle hadis ilminin kapsamına girmektedir. Fakat biz burada söz konusu hadislerle ilgili değerlendirmeleri kısaca vermekle yetineceğiz.

Abdurrahman ÇETİN'in tespitlerine göre, tefsirinde yedi harf meselesi ile ilgili 40 kadar hadis rivayetine yer vermiş olan Taberî (ö.310/923) bu rivayetlerin senedinde geçen 12 sahabeyi zikretmiştir.²¹ İbnü'l-Cezeri (ö.833/1430) en-Neşr'inde söz konusu hadislerin senedinde 19 sahabeyi tespit etmiş,²² Suyuti (ö.911/1505) ise 21 sahabenin ismini sıralamıştır.²³ Kettâni (ö.1345/1927) de bu hadisleri rivayet eden sahabe sayısını 24 olarak kaydetmiştir.²⁴

Abdussabur Şahin bu rivayetlerin 46 senedle geldiğini, bunların sadece 8'inin zayıf geriye kalan 38'inin ise sahih olduğunu vurgulamıştır.²⁵

Ebu Ubeyd (ö.224/838) bir rivayet dışında bu rivayetlerin tevatürlük derecesine ulaştığını kaydetmiştir.²⁶ Bu rivayetlerin ehlisünnet arasında farklı derecelerde olmakla birlikte haber-i vâhid olarak sahih olması noktasında ise herhangi bir ihtilaf yoktur.²⁷

Yedi harften kast olunan mananın mahiyeti ile ilgili yorumlar ve tartışmalar günümüze kadar varlığını sürdürme gelmiştir. Bu yorumları Suyûtî (ö.911/1505), *el-İtkan*'ında 35 madde halinde sıralayarak bizlere ulaşabileceğimiz detaylı bir liste sunmuştur.²⁸

²⁰ en-Nesâî, İftitah, 38; Ahmed b. Hambel, el-Müsned, C.V, s.114; Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'ân*, thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Riyad, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, C.I, s.31; Ayrıca bkz. Aşıkkutlu, "Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-ü Seb'a Hadis: Tahrir, Tahlil ve Değerlendirme," *Kur'ân ve Tefsir Arştırmaları IV*. (Kırâat Sempozyumu), s.53.

²¹ et-Taberî, *Câmiü'l-beyân*, C.I, s.20; Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatlar*, s.39.

²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., C.I, s.21.

²³ Ebu Bekr Celeleddin b. Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkan fi ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987, C.I, s.100.

²⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris Kettânî, *Nazmü'l-mütenasir mine'l-hadisi'l-mütevâtir*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, s.186.

²⁵ Abdüssabur Şahin, *Tarihü'l-Kur'ân*, Kahire, Dâru Nahdatî, 2006, s.51; Ayrıca bkz. Ünal, *Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s.68.

²⁶ Bkz. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam el-Herevi el-Ezdi, *Fezailü'l-Kur'ân ve meâlimuhu ve âdâbuhu*, thk.: Ahmed b. Abdülvehhab el-Hayyati. Rabat, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1995, C.II, s.168; es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.100; Şahin, *Tarihü'l-Kur'ân*, s.50.

²⁷ Ebu Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *Camîu'l-beyân fi'l-kırâatis-seb'i'l-meşhûra*, thk.: Muhammed Kemal Atik, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C.I, s.11.

²⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, C.I, s.100-115.

Bu görüşler içerisinde yedi harfî kırâatlarla birebir örtüşürenler olduğu gibi böyle düşünmeyen âlimler de olmuştur. Yedi kelimesinin delalet ettiği mana farklı yorumlara sebebiyet vermiş, yedi kelimesinin taşıdığı sayısal anlam konuyla ilgili değerlendirmelerde hareket noktası olmuştur.²⁹

Ebu Ubeyd (ö.224/838) ve onu takip eden bazı âlimler tarafından bu yedi harf yedi kırâatla birebir karşılaştırılarak yedi harften kast olunan mananın yedi lügat-lehçe olduğu savunulmuştur.³⁰ Suyûtî (ö.911/1505) ise yedi harfin bir kelimede bulunan yedi lügat olduğunu savunmuştur.³¹

İbn Kuteybe (ö.276/889)'nin yedi vecih-okuyuş olarak ifade ettiği yedi harfin manasına ilişkin yorumu ise Bâkılânî (ö.403/1013), Mekki b. Ebu Tâlib (ö.437/1845) ve İbnü'l-Cezeri (ö.833/1430) tarafından da benimsenmiştir.³² Bu kanaati benimseyenler, Arap lehçelerini ve kırâatları tahlil etmişler ve gerek lehçeler arası gerekse kırâatlar arası farklılıkları oluşturan yedi temel noktayı tespit ederek onların yedi harf olduğunu ileri sürmüşlerdir.³³

Bu görüşler arasında dikkat çeken bir diğer yorum ise hadislerde geçen yedi kelimesinin kesretten kinaye olup çokluk ifade ettiğidir. Onlara göre bu sayı mecâzî anlamda kullanılmış olup çokluk ve genişliği ifade etmektedir. Bu görüşü de Kâdî İyâz (ö.544/1149) ve Ebu Şâme (ö.665/1268) seslendirmektedir.³⁴ Suyûtî (ö.911/1505) ise bunu reddetmektedir. O bu düşüncesini İbn Abbas'ın rivayet ettiği, Cebrail (a.s)'ın Peygamberimize Kur'ân'ı önce bir harf üzere okutup Peygamberimizin müracaatı üzerine bu sayının yediye kadar ulaştığını bildiren hadislerle³⁵ temellendirip farklı hadisleri de buna delil kılmıştır.³⁶ Çağdaş âlimlerden

²⁹ Burada bir de hadiste geçen yedi şeyden kast olunanın; manaya taalluk eden nâsih, mensuh, has, âm... gibi kavramlar olduğunu savunanlar olmuştur ki Kur'ân ile alakalı sahabe arasında meydana gelen ihtilaflar lafızlarla alakalı olduğundan bu görüşün herhangi bir dayanağı yoktur. Bkz. Mehmet Emin Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, Ankara, İlâhiyât, 2004, s.343.

³⁰ Bkz. Ebû Ubeyd, **Fezailü'l-Kur'ân**, C.II, s.168; es-Suyûtî, **el-İtkân**, C.I, s.100.

³¹ Şahin, **Tarihü'l-Kur'ân**, s.60.

³² Yıldırım, Suat, "Ahrufü's-Seb'a", İstanbul, **DİA**, 1989, C.II, s. 176.

³³ Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.346.

³⁴ Bkz. es-Suyûtî, **el-İtkân**, C.I, s.100, Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.342.

³⁵ el-Buhârî, **Fezâilü'l-Kur'ân**, 5; Müslim, **Salâtül-Müsafirîn**, 272.

³⁶ es-Suyûtî, **el-İtkân**, C.I, s.101.

Kâsimî (ö.1332/1914)³⁷ ve A. ÇETİN de yedi sayısının mecâzî manada kullanıldığı görüşündedir. Çetin konuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

Peygamberimiz “Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir” buyurmuş ama bunların ne olduğunu, teker teker saymamıştır. Çünkü ortada yedi adet sayılacak sıralanacak bir şey mevcut değildir. Nitekim sahabe de bunu genişlik, çokluk, kolaylık, ruhsat olarak değerlendirmiş olacak ki birisi gelip de “Ya Rasûlallah! Bu yedi harf nedir, bize bunu sayar mısınız, açıklar mısınız?” demek ihtiyacını duymamıştır. Herhalde onlar da yedi harfî yedi maddelik sayılacak bir şey olarak görmemişlerdir. Eğer böyle değerlendirmiş olsalardı, Kur’ân gibi üzerinde titredikleri önemli bir konuda mutlaka Peygamberimizden bir açıklama isterlerdi.³⁸

İsmail CERRAHOĞLU da bu konuda gerek Kur’ân’da gerekse diğer mukaddes kitaplarda kesretten kinaye olarak birçok adedlerin kullanıldığına dikkat çekmiş ve hadislerde Cebrail (a.s)’in üç defa gidip gelmesi ve dördüncüsünde yedi harfe müsaade etmesi hususunda yedi sayısının çokluk manasındaki ihtimali vurgulamıştır.³⁹

Bu meselenin mahiyetine ve çözümüne ilişkin yapılan birçok çalışmanın yanında konuyla ilgili burada yer verilen sınırlı değerlendirmeler dışında konunun Kırâat Tarihi açısından taşıdığı önemine değinmeyi, yedi harf kapsamında, üzerinde en çok durulan meselelerden biri olan lehçeler ve Kureyş lehçesinden bahsetmeyi gerekli gördük.

Yukarıda yer verdiğimiz İbn Mesud rivayetinde aynı kabileye mensup olan⁴⁰ Hişâm ile Ömer, okuyuşlarındaki farklılık sebebiyle peygamberimize müracaatta bulunup hararetli bir tartışma yaşamışlardır. İbn Hacer (ö.852/1449), bu sorunu Ömer’in söz konusu sûreyi Peygamberimizden daha önce ezberleyip yedi harf ruhsatından haberdar olmaması, bununla birlikte Mekke’nin fethi gününde Müslüman olan Hişâm’ın sûreyi sonradan peygamberimizden son nâzil

³⁷ Cemaleddin Muhammed b. Muhammed el-Kâsimî, **Mehasinü’t-te’vil**, trc.: Sezai Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1990, s.246.

³⁸ Çetin, **Yedi Harf ve Kırâatlar**, s.127.

³⁹ Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, s.99.

⁴⁰ Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, s.97.

olan şekli ile dinlediğini söyleyerek ortadan kaldırmaya çalışmıştır.⁴¹ Emin ÂŞIKKUTLU ise bu tespitle birlikte Hz. Ömer'in Kur'an'ın yedi harf üzere indirildiğini beyan eden ruhsattan uzun süre haberdar olmamasının onun kurrâdan bir hafız ve vahiy kâtibi olmasıyla bağdaşamayacağı gerçeğini dile getirir.⁴²

İkisi de Kureyşli olan bu iki sahabenin iki farklı lehçe ile okuması bazıları tarafından olanaksız bulunup, hadislerin sahihliği noktasında itiraz mercii olmakla beraber⁴³ okunuştaki bu farklılığın aynı lehçeye ait farklılıklar olma ihtimalini de her zaman saklı tutmaktadır.

Bir başka rivayette de yine Hz. Ömer Kufe'de bulunan İbn Mes'ud'un حتى حین ayetini⁴⁴ عتی حین şeklinde okuttuğunu duyduğunda bu okuyuşu kerih görmüş ve kendisine bir mektup yazarak, “İnsanlara Kur'an'ı Kureyş lehçesi ile okut, Hüzeyl lehçesi ile okutma! Çünkü Kuran Hüzeyl lehçesi ile inmedi” demiştir.⁴⁵

Bunula birlikte Hz. Osman Hz. Ebubekir zamanında yazıya geçirilen Kur'an ayetlerini istinsah işine soyunduğunda istinsah heyetine bir kelimedede ihtilafa düştüğünüzde Kureyş lehçesi ile yazın, çünkü Kur'an bu lehçe ile inmiştir demiştir.⁴⁶

Bir başka rivayette de Ebu'l-Minhal Seyyar b. Selâme (ö.129/746) şöyle demiştir:

Hz. Osman'ın bir gün minberde şöyle dediği bize ulaştı:

Peygamber (s.a.v.)'in “Kur'an yedi harf üzerine indirilmiştir, hepsi de şâfidir, kâfidir” sözünü işiten varsa Allah için söylesin! Hz. Osman ayağa kalkınca peşinden çok sayıda kimse de ayağa kalktı ve Rasûlullah (s.a.v.)'in “Kur'an yedi harf üzerine indirilmiştir, hepsi de şâfidir, kâfidir” hadisine şahadet

⁴¹ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed el-Askalani, **Fethü'l-bâri bi-şerhi Sahihî'l-el-Buhârî**, thk.: Muhammed Fuad Abdülbaki, Muhyiddin Hatîb, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, t.y., C.IX, s.23.

⁴² Aşikkutlu, “Kırâat İlminin Temellendirilmeside Ahruf-ü Seb'a Hadis: Tahrir, Tahlil ve Değerlendirme”, **Kur'an ve Tefsir Arştırmaları IV**. (Kırâat Sempozyumu), s.83.

⁴³ Süleyman Ateş, “Kırâatlarda Tevatür Meselesi”, **Kur'an ve Tefsir arştırmaları IV**. (Kırâat Sempozyumu) İSAV Vakfı, 2001, s.324.

⁴⁴ es-Saffât, 37/178.

⁴⁵ İbn Hacer, **Fethü'l-bâri**, C.IX, s.9.

⁴⁶ el-Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an, II, 9, es-Suyûtî, **el-İtkân**, C.I, s.130.

ettiler. Bunun üzerine Hz. Osman da “Ben de onlarla birlikte şahadet ederim” demişti.⁴⁷

M. ÜNAL çelişki arz eden bu son iki rivayetten birincisine bakarak Hz. Osman’ın yedi harf ruhsatını inkâr ettiğinin çıkarılmayıp ikinci rivayetle birlikte değerlendirilip bunun risaletin genel süreci ile uygunluk arz ettiğini söylerken⁴⁸ çağdaş müfessirlerden Süleyman ATEŞ, hâlis Kureyş çocuğu olan Peygamber (s.a.v)’e o lehçenin dışında bir lehçe ile Kur’ân’ın inmesini akılcı bulmaz. Çünkü Hz. Peygamber her lehçeyle, konuşan bir insan değildi ve sadece Kureyş lehçesi ile konuşan Hz. Peygamber ancak kendi lehçesi ile inen sözleri belleyip halka okuyabilirdi.⁴⁹

Yukarıda teknik bilgilerle aktarmaya çalıştığımız yedi harf meselesi vahyin inmeye devam ettiği bir dönemde ortaya çıkmış olup kırâat ilminin tarihi seyrinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde kırâat ilmi daha çok Kur’ân okuma ve okutma faaliyetlerini içerecek bir mahiyette kendini göstermiş, bu okuma görevi başta peygamberimizin bir özelliği olarak tecelli etmiştir.⁵⁰ Cebrail (a.s)’den Kur’ân’ı alan Peygamberimiz aldıklarını insanlara okumuş aralarından Mus’ab b. Ümeyr, İbnü Ümmi Mektum gibi bazılarını diğer insanlara Kur’ân okutmaları için görevlendirmiştir.⁵¹ Diğer yandan güzel ve etkili kuran okumayı teşvik etmiş insanları bu hasletlere özendirmiş, bu hasletleri taşıyan kimseleri övmüş ve müjdelemiştir.⁵² Hatta bu kimselerden kurrâ ismiyle meşhur olan bir grup oluşmuştur ki bunlardan yetmiş kadarı Bi’ri Maûne gazvesinde şehit olmuşlardır.⁵³

⁴⁷ İbn Hacer, **el-Metalibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye**, thk.: Habiburrahman A'zamî, Kuveyt, Matbaatü'l-Asriyye, 1973, C.III, s.285.

⁴⁸ Ünal, **Kur’ân’ın anlaşılmasında Kırâat farklılıklarının Rolü**, s.66.

⁴⁹ Ateş, “Kırâatlarda Tevatür Meselesi”, **Kur’ân ve Tefsir araştırmaları IV**. (Kırâat Sempozyumu) İSAV Vakfı, s.324.

⁵⁰ el-Furkan, 2/129.

⁵¹ Abdülhâdî, Fadlî, **el-Kırâatü'l-Kur’âniyye**, Beyrut, Dârü'l-Kalem, 1985, s.15.

⁵² Bkz. el-Buhârî, Fezâilü'l-Kur’ân, 8, 29, 31; Menakibü'l-Ensar 16; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 245, 246.

⁵³ Bkz. Abdülhâdî, **el-Kırâatü'l-Kur’âniyye**, s.17; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Çev: Salih Tuğ, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2003, C.I, s.447, 475.

B. KIRÂAT İLMİNİN GELİŞMESİ

1. Sahabe Dönemi

Hız. Peygamber döneminde inen vahiyler bir taraftan ashab tarafından ezberleniyor, namazlarda ve diğer vesilelerle bol bol okunuyor; bir taraftan da ilk zamanlardan itibaren bizzat Hız. Peygamber tarafından vahiy kâtiplerine yazdırılıyordu. Çünkü Yüce Allah Kur'ân'a ikinci bir isim olarak "Kitap" ismini vermekle onun yazılmasını da murad etmiş oluyordu. Ayrıca inen ilk ayetler⁵⁴ kalemin ve yazının önemine işaret etmişti.⁵⁵

Kur'ân Hız. Peygamberin vefatından önce birçok ashabın hafızasında bugünkü tertibiyle son şeklini almış, ayet ve sureler de dağınık bir şekilde yazılmış olmakla birlikte bu yazılı malzeme vahyin sona ermemesinden dolayı bir araya toplanıp bir kitap haline getirilmemişti.⁵⁶ Hız. Peygamberin vefatından sonra, hicretin 12. senesinde vuku bulan Yemame vak'asında birçok kurra sahabenin şehit edilmesi, Kur'ân'ın bir cilt halinde cem edilmesini gerekli kılan en mühim sebep oldu. Bu olayı müşahade eden Hız. Ömer, benzer hadiselerin zuhur etmesi ile Kur'ân-ı Kerîm açısından büyük zararların doğabileceğini düşünmüş ve endişesini bu esnada halife olan Hız. Ebubekir'e açarak onu Kur'ân'ın toplanmasının zaruretiine ikna etmiştir.⁵⁷

Bu ilk mushaf ölümüne kadar Hız. Ebubekir'in, daha sonra ölünceye kadar Hız. Ömer'in bundan sonra da Hafsa'nın yanında kalmıştır.⁵⁸

Bu esnada Kur'ân'ı ezberleme, öğretme çalışmaları hızla devam etmiştir. Sahabeden hafız olanlar kendi özel Kur'ânlarını okumaya ve okutmaya devam

⁵⁴ el-Alak, 96/1-5.

⁵⁵ Güngör, Mevlüt, **Kur'ân Araştırmaları**, İstanbul, Kur'ân Kitaplığı, 1996, s.100.

⁵⁶ Güngör, **Kur'ân Araştırmaları**, s.106.

⁵⁷ Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, s.37; El-Buhârî, Fezail'ül-Kur'ân, 3.

⁵⁸ ed-Dânî, **el-Mukni fi marifeti mersumi mesahifi ehli'l-emsâr**, Dımaşk, Matbaatü't-Terakki, 1940, s.3.

etmişlerdir. Hatta bunlardan Ali b. Ebu Tâlib, Abdullah b. Mesud, Ubey b. Ka'b gibi bazılarının kendilerine ait mushaflarının varlıkları da bilinmektedir.⁵⁹

Hz. Ömer'in hilafeti döneminde genişleyen İslâm coğrafyasının ihtiyaçları artmıştı. Bunların karşılanması için Hz. Ömer tarafından Muaz b. Cebel Filistin, Ubâde b. Sâmit Humus, Ebu'd- Derdâ Şam gibi beldelere gönderilmiş ömürlerinin sununa kadar buralarda Kur'ân muallimi olarak hizmetlerini sürdürmüşlerdir.⁶⁰

Hz. Osman döneminde de fetihlerin arttığı, İslâm coğrafyasının genişlemeye devam ettiği ve Kur'ân muallimlerinin de fethedilen bölgelere dağılarak Kur'ân hizmetlerini devam ettirdiği bilinmektedir.⁶¹ Bu esnada sahabe arasında görülen farklı okuyuşların⁶² Kur'ân naslarında ihtilafa sebebiyet verme korkusu zuhur etti ve Huzeyfe b. Yeman Kur'ân'ın bu tehditlerden korunması için halife Osman (r.a.)'a müracaat etti.⁶³

Bunun üzerine Hz. Osman Huzeyfe'yi Hafsa'ya göndermiş, Hz. Ebubekir'in cem ettiği mushafı getirtmiş sonra da bu mushafı Zeyd b. Sabit, Saîd b. el-Âs, Abdurrahman b. el-Hâris ve Abdullah b. Zübeyr'e gönderip bu heyetten istinsah etmelerini istemiştir.⁶⁴ Bu esnada karşılaşılabilecek ihtilafları da "Zeyd ile Kur'ân hakkında bir şey üzerinde ihtilaf ettiğiniz de onu Kureyş lehçesi ile yazın, çünkü o, Kureyş lehçesi ile inmiştir."⁶⁵ diyerek izâle etmek istemiştir.

İstinsah edilen mushafların sayısı ile ilgili ihtilaflar mevcut olmakla birlikte Dr. Abdülhâdi en meşhur olan görüşün beş adet olduğu yönündeki tespitini Suyûtî (ö.911/1505)'ye atfen yapar.⁶⁶ Dâni (ö.444/1053) bu sayının dört olduğunu

⁵⁹ Muhammed Muhtar Veleddin Abbah, **Tarihü'l-kirâat fi'l-meşrik ve'l-mağrib**, y.y., Münazzametü'l- İslâmiyye li't-Terbiye ve'l-Ulum ve's-Sekâfe, 2001, s.10.

⁶⁰ Mahmud Ahmed Said Atraş, **Tarihü'l-kirâat ve'l-kurra ve cühuduhum fi'l-kirâe ve't-te'lif fi'l-kirâat ve ulümiha münzü'l-ahdi'n-nebevi ve hatte'l-yevm**, İskenderiye, Darü'l-İman, 2008, s.42.

⁶¹ Atraş, **Tarihü'l-kirâat**, s.43.

⁶² Ermenistan ve Azerbaycan seferleri esnasında şahid olunan bu farklılıklar kaynaklar da zikredilmiştir. Bkz. İbn Ebu Davud Ebu Bekr Abdullah, **Kitabü'l-mesahif**, Mısır, Matbaatü'r-Rahmaniyye, 1936, s.19; es-Suyûtî, **el-İtkân**, C.I, s.130.

⁶³ Muhammed Muhtar, **Tarihü'l-kirâat**, s.10.

⁶⁴ İbn ebi Davud, **Kitabü'l-mesahif**, s.19. Bu heyette bulunanlarının sayılarının 12'ye ulaştığı da gelen rivayetler arasındadır. Bkz. **es-Suyûtî**, **el-İtkân**, C.I, s.131.

⁶⁵ el -Buhârî, **Fedâilü'l-Kur'ân**, II, 9, es-Suyûtî, **el-İtkân**, C.I, s.130.

⁶⁶ Bkz. Abdülhâdi, **el-Kirâatü'l-Kur'âniyye**, s.23 es-Suyûtî, **el-İtkân**, C.I, s.132.

savunur.⁶⁷ Zerkeşî (ö.794/1392) söz konusu nüshaların sayılarını yedi olarak iddia edenlerin olduğunu söyler fakat Ebu Amr (ö.444/1053)'ın görüşünü tercih eder.⁶⁸

Hiz. Osman'ın istinsah edilen bu nüshaları birer kâri eşliğinde merkez şehirler olan Mekke, Yemen, Şam, Bahreyn, Basra, Kufe'ye gönderdiği nakledilir.⁶⁹

2. Tâbiûn Dönemi

Sahabe döneminde onların aralarında temayüz etmiş Übey b. Ka'b, Musab b. Ümeyr, İbn Mesud, Muaz b. Cebel, Amr b. Hâzım, İbn Abbas gibi sahabeler muallimlik görevine kadar yükselip sonraki tâbiûn tabakasıyla sahabe dönemi arasında bir köprü vazifesi görmüştür.⁷⁰

Hiz. Osman'ın verdiği emir doğrultusunda yazımı tamamlanıp ana kentlere gönderilen mushaflar ve bu mushafları insanlara okumakla sorumlu kârilere daha sonra bu bölgedeki Kur'ân eğitiminin sistemli hale gelmesinde çekirdek görevi görmüşler ve kırâat ilminin olgunlaşmasına zemin hazırlamışlardır.⁷¹ Tâbiûn Hiz. Peygamberin ashabından kırâat vecihlerini bizzat almışlardır. Kurrâdan İbn Mesud Kufe'de, Ubeyy b. Kab ve Ebu'-Derdâ Şam'da ve Ebu Musa el-Eşâri Basra'da tâbiûne bu hizmeti götürmüşlerdir. N. TETİK, Mekke ve Medine'de ise bizzat peygamberimizden kırâatı alan ashabın bu görevi ifa ettiklerini söyler.⁷²

Bu dönemde ashabın izinden giden kârilere çoğalmış, kırâat ilim olarak ihtisaslaşmaya başlamış, kırâat imamlarına kadar ulaşacak olan bir takım kırâat farklılıkları için şartlar konmaya başlamıştır.⁷³

Bu kârilere ilgili kırâat eserlerinde, Medine, Mekke, Kûfe, Basra ve Şam olmak üzere 5 şehre nispet edilerek verilen detaylı listeler yer almıştır.⁷⁴ Bunlar içerisinde meşhur kırâat imamlarından Abdullah b. Kesir (ö.120/738), Âsım b.

⁶⁷ ed-Dânî, **el-Mukni**, s.9.

⁶⁸ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'ân**, thk.: Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957, C.I, s.240.

⁶⁹ ez-Zerkeşî, **el-Burhan**, C.I, s.240.

⁷⁰ Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü**, s.20.

⁷¹ Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü**, s.30.

⁷² Tetik, **Kırâat İlminin Talimi**, s.56.

⁷³ Abdülhâdî, **el-Kırâatü'l-Kur'âniyye**, s.23.

⁷⁴ Bkz. İbnü'l-Cezeri, **en-Neşr**, C.I, s.8, Abdülhâdî, **el-Kırâatü'l-Kur'âniyye**, s.24, Muhammed Muhtar, **Tarihü'l-kırâat**, s.12.

Ebü'n-Necud (ö.127/744), Abdullah b. Amir (ö.118/736) ve Ebu Cafer (ö.130/747) de bulunmaktadır.

Tâbiîn dönemi ve bundan sonraki dönem kırâatları alma ve nakletme noktasında geceli gündüzlü çalışılan bir dönem olmuştur.⁷⁵ Bu dönemlerde kırâat imamları birer ekol olarak yavaş yavaş ortaya çıkmışlardır. Artık bu dönem kendisini kırâata vermiş kimselerin olduğu, diğer kimselerin onlardan kırâat almak için seyahat ettikleri bir dönem olmuş ve sıhhat bakımından kırâat çeşitleri birbirinden ayrılmaya başlamıştır.⁷⁶

3. İbn Mücâhid ile Başlayan Kırâatları Yedi İmamla Sınırlama Dönemi

Kırâat ilmine dair yazılan ilk eserlerde, yapılan rivayet ve kırâat ilmi çalışmalarına bakıldığında kırâatların sayısının otuzu aştığı görülmektedir. Nitekim Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellam (ö.224/838)'ın; yazdığı kırâat kitabında otuz iki kırâata, Ebu İshak İsmail b. İshak el-Cehdamî (ö.282/936) ve İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/923)'nin çalışmalarında yirmi kırâata yer verdikleri belirtilmektedir.⁷⁷

Mekki b. Ebu Talip (ö.437/1045) *el-İbâne*'sinde hicri ikinci asırda kırâat imamlarının hayli çoğaldığını, ihtilafların arttığını, insanların, zabtı ve hıfzı kolay, mushafın yazımına uygun rivayetler etrafında birleşme ihtiyacını ana kentlerde bulunan nakildeki güvenilirlik ve adaletleri, dini hususlara ihtimamı, ömürlerindeki uzunluk ve şöhretleri sebebiyle temayüz eden kimselerle karşılaşma eğiliminde olduklarından bahsedip bu imamların isimlerini zikreder.⁷⁸ Sayıları bir hayli kabarık olan kıraat uzmanlarından yedi zatın öne çıkması ise kırâatları yedi ile

⁷⁵ Tetik, **Kırâat İlminin Talimi**, s.56

⁷⁶ Bkz. İbnü'l-Cezeri, **en-Neşr**, C.I, s.8.

⁷⁷ Birışık, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s.87.

⁷⁸ Bu kimseler; Basra'da: Ebu Amr (ö.154/771), Kûfe'de Hamza (ö.156/773) ve Âsım (ö.127/744), Irak'ta, Kisâi (ö.187/803), Mekke'de İbn Kesir (ö.120/738), Şam'da İbn Âmir (ö.118/736), Medine'de Nâfî (ö.169/785)'dir. Bkz. Mekki b. Ebû Talib b. Hammus b. Muhammed, **el-İbâne an meâni'l-kıraa**, thk.: Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dımaşk, Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1979, s.63.

sınırlayan ve bu hareketle Kırâat Tarihinde bir dönüm noktası olan Ebu Bekr b. Mücahid (ö.324/936)'in *es-Seb'a fi'l-Kıraa*⁷⁹ isimli eserinden sonra olmuştur.⁸⁰

İbn Mücahid eserinde bazı Kur'ân hafızlarının kırâat ve irab vecihlerini bilen Arap lehçelerinin bilgisine vakıf kusurları görebilen kimseler olmasına rağmen bazılarının bu dili bilmemeleriyle birlikte telaffuz bozukluğu yapacak durumda hata yapma ihtimallerinin olduğundan bahseder ki bu, onun bahsettiğimiz hareketinin sebebini açıklar mahiyettedir.⁸¹

İbn Mücahid (324/936)'in eserinde kaydettiği yedi imamdan İbn Âmir (ö.118/736) ve Ebu Amr (ö.154/771) dışında Arap bulunmamaktadır.⁸² Ayrıca bu yedi imamdan Ali b. Hamza el-Kisâî (ö.187/803), kendilerine teveccüh gösterilen kırâat uzmanlarından biri olan Ya'kub (ö.205/820)'un isminin yerine tercih edilmiştir.⁸³

Mekkî (ö.437/1045), İbn Mücahid (ö.324/936)'in kırâatları yedi sayısı ile sınırlamasının sebebini, Hz. Osman'ın istinsah ettiği ve beldelere gönderdiği mushaflarla Kur'ân'ın üzerine indirildiği harflerin sayısının yedi olmasına bağlayıp, İbn Mücahid'den önce İbn Cübeyr (?)'in *Kitabü'l-Hamse* isimli kitapla bu kırâatların sayısını beş olarak tespit ettiğini, diğer bir şahsın da Ya'kub el-Hadramî (ö.205/820)'nin bu yedi imama ilavesi ile oluşan sekiz kırâat imamının kırâatını tespit ettiği *Kitab-ı Semâniyeyi*⁸⁴ kaleme aldığını söyler.⁸⁵

Fakat İbn Mücahid (ö.324/936)'den sonra yedi kırâat öylesine şöhret bulmuştur ki yedi harf hadisinden anlaşılanın sadece yedi kırâat olduğu vehmi zuhur etmiştir.⁸⁶ Bu, İslâm âlimleri açısından İbn Mücahid'in eleştirilmesine sebep olmuştur. İbnü'l-Abbâs b. Ammar bu noktada İbn Mücâhid'i şu sözleriyle kınamaktadır;

⁷⁹ Bkz. ez-Zerkeşî, **el-Burhan**, C.I, s.327, Mekkî, **el-İbâne**, s.64.

⁸⁰ Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü**, s.33.

⁸¹ İbn Mücahid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs et-Temîmî, **es-Seb'a fi'l-kıraa**, thk.: Şevki Dayf. Kahire, Dârü'l-Maârif, 1980, s.45.

⁸² ez-Zerkeşî, **el-Burhan**, C.I, s.327.

⁸³ Bkz. Subhi es-Salih, **Mebahis fi ulumi'l-Kur'ân**, 5. Bs, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, t.y., s.196; Mustafa Sadık er-Rafîi, **İ'cazü'l-Kur'ân ve'l-belagâtü'n-nebeviyye**, Beyrut, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1973, s.52.

⁸⁴ Bu kitap, İbn Galbun (ö.399/935)'un kaleme aldığı, *et-Tezkire fi'l-Kırati's-Semân* olsa gerektir. Bkz. İbn Galbun, Ebü'l-Hasan Tahir b. Abdülmün'im b. Ubeydullah, **et-Tezkire fi'l-kırâati's-seman**, thk.: Eymen Rüşdi Süveyd, Cidde, Dârü'l-Garbi'l-Arabi, 1991.

⁸⁵ Mekkî, **el-İbâne**, s.64.

⁸⁶ Subhi es-Salih, **Mebahis**, s.195.

“Bu yedi imamı seçme işini yapan kendisinin vazifesi olamayan bir iş yapmış kırâatlar hakkında bilgisi az olan herkesi, bu kırâatları hadiste zikredilen yedi harf gibi anlama müşkülâtına sürüklemiştir. Bu şüpheyi izale etmek için keşke yediden daha az veya daha fazla kırâat tespit etmiş olsaydı.”⁸⁷

Yedi kırâat her ne kadar İbn Mücahid (ö.324/936) ile ortaya çıkmış ise de, onu eserleri ile yüzyıllar boyu eğitimin bir parçası haline getiren Endülüslü âlimler olmuştur. Bu sahanın teorisyenliği Mekkî b. Ebu Talib (ö.437/1045)’e aitken birçok eserinin yanında özellikle *et Teysir fi’l-Kırâati’s-Seb’a* isimli eseriyle şöhrete kavuşan Ebu Amr ed-Dânî (ö.444/1053) yedi kırâatı dini ilimler tahsilinin bir parçası haline getirmiştir.⁸⁸

Yine Endülüslü bir âlim olan Ebu Muhammed el-Kâsım b. Firruh eş-Şâtibî (ö.590/1194) ise hac dönüşü Mısır’a yerleşmiş burada birçok talebe yetiştirmiş, manzum olarak kaleme aldığı meşhur eseri, *Hırzü’l-Emânî ve Vechü’t-Tahânî* birçok kimse tarafından ezberlenmiş ve yedi kırâatın bütün İslâm dünyasına yayılmasındaki en önemli yapı taşı olmuştur.⁸⁹

4. On İmam Dönemi

Aslında Kırâat Tarihinde on kırâatın sahneye çıkması ilk dönemlere rastlar. On kırâat ile alakalı ilk eser yazan kimse, yaklaşık olarak İbn Mücahid (ö.324/936) ile aynı dönemlerde yaşamış olan, Ebu Bekr Ahmed b. Huseyn b. Mihran el-İsbahânî (ö.381/991)’dir.⁹⁰ O yukarıda zikrettiğimiz yedi kırâata üç kırâat daha ekleyerek kırâat-ı aşereyi bir araya getirmiştir. İbn Mihrân’ın ayrıca bu sahada yazılmış *eş-Şamil fi’l-kırâati’l-aşr* ve bunun şerhi olan *el Mebsut fi’l-kırâati’l-aşr* isimli kitapları da vardır.⁹¹

⁸⁷ Bkz. Subhi es-Salih, *Mebahis*, s.195; Karaçam, *İsmail, Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, s.94.

⁸⁸ Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s.89.

⁸⁹ Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s.91.

⁹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, s.89; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s.91; Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatlar*, s.203.

⁹¹ Eroğlu, “İbn Mihran en-Nisabûrî,” İstanbul, *DİA*, 1999, C.XX, s.199.

Ebu Nasr Ahmed b. Mesrûr el-Bağdadî (ö.332/934)'nin *el-Müfîd fî'l-Aşr'ı* Ebu Tâhir el-Bağdâdî (ö.396/1005)'nin *el-Müstenir fî'l-Aşr'ı*⁹² Ebu Abdullah Ahmed b. Ebu Ömer el-Enbârî⁹³(ö.470/1077)'nin *Kırâatü'l-Kurrai'l-Ma'rûfîn bi'r-Rivayati'r-ruvâti'l-Meşhûrîn'i*⁹⁴ Ebu'l-Alâ Hüseyin b. Ahmed b. el-Hasan el-Hemezânî el-Attar (ö.496/1076)'ın *Gâyetü'l-ihtisâr fî kırâati'l-eimmeti'l-emsar'ı*⁹⁵ hep bu çizgiyi takip edip rivayet ve tarikleriyle on kırâatı konu edinmişlerdir.

Bu ve benzeri âlimlerin yedili sistemlerin ortaya konduğu asırlardan itibaren yaptıkları onlu tasnifler dikkat çekmemiş, yedili tasnife alternatif olamamıştır.⁹⁶ Onlu sistemin yedili sisteme alternatif olması ise İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430) döneminde olmuştur.

İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430) kırâat ilminde daha çok aşere konusu üzerinde durmuştur. İbn Mücâhid (ö.324/936) ile başlayan *kırâat-ı seb'a* anlayışının yaygınlık kazanması, sahih kırâatların *kırâat-ı seb'a*dan ibaret olduğu ve Hz. Peygamber'in, "Kur'ân yedi harf üzere nazil oldu" mealindeki hadisinde geçen "yedî harf" ile de aynı şeyin kastedildiği gibi bir anlayışın ortaya çıkması, bu sebeple kendisinden önce yazılan ve sekiz, on, on bir, on iki, on üç kırâati ihtiva eden eserlere ilgi gösterilmemesi karşısında İbnü'l-Cezerî, sahih kırâatlardan oluştuğuna inandığı aşere konusunu ciddi şekilde ele almıştır. Önce *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr* adlı eserini yazmış, ardından onu *Tayyibetü'n-neşr* ile manzum hale getirmiş, daha sonra da *Takribü'n-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr* adıyla eserini ihtisar etmiştir.⁹⁷

İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430), bu çalışmalarıyla *kırâat-ı seb'a* anlayışına alternatif bir program ortaya koymakla yetinmemiş, bu anlayışın yaygınlaşmasında önemli yeri olan eserlerden Şâtıbî (ö.590/1194)'nin *Hırzû'i-Emânî* adlı manzumesindeki yedi kırâatı ona tamamlamak üzere *ed-Dürreti'l-*

⁹² Bkz. Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü**, s.35.

⁹³ El-Enbârî kitabında İbnü'l-Cezerî tasnifindeki, Halef b. Hişam kırâati yerine sonraki tasniflerde şaz kabul edilen İbn Muhaysın kırâatini almış Halef (229/843) kırâatini "ihtiyârât" kategorisinde değerlendirmiştir. Bkz. Birişik, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s.92.

⁹⁴ Bkz. Birişik, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s.92.

⁹⁵ Bkz. Ünal, **Kırâat Farklılıklarının Rolü**, s.35.

⁹⁶ Birişik, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s.92.

⁹⁷ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", İstanbul, **DİA**, 1999, C.XX, s.553.

Mudiyye fî'l-Kırâati's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-Aşere'yı nazmetmiş, ardından Ebû Amr ed-Dânî (ö.444/1053)'nin *et-Teysîr*'ine Ebû Ca'fer el-Kârî (ö.130/747), Ya'küb el-Hadramî (ö.205/820) ve Halef b. Hişâm (ö.229/843)'ın kırâatlarını da ilâve etmek suretiyle *Tahbîrû't-Teysîr fî Kırâ'âti'l-E'immeti'l-'Aşe-re* adlı eserini meydana getirmiştir.⁹⁸

Bundan sonra İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'nin seyahatlerinin de etkisiyle Mısır, Osmanlı Coğrafyası, Orta Asya ve İran'da bu tercihe göre Kur'ân talimi yapılarak seb'a sisteminin yerini büyük ölçüde aşere sistemi almıştır. Aşere sisteminin bünyesinde seb'a sistemini de barındırması bu sisteme tepki gelmemesinin en önemli etkenlerinden biridir.⁹⁹

III. TEZİN AMACI ve METODU

A. TEZİN AMACI

Kırâat ilmi, İslâm âlimlerinin ilgilendikleri en önemli ilim dallarından biri olup, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in hem edâsında hem de anlaşılmasında başvurulması gereken vazgeçilmez bir olgu niteliğindedir. Konumu itibariyle filizlenmeye başladığı tarihlerden itibaren birçok kimsenin odak noktası olmuş, üzerine titrenilen bir ilim dalı olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

İslâm dininin girdiği topraklarda kırâat ilmine duyulan ilgi, bu ilmi şifâhen ta'lim eden mütehassısların etraflarında halkalar teşkil etmiş, bu halkalar çoğalarak diğer halkalara kapı aralamış ve asırlarca sürececek bir kırâat medresesinin temelini oluşturmuştur. İlk devirlerden itibaren çok sayıda kırâat bilgini yetişmiş, bu sayı Osmanlıda adeta zirvelere çıkmıştır.

⁹⁸ Altıkulaç, a.y, C.XX, s.553.

⁹⁹ Birışık, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s.92.

Süreç içerisinde kırâat ilmi ile alakalı birçok eser yazılmıştır. Bu eserler kırâat ilminin öğretimi ve Kur'ân Tarihinin aydınlatılması hususundaki sarsılmaz yerini korumaktadır.

İslâmî literatür söz konusu olduğunda Osmanlı döneminin önemi tartışılmazdır. Bu dönemde sayısız eserler kaleme alınmıştır. Hatta yazılan bu eserler üzerine ciltlerce şerhler ve hâşiyeler yapılmıştır. Dönemin en büyük şâhidi ise Osmanlının ülke toprakları içerisinde bina ettiği kütüphanelerdir. Bu kütüphanelerin en geniş bünyesine barındırdığı 131 koleksiyon ve 130000'i aşkın eserle İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi olsa gerek.

Barındırdığı eserlerle, yerli-yabancı araştırmacı ve akademisyenlerin ilgisini çekmiş olan Süleymaniye Kütüphanesi'ne sahip olmanın ayrıcalık olduğu bir gerçektir. Fakat kütüphanenin salonunda her gün dirsek çürüten yabancı araştırmacılarla bu ortamı birkaç yerli araştırmacı olarak paylaşmak oldukça düşündürücüdür.

Biz bu çalışmamızda İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan kırâat eserlerini incelemekle, İslâm âlimlerinin kırâat dalında ne kadar değerli eserlere imza attıklarını, bunların birçoğunun ecdâdımız tarafından kaleme alındığını ve bu eserleri bünyesinde barındıran kütüphanenin önemini bir kez daha gözler önüne sermeyi amaçladık.

B. TEZİN METODU

Süleymaniye Kütüphanesi'nde yüzlerce kırâat ile alakalı eser bulunmaktadır. Çalışmamızda sadece bu eserlerden basılmamış olanları inceledik. Ayrıca özgün eserler üzerine yapılmış şerh-hâşiyeleri, tecvid ilmi ve kırâat ilminin yan kollarına ait eserleri çalışmamızın kapsamı dışında tutarak konuyu tahdid ettik.

İnceleyeceğimiz eserleri tespit ederken öncelikle kütüphanenin, ilim dallarına göre tasnif edilmiş kart kataloglarından kırâat ilmi ile alâkalı kitapları fişledik. Daha sonra kitap isimlerine göre tasnif edilmiş kart kataloglardan kırâat kelimesi, bu kelimenin türevleri ve kırâat ilmi ile ilgili diğer kelimelerden yola

çıkarak taramalar yaptık. Son olarak da tespit ettiğimiz eserlerin yazarlarını, yazar isimlerine göre tasnif edilmiş kart kataloglardan tarayarak aynı yazarların kırâat ilminde kaleme alınmış başka eserlerinin olup olmadığını belirlemeye çalıştık.

Kütüphanenin kart kataloglarına ve dijital ortama¹⁰⁰ geçirilmeyen eserlerle tesadüfen karşılaştığımızda bu eserleri de çalışmamıza dâhil ettik.

Kütüphanenin dijital ortamdaki veritabanından yapmış olduğumuz taramalarla bu listeyi daha da çoğalttıktan sonra,¹⁰¹ kütüphane arama motorlarından faydalanarak tespit edilen eserlerin matbu listeden çıkardık.

Bundan sonra, elimizde kalan tespit edebildiğimiz 77 eseri ayrı ayrı ele alarak incelemeye başladık. Bu esnada eserlerle uzun süre çalışma gereğinden ötürü, eserleri kütüphanenin dijital ortamındaki kayıtlardan inceledik. Okuma zorluğu çektiğimiz veya bizzat görmeye ihtiyaç duyduğumuz noktalarda ise kitapları görevlilerden isteyerek elimizde çalıştık.

Çalışmalarımız süresince kayıtlarda birçok eserin isminin yanlış yazıldığını, belirtildiği numarada olmadığını veya eser tespitlerinin yanlış olduğunu müşahade ettik ve çalışmamızda bu hususlara dipnotlarda işaret ettik.

Çalışmamızın ismini belirleme aşamasında eserleri Arapça ve Osmanlıca olarak değerlendirmemize rağmen araştırmalar sonucunda Osmanlıcanın âdetâ tecvid dili haline geldiğini, kırâat eserlerinde ise Arapça dilinin kullanıldığını gördük. Ayrıca özgün eserler üzerine yapılan şerh ve hâşiyeleri tezimizin kapsamı dışına çıkarmamız incelediğimiz eserlerinin içerisinde sadece birkaç eserin Osmanlıca olmasında etkili oldu.

Eserlerin geneline baktığımızda, bir kısmının tarihte iz bırakmış meşhur kırâat eserlerinin açmış olduğu metod ve başlık yapısını aynen takip ettiğini diğer bir kısmının ise bunların içerisinde makaleler ve kitaplar bulunmaktadır-kendine özgü bir sistemle kaleme alındığını gördük. Bununla birlikte kırâat ilminin sadece

¹⁰⁰ Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de sıkça kullanacağımız dijital ortam tabiriyle, kütüphanenin okuma salonunda okuyucuların kitapları inceledikleri bilgisayar ortamını kastetmekteyiz.

¹⁰¹ Bu taramalarda Süleymaniye Kütüphanesine bağlı kütüphanelerdeki sayılı eseri de çalışmamıza dâhil ettik.

pratik kısmını ifade eden ve yukarıda ifade ettiğimiz birinci gruptaki kitapların genelde ikinci kısmını oluşturan fersü'l-huruf tarzında hazırlanan eserleri de müşâhede ettik.

Eserlerin hazırlanmasında tespit ettiğimiz bu ayrım çalışmamızın bölümlerini oluşturmamızda etkili olmuştur. Bununla birlikte; manzum, soru-cevap tarzında, şematik tarzda kaleme alınmış eserler bulunmaktadır ki, bu eserler de takip ettikleri sistemin benimsenmesi ve sayılarının çokluğu itibarıyla bölümlerin alt başlıklarında tasnif edilerek okuyucuya sunulmuştur. Yine risale ve kitaplar da ayrı başlıklarla değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda ismi ve türü belirtilmemiş eserleri değerlendirirken makale tarzında olanları risale diye, içeriğinde başlık yapısına sahip olanları da kitap diye isimlendirdik. Metin içerisinde ise aralarında bir ayrım gözetmeden, cümlelerin akışına göre zaman zaman her ikisinden de eser diye bahsettik.

Her eseri incelerken, “Eserin Başı, Eserin Fizikî Özellikleri, Eserin İçeriği/Metodu, Eserin Sonu/Ferağ Kaydı” başlıklarını kullanarak detaylı bilgiler vermeyi amaçladık. Eğer eserin Süleymaniye Kütüphanesi’nde başka nüshaları var ise bunları da “Eserin Nüshaları” başlığı ile okuyucuya sunduk. Nüshalar arasında incelenecek nüsha açısından seçim yaparken ise; sırasıyla nüshanın müellif nüshası olması, istinsah tarihinin eski olması, yazısının güzel ve yazı hatalarının olmaması gibi hususları göz önünde bulundurduk.

Süleymaniye Kütüphanesi’ne bağlı kütüphanelerdeki¹⁰² eserleri kütüphanenin dijital ortamında inceleyip bu eserlerin bazılarının ebad ölçülerine ulaşamadığımızdan kaydedemedik.

Eserlerin müellifleri ile ilgili biyografik bilgiler verirken, sadece künyelerinin-lakaplarının verilip araştırmalar sonucu isimlerine ulaşamayan veya isimleri hakkında hiçbir malumat verilmeyen müelliflere metin içerisinde işaret ettik. Müstensih isimlerini ise “Eserin Sonu/Ferağ Kaydı” başlığı altında

¹⁰² Bu kütüphaneler; Âtîf Efendi, Beyazîd, Hacı Selim Ağa, Köprülü, Nuruosmaniye, Ragıp Paşa kütüphaneleridir.

okuyucuya sunduk. Çalışmamızın fazlaca uzayıp amacının dışına çıkmaması açısından müstensihlerle ilgili biyografik bilgiler vermekten kaçındık.

Eğer eserin girişinde müellif tarafından eserin ismi kaydolunmuşsa bu orijinalliğe bağlı kalarak biz de kitabın ismine metin içinde özellikle atıfta bulunduk.

Daha önce başka bir eserini incelerken hakkında biyografik bilgiler sunduğumuz müellifin ikinci geçtiği yerde hakkında bilgi vermedik.

Tez içerisinde ismi geçen şahısların ölüm tarihlerini verirken eğer aynı eser başlığı altında aynı şahsın ismi birden çok yerde geçmiş ise ilkinde vermekle yetindik. Ayrıca çalışmamızda verdiğimiz tarihlerde hicri/milâdî tarihleri beraber zikretmeye özen gösterdik.

Birden fazla eseri veya şahsı referans gösterdiğimizde sıralamayı müelliflerin vefat sıralarına göre yaptık.

Çalışma içerisindeki sayıları, orijinal eser içerisindeki önemine binaen zaman zaman rakamlarla ifade ettik.

İncelediğimiz eserlerden çalışmamıza yansıttığımız Arapça metinler içerisinde tahrip olmasından veya yazının kötü olmasından dolayı okuyamadığımız yahut yazım yanlış olduğunu tahmin ettiğimiz kelimeleri “?” ile belirtmeye özen gösterdik.

Çalışmamızın içerisinde sıkça ismi geçen ve incelediğimiz kitaplara kaynak teşkil eden eserlerden bahsederken kırâat literatüründe meşhur olan kısa isimlerini vermekten kaçınmadık.

Arapça kelimelerin yazımında metne irabı etki ettirmedik. Son olarak; çalışmamızda yazım teknikleri açısından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün tez yönergesini izlerken, birden fazla kelimeden oluşan Arapça kitapların isimlerinin ilk harflerini yazım noktasında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinin yazım metodunu benimsedik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSTAKİL TARZDA KALEME ALINAN ESERLER

I. İSMİ BELLİ OLAN ESERLER

A. NESİR TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER

1. Kitaplar

a. el-Furkan fi kırâati'l-Kur'ân

(1) *Eserin Müellifi:*

Müellif giriş bölümünde (Vrk. 1b) ismini Ebu Abdullah Veliyyüddin Carullah olarak beyân etmiştir. Tam ismi ise Veliyyüddin b. Carullah er-Rumî'dir. 1069/1659 yılında bugün Yunanistan sınırları dâhilinde bulunan Yenişehir'de doğmuştur.¹⁰³ Küçük yaştan itibaren zamanın meşhur ulemasından din ve fen ilimlerini tahsil eden bu zat birçok talebe yetiştirmiştir.¹⁰⁴ Veliyyüddin Carullah Hanefî olup bir usul ve mantık âlimidir. O, İstanbul'da ikamet etmiş, bir dönem Mekke'ye göç edip 7 sene orada kalmıştır. Carullah lakabını da buradan almıştır.¹⁰⁵ İstanbul'a döndükten sonra Fatih semti civarında bir medrese ve kütüphane yaptırmış, burada ilmi faliyet ve ibadetle meşgul olmuş, 1152/1738 senesinde İstanbul'da vefat edip yaptırmış olduğu bu medreseye defnedilmiştir.¹⁰⁶ Kabri, daha sonra yıkılan ve yola dâhil edilen külliyyeden alınarak Fatih Müftülüğü arkasındaki Sa'di Çelebi Dâru'l-Kurrâsının bahçesine taşınmıştır.¹⁰⁷

¹⁰³ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1914, C.I, s.267; Apak, İlhan (Ed.), **Evlialar Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 1993, C.IV, s.202.

¹⁰⁴ Apak, **Evlialar Ansiklopedisi**, C.IV, s.202.

¹⁰⁵ Hayreddin ez-Ziriklî, **el-A'lâm: Kamus-u teracim li-eşhürü'r-ricâl ve'n-nisa**, 10.bs, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1992, C.VIII, s.118; Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin: Teracim-ü musannifi'l-kütübi'l-arabiyye**, Beyrut, Mektebetü'l-Müsenna, 1957, C.VII, s.168.

¹⁰⁶ ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VIII, s.118; Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.168, Apak, **Evlialar Ansiklopedisi**, C.IV, s.205.

¹⁰⁷ Apak, **Evlialar Ansiklopedisi**, C.IV, s.205. Aynı hizmetin sürdürülmesi amacıyla bu Dâru'l-Kurrâ'da restorasyon çalışmaları yapılmaktadır.

Bir zamanlar Galata ve Edirne kadılıkları da yapan müellifimiz¹⁰⁸ hadis, tefsir, fıkıh sahalarında birçok eser, şerh ve hâşiyeye imza atmıştır. Carullah 319 hadis-i kudsiyi içinde toplayan eser, *Şerhu Âdâbü'l-Birkivî, Haşiya ale Şerhi'l-Mekâsıd, es-Seb'u's-sire en-nûriyye ale Hâşiyeti'l-Fevâidi'l-fenâriyye, Şerhu Mekasidi't-tâlibîn, Şerh ve haşiye ale Risâleti'l-adl fi halli'l-hazır* ve bunlarla birlikte birçok hâşiye ve şerhe imza atmıştır.¹⁰⁹ Bu eserlerin hepsi kendi kütüphanesinde mevcut olup bu kütüphanenin depremde tahrip olması sonucu kitaplar Beyazıd Kütüphanesine naklonunmuştur.¹¹⁰

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	60-70
Bölümü	Carullah	Cildi	Meşin
Demirbaş No	16	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Arapça		Varak: 217
Yazı Sitili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	330x22, (bbxbb) mm.		Varak:

Nüsha müellif hattı ile kaleme alınmıştır.

(3) Eserin Başı:

الحمد لله الذي انزل القرآن وعلمنا ما لم نعلم من الفرقان والصلاة والسلام على نبي الأمي العربي
بلد عدنان وعلى اله واصحابه المهاجرين والانصار والذين اتبعوهم باحسان ما جرى البحث والمناظرة بين
اهل الايمان والعرفان اما بعد فيقول افقر العباد الى الله ابو عبدالله ولي الدين جارالله ان اولى ما افنى فيه
المكلف وعلق به خاطره واعمل فيه فكرة تحصيل العلوم النافعة الشرعية...

¹⁰⁸ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Westmead Gregg International Publishers, 1971, İstanbul Matbaa-i Amire baskısından tıpkıbasım, 1308, C.IV, s.613.

¹⁰⁹ Bkz. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VIII, s.118; Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.168, Apak, **Evliyalar Ansiklopedisi**, C.IV, s.204; Bursalı Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.I, s.267, Fındıklılı İsmet Efendi, **eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Tekmiletü's-şakaik fi hakki ehli'l-hakaik**, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, C.V, s.153.

¹¹⁰ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.168; Bursalı Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.I, s.267.

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

er-Rûmî esere bir mukaddimeyle (Vrk. 2b-13a) başlar. Bu mukaddimede oldukça fazla rivayetin yer aldığını ve sıklıkla konu değişimlerine gidildiğini görmekteyiz.

Hamdele faslından hemen sonra, Kur'ân'ın tarifi, Kur'ân ilimleri ve kırâat ilminin bu ilimler yanındaki değerinden bahsedilen kitapta daha sonra Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellam (ö.224/838)'a atıfta bulunarak kendilerinden Kur'ân kırâat vücutlarından herhangi bir şey nakledilen sahabe (muhaçir, ensar) ve tâbiîn zikredilmiştir. (Vrk. 2b)¹¹¹

Bundan sonra işlenen konular ise; “Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir”¹¹² hadisi, yedi kırâat, yedi harf, yedi kırâata zâid olan kırâatlar, yedi harfin manası ile ilgili yorumlar, kabuller, deliller ve tartışmalar, kırâat çeşitleri, bu kırâat çeşitlerinin şartları, mevzu ve zayıf kırâatların namazda okunup okunmayacağıyla ilgili fikhî tartışmalar (Vrk. 2b-5a) ve Osman Mushaf'ının özellikleri belirtilip konuyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır (Vrk. 5a-5b). Mukaddimenin bundan sonraki bölümü ise oldukça önemli bibliyografik bilgiler sunmaktadır.

er-Rûmî bu paragraflarda öncelikle, kırâat literatür tarihi ile ilgili detaylar verir. Bu ilim dalında eser veren müellifleri, ölüm tarihleri ve kitaplarının içeriği ile ilgili bilgiler vererek kronolojik olarak inceler.¹¹³ Bu satırlarda kırâat imamları ile ilgili detaylı bilgiler de veren müellif, alternatif rivayetlerle konulara bakış açısını zenginleştirmiştir. (Vrk. 7b-8a)

Velüyyüddin er-Rumî 13a'da mukaddime bölümünün son bilgilerine geçerek şahsı ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir. 14 sene boyunca Kebir-i Fenâr¹¹⁴ ismiyle meşhur olan şehirde Arapça, sarf, nahiv, meânî, beyân, usul-ü

¹¹¹ Müellifin bu alıntıyı yaparken, Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellam (ö.224/838)'ın kitabında zikrettiği birtakım bilgileri tamamlamaya çalıştığı da gözlenmektedir. (Vrk. 2b)

¹¹² Nesâî, İftitah, 38; Ahmed b. Hambel, **el-Müsned**, C.V, s.391

¹¹³ Müellif İbnü'l Cezerî (ö.833/1429)'nin *en-Neşr* isimli kitabında yer alan kırâat ilim dalına ait belli başlı kitapları söz konusu kitaptan alıntılarla zikredip, bu kitapta yer almayan kaynakları da inceleyerek daha kapsamlı bir liste çıkarmıştır. (Vrk. 5b-13a)

¹¹⁴ Bu şehir müellifin doğduğu, Yunanistan sınırları içerisindeki Yenişehir'dir. Bkz. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VIII, s.118; Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.168, Apak, **Evliyalar Ansiklopedisi**, C.IV, s.202.

fıkıh, kelam, fıkıh, aruz, kâfiye gibi ilimleri aldığını ve ardından İstanbul'a göç ettiğini söyleyen müellif, burada da 8 sene kalmış ve tefsir ilmiyle meşgul olmuştur. er-Rumî İstanbul'dan ayrılışı ile dönüşü arasında 15 sene olduğunu bildirmiş ve bu arada okumuş olduğu kitapları, bu kitapları kendilerine okuduğu hocaları ile birlikte vermiştir. İstanbul'da yapmış olduğu faaliyetler, ilmî çalışmalar da yine müellifin burada değindiği konular olmuştur.¹¹⁵

13a'da kendisine okunan kitapların listesini uzunca veren müellifin bundan sonra verdiği bilgiler eserimizin kaleme alınma sebebini açığa kavuşturur niteliktedir. Veliyyüddin b. Mustafa, Kâdı Beyzâvî (ö.685/1286)'nin tefsirine¹¹⁶ bir hâşiye yazma isteğinden ve bu münasebetle Haremeyn'e göç etmek için Allah'a dua ettiğinden bahsettikten hemen sonra, kırâat ilminin Arapça ilimlerden bir ilim olduğunu ve bu eseri başından sonuna Beyzâvî'nin tefsiri çerçevesinde yazdığını söyler.

Bu satırlardan ve mukaddimenin çeşitli paragraflarından anlaşılacağı üzere, müellif birçok meşhur esere şerh ve hâşiye yazmış olup, bunlara bir yenisini daha eklemek istemektedir. Fakat yine müellifin eser yazmak istediği Kur'ân kaynaklı bir ilim dalı daha vardır ki bu ilim dalı kırâattır. İşte bu iki istek bir arada düşünülecek ve bu iki isteğe bir eserle cevap verilecektir. Bu eser er-Rumî'nin isimlendirdiği vecih ile *Kitabü 'l-furkan fi kırâati 'l-Kur'ân* olacaktır.¹¹⁷

Veliyyüddin b. Mustafa bu bilgilerin ardından, Kâdı Beyzâvî'nin sözlerini şerhle konuya şu şekilde girmiştir:

قال ناصر الحق والملة والدين امام الدين عمر القارى البيضاوى ايدى الله تعالى يده البيضاء فى سويد

وجوه سحر البيان وتبييض غر الدرر واللالى من اعجاز نظم القران فى تفسيره المسمى بانوار التنزيل

¹¹⁵ Müellif İstanbul'da yapmış olduğu ilmî çalışmaları anlatırken 40 hatta daha fazla eserden bahseder ki, bu sayı hâşiye, risâle ve şerhlerden müteşekkildir.

¹¹⁶ Beyzâvî (ö.685/1286)'nin söz konusu tefsirinin ismi, *Envâru 't-tenzîl ve esrâru 't-te'vil*' dir.

واسرار التأويل شكر الله تعالى سعيد الجميل ويعرب عن وجوه القراءات المعزية الى الأئمة الثمانية

المشهورين... (Vrk. 13a)

Eser “istiaze-besmele” bablarının ardından Fatiha sûresinden başlamak kaydıyla üzerinde okuyuş farklılıkları olan kelimeleri incelemiştir. Bu inceleme esnasında eğer Beyzâvî kelimenin okunuşuna dair bilgi vermiş ise ... قول (Bkz. vrk. 13b, 14b, 19b) ifadesiyle Beyzâvî’nin değerlendirmesi esere aynen yansıtılmış, ardından diğer kırâat kitaplarındaki bilgiler sıralanmıştır. Bu ard arda sıralanan ifadeler ise birbirinden ... انتهى و قال... (Bkz. vrk. 14a, 24a, 144a) lafızlarıyla ayrılmıştır. Eğer kelimelerin kırâatlarıyla ilgili Beyzâvî’nin değerlendirmesi yok ise ... قال الله تعالى... (Bkz. vrk. 24b, 46b, 95a) denilerek mezkûr ayet yazılmış ve diğer alıntılar ışığında incelenmiştir.

Eserin mukaddimesi ile sûrelerin incelenmesinde takip edilen tarz, farklılık arz etmekle birlikte değişmeyen bir şey vardır ki, bu da müellifin eserde alıntılara ayırmış olduğu yerdir. Müellif alıntıları; ... وقال... فى... (Bkz. vrk. 145b, 146a) kalıbı ile vermiş ve söz konusu müellifin bahsi geçen kitabındaki ifadelerini esere aynen yansıtmıştır. Bu husus eserde bazen öyle bir hal almaktadır ki; sayfalarca birçok alıntı ard arda zikredilmekte, müellifin konuya olan müdahalesi ve varlığı unutulmaktadır.

Mevzuya ... عندى، قلت، اقول (Bkz. vrk. 26b, 144b, 13b) lafızlarıyla dâhil olan müellif, eserde dikkat çekilmesi gereken yerlerde تنبيهات (Bkz. vrk. 15a, 25a, 145b) ifadesini, maddelendirmeleri ifade etme hususunda ise وجه (Bkz. vrk. 18a, 19a) ifadesini tercih etmiştir.

Esere yüzeysel şekilde bakan bir kimsenin özellikle eserin giriş bölümlerinde fasıl olarak değerlendirebileceği bir takım ibareler vardır ki bunlar kendisinden alıntı yapılan müellifin ifadelerinden önce zikredilmiş olup bu

ifadelerin, yer aldığı eserdeki konumunun tayin edilmesine yardım eder niteliktedir. Sözelimi;

(Vrk. 2b) فقال الجعبري فصل في معرفة منشأ الخلاف

(Vrk. 3a) وقال الشيخ الامام في تفسيره فصل قال رسول الله ان هذا القران

Eserin bölümlerinin şematik görünümü ve varak numaraları şu şekildedir:

10a	باب الاستعاذة
12a	باب البسملة
13b	قوله بسم الله الرحمن الرحيم من الفاتحة
21a	بسم الله الرحمن الرحيم من السورة التي يذكر فيها البقرة
106a	سورة ال عمران
154a	سورة النساء
196b	سورة المائدة

Sayfa kenarlarına bazı notların alındığı bu eserin 7a sayfasında yedi kırâat imamına ve râvilerine dair bir cetvel de vardır. Eser Mâide sûresinin 60. ayetinde sona ermektedir. el-Furkan'ın yarım kalmasının sebebi ise aşağıda değinileceği üzere müellifin son cümlelerinden ortaya çıkmaktadır.

(5) Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

انتهى... لما الى هذا ابتلانا الله تعالى با لسفر الى اورنه باجراء القضاء وانما بالقضاء وكلما جرى

بالقضاء وينبغي ان يرضى العبد بالقضاء ويجرى الله تعالى احكامه على عبده بالقضاء ونرجو من كرمه ان

يتم هذا الكتاب مجرى القضاء ماتوفيقي الا بالله تعالى ولا حول ولا قوة الا بالله ما شاء الله كان وما لم يشأ

لم يكن اعلم ان الله على كل شئ قدير وان الله قد احاط بكل شئ علما...

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere müellif kadılık görevi icra etmek için sefere çıkmak zorunda kalmıştır. İsteği ise kadılık görevini yapmaya gittiği yerde bu eseri tamamlamaktır.¹¹⁸ Eserin incelediğimiz kısmının tamamlandığı zaman ise müellif tarafından belirtilmemiştir.

(6) *Eserin Nüshaları:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	41
Bölümü	Carullah	Cildi	
Demirbaş No	17	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Arapça		Varak: 115¹¹⁹
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı			Varak:

Bu nüshada müstensih ve istinsah tarihi ile ilgili kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca, müellif nüshasının sayfa kenarlarına yazılmış notlar, eserin içine dâhil edilmiştir. Nüsha Bakara sûresinin 68. ayetinde sona ermektedir.

b. Hısnü'l-kâri fî ihtilaf i'l-mekâri

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Haşim b. Muhammed el Mağribî'dir.¹²⁰ Yaptığımız kaynak taramalarında müellifle ilgili bir bilgiye rastlayamamış olup, eserin giriş bölümünde yer alan bilgilerden ismini tayin edememekle birlikte onun Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî (ö.1155/1742)'nin öğrencisi olduğunu anlıyoruz. (Vrk. 52b)

¹¹⁸ Yapmış olduğumuz kaynak taramalarında ve dijital ortamda gerçekleştirdiğimiz aramalarda bu kitabın tamamlandığına dair hiçbir kayda rastlamadık.

¹¹⁹ Bu nüshada varak numaralarının birçoğunun silinmiş olması ve numaralandırılmada bazı yanlışlıkların olması hasebiyle nüshanın tekrar numaralandırılma ihtiyacı doğmuştur.

¹²⁰ Kütüphanenin dijital kayıtlarında eserin müellifi Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî olarak geçmektedir.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	İzmir	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	812	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 9
Ebadı	205x150, (165x130) mm.		Varak: 52b-65a

(3) Eserin Başı:

الحمد لله والصلوة والسلام على رسول الله وبعد فهذه تقييد قصدت به ما اختلف فيه من اوجه

القرات من طريق الشاطبية ذكر بعضه شيخنا حلقة الحققين بالديار الرومية الشيخ مصطفى بن عبد

الرحمن المنمى...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Tarz olarak pratiğe dair kaleme alınmış bir ferşü'l-huruf¹²¹ kitabını andıran fakat satır aralarında işlenen konularla bu tarzdan ayrılık gösteren eserde müellif, hamdele faslından sonra bu eserin Şâtıbiyye tarikiyle¹²² gelen kırâat vecihlerinden kendisinde ihtilafa düşülen kırâatlarla alakalı bir takyid olduğunu beyân eder. Yine giriş bölümünde hocası Mustafa b. Abdurrahman'dan bahseden müellif hocasının ölüm tarihi, yazdığı kitaplar ile ilgili bilgiler verir ve hocasına yazdığı methiyeye atıfta buklunur. (Vrk.52b)

¹²¹ Belli bir kâideye dayanmayan, Kur'ân'da dağınık olarak bulunan ihtilaflara Ferşü'l-Huruf denir. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları** s.51.

¹²² Kırâat vecihlerinin toplanması ve tertibi hususunda kurrâ arasında iki tarik kabul edilmiştir. Bunlardan biri Teyzir Tarikidir ki bu tarik ed-Dânî (ö.444/1053)'nin *et-Teyzir* isimli eseri ile İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'nin *et-Tahbir* isimli eserine ilavesi ile ortaya çıkarken diğer tarik olan Şâtıbiyye tariki bunun aksinedir ve onda Şatıbî (ö.590/1194)'nin *eş-Şâtıbiyye* ve İbnü'l Cezerî'nin *ed-Dürre* isimli eserleri esastır. Bkz. Karaçam, **Kur'ân-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâatı**, s.249.

Müellif, Kur’ân’ı sûre sûre ele alarak, bu sûrelerde yer alan med,¹²³ kasır,¹²⁴ sekit,¹²⁵ gûnne,¹²⁶ imâle,¹²⁷ taklil¹²⁸ gibi konularda üzerinde ihtilafa düşülecek lafızların hükmünü beyân etmek amacıyla kaleme aldığı bu eseri *Hısnü’l-kâri fi ihtilafi’l-mekâri* olarak isimlendirdiğini söyler. (Vrk.52b)

Eserde Fatiha sûresinden önce “istiaze” ve “besmele” konuları işlenmiş daha sonra sûrelerdeki ayetler söz konusu kurallara göre incelenmiştir.

Kitapta oldukça fazla alıntıya rastlamaktayız. (Bkz. vrk. 53a, 56a, 63a) Bu alıntılardan en dikkat çeken ise, müellifin hocası Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî’den yaptığı alıntılardır. Konuları işlerken hocasının ismini açıkça zikretmeyen müellif hocasından alıntı yapacağı zaman قال رحمه الله veya قال ifadelerini kullanır. (Bkz. vrk. 57b, 59a, 61b) Ayrıca o, sûre veya ayet başlarında da yine bu ifadeleri kullanarak hocasının konuya bakışını dile getirmekten geri durmaz.

İncelenecek ayetlerin başına قوله (Bkz. vrk. 58b, 61a) ifadesini kaydeden müellif, bazen ayetlerdeki vücutları belirtmiş, bazen de hocasının ayet ile ilgili görüşünü söyleyip geçmiştir. Sonuç bağlamında ise, حاصل الامر (Bkz. vrk. 53b) ifadesi tercih edilmiştir.

Eserde kendi görüşünü قلت (Bkz. vrk. 63a) ifadesiyle ortaya koyan el-Mağribî yer yer lafzın okunuşunu verdikten sonra kendisinin de hocalarına lafzı bu şekilde

¹²³ Lügatte uzatmak, çekmek manalarına gelen bu kelime çekilme şartlarını taşıyan harfin seslendirilmesi sırasında, harfin harekesi doğrultusunda med harflerinden (ا-و-ي) birisiyle sesi belirli miktarda uzatmayı ifade eder. Bkz. Sıtkı Gülle, **Tecvid İlmi**, İstanbul, Huzur Yayınları, 2005, s.232; Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.93.

¹²⁴ Kasır, med için öngörülen şartları taşımayan herhangi bir harfin seslendirilmesi sırasında sesin uzatılmamasına denir. Bkz. Gülle, **Tecvid İlmi**, s.232.

¹²⁵ Susmak, konuşmayı bırakmak, dinmek manalarına gelen sekit kelimesinin terim anlamı; soluğu kesmeden vakıf süresinin altına kalacak şekilde kısa bir süre sesi kesmektir. Bkz. Gülle, **Tecvid İlmi**, s. 416; Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.118.

¹²⁶ Harflerin geniz sesine karıştırılması ve sesin küçük dilde cereyan etmesi demek olan “gûnne”nin terim manası ise, ن ve م harflerine mahsus genizden gelen sestir. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.53.

¹²⁷ Bir şeye yönelmek manasına gelen “imâle” fethayı kesreye ı harfini de ی harfine doğru eğmeye denir. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.73.

¹²⁸ Fetha ile imâle arasındaki okuyuşa denir. Bu esnada ağız diğer zamlara göre biraz daha açılır. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.127.

okuduğunu söyleyerek mezkûr görüşü delillendirmiştir. Müellif ayetler üzerindeki vücuhat ve görüşleri قيل ve وقال بعضهم (Bkz. vrk. 59b, 61b) gibi ifadelerle verirken, cümle sonlarını da genellikle انتهى lafzıyla bitirmiştir. (Bkz. vrk. 54b, 59a, 62b)

el-Mağribî, eseri iki kitabın¹²⁹ tariklerinden çıkanlara işaret ettiği manzumla bitirir.

(5) Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

وقد وافق الفراغ من ذلك صبحية يوم السبت المبارك لسبع عشرة ليلة خلون من شعبان عام ثلاثة و اربعين ومائة والف مضت من الهجرة النبوية على صاحبها افضل الصلاة والسلام وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه وسلم وكان الفراغ من تعليقه قبيل العشاء ليلة الجمعة التاسعة من شوال سنة 1152

Bu kayıttan eserin telif işleminin müellif tarafından 1143/1731 yılı Şaban ayının 16'sı Cumartesi günü sabah vakti bittiği, istinsah işleminin ise 1152/1740 yılı Şevval ayının 9'unda Cuma gecesi yatsı vaktinden hemen önce tamamlandığı anlaşılmaktadır.

(6) Eserin Nüshaları:

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	29
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	68	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Talik	Mecmuada ise	Risâle: 10
Ebadı	123x155, (170x103) mm.		Varak: 61b-73b

¹²⁹ Bu iki eserin hocasına ait *Umdetü'l-irfan* ve *Bedü'l-burhan* simli kitaplar olduğu, eserin Reşid Efendi Koleksiyonun 10 numarasında kayıtlı bulunan mecmuada 73a-86b varakları arasındaki nüshasından anlaşılmaktadır.

Bu nüshanın istinsah tarihi 1192/1778'dir. Nüshada müstensih'e ait bir bilgi mevcut değildir.

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Erzincan	Cildi	
Demirbaş No	8	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 8
Ebadı	230x155, (175x110) mm.		Varak: 105b-123a

Bu nüshada müstnsihe dair herhangi bir bilgi yer almazken istinsah tarihi 1204/1789 olarak kaydedilmiştir.

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Reşid Efendi	Cildi	
Demirbaş No	10	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	212x164, (bbxbb) mm.		Varak: 73a-86b

Bu nüsha ise Ürgüp kasabasındaki Hacı Mahmud Efendi Medresesinde 1194/1780 yılında Musa b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir.

c. Hulâsatü'l-kelam ala vakfi Hamza ve Hişâm

(1) Eserin Müellifi:

Eserin müellifi Ahmed b. Abdülmün'im b. Yusuf b. Sıyam'dır. ed-Demenhurî diye meşhur olan müellifimiz, Ezherlidir ve Ezher Üniversitesinin hocalarındandır. Mezheplere oldukça vakıf olan müellif birçok ilim dalında söz sahibi bir kişiliktir.¹³⁰ Demenhur'da 1101/1690 yılında doğup Bulak'da 1192/1778 yılında vefat etmiştir.¹³¹

el-Kavlü'l-müfid fi dürreti't-tevhîd, İdâhü'l-müşkilât min metni'l-İstiârât, İrşâdü'l-mâhir, Şerh ale Evfâki kalbi'l-Kur'ân müellifin bilinen eserlerindendir.¹³²

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Nuruosmaniye	Cildi	
Demirbaş No	64	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı			Varak: 1b-19b

(3) Eserin Başı:

حمدا لمن اوقف من اختاره على معالم الدين وصلاة وسلاما على سيدنا محمد واله المهتدين وبعد
يقول اسير ذنبه احمد الدمنهوري اذاقه الله تعالى حلاوة قربه هذا ما التمس منى بعض المستشغلين بالقراءات
العشر من بيان وقف حمزة و هشام من طريق طيبة النشر...

¹³⁰ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.I, s.303; Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed Murâdî, **Silkü'd-dürer fi a'yani's-sani aşr**, Kahire, y.y, 1874, C.I, s.117.

¹³¹ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.I, s.303.

¹³² Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.I, s.303; Murâdî, **Silkü'd-dürer**, C.I, s.117.

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslının ardından *Hulâsatü'l-kelam ala vakfî Hamza ve Hişâm* olarak isimlendirdiği bu kitabı, kırâat ilmi ile meşgul olan kimselerin kendsinden Hamza (ö.156/722)¹³³ ve Hişâm (ö.245/859)¹³⁴ın vakıf kâidelerini *Tayyibetü'n-Neşr* tarikinden beyân eden bir yazı yazmasını istediklerinden dolayı kaleme aldığını söyler.

Eserin iki bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz. Birinci bölüm mukaddime tarzında kaleme alınan kâideler bölümü (Vrk. 1b-4b), ikinci bölüm ise bu vakıf kâidelerinin sûrelerde yer alan ilgili kelimeler üzerinde gösterildiği pratik bölümüdür. (Vrk. 4b-19b)

Mukaddime bölümü 1b varağında başlar. Müellif burada Hamza'nın kırâat usûlüne göre hemzeyi ele alır ve ...او...ا. kalıbını kullanarak şematik bir anlatım tarzı ile inceler.

Önce hemzeyi sakın ve harekeli olması bakımından 2'ye ayıran müellif daha sonra da bunları kendi içinde, kelimedeki bulundukları konuma göre ele alır. Sakin hemzeyi kelime sonunda ve ortasında olmak üzere iki gruba ayırmış, kelime sonunda olan hemzeyi de hemzeden önce gelen harekeye göre tekrar incelemiştir. Kelime ortasında bulunan hemzeyi ise bi-nefsihî, bi-gayrihî olarak iki ayrı grupta ele almıştır.

Daha sonra harekeli olan hemzeyi de kendisinden öncesi sakın ve harakeli olanlar diye 2'ye ayıran müellif bu 2 şıkkı da kelimedeki konumlarına göre tekrar incelemiştir.

¹³³ Hamza b. Habib b. Ammâra el-Kûfî ez-Zeyyât 80/699- 156/722 yılları arasında yaşamış Kûfe'de imamlık yapmıştır. Irak'ta bulunan Hulvan'da vefat etmiştir. Iraktan Hulvan'a zeytinyağı getirdiği Hulvan'dan Kûfe'ye de ceviz ve peynir getirdiği rivayet edilmiştir. ف harfi ile remizlendirilmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C.I, s.166; ed-Dânî, **et-Teyisir fi'l-kırâati's-seb'a**, İstanbul, Matbaatü'd-Devle', 1930, s.6; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibar ale't-tabakat ve'l-a'sar**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984, C.I, s.112; Gülle, **Tecvid İlmi**, s.16.

¹³⁴ Hişâm b. Ammar es-Sülemî ed-Dımaşkî 153/770-245/859 yılları arasında yaşamıştır. Şamlıların müftüsü mukrii ve hatibidir. Remzi ج 'dır. Bkz. Bk. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C.I, s.144; Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşar el-Ensârî, **el-Büdurü'z-zâhire fi'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtire**, Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 2000, C.I, s.96; Ebu Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, **el-İkna' fi'l-kırâati's-seb'a**, Mekke, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1983, C.I, s.106.

3b-4b varakları arasında Hamza'nın ek kâideleri, Hamza ve Hişâm'ın ortak kâideleri verilmiş ve tenbihatla bu bölüm bitirilmiştir. Eserde kâidelerin anlatıldığı bölümde kâidelere örnek teşkil eden kelimelere de yer verilmiştir. Yine bu bölümde kullanılan muttasıl-munfasıl terimleri ise sakın harfin hemzeye bitişik-ayrı yazılmasını ifade etmiştir.

Eserin 4b varağından itibaren Fatiha sûresinden başlanmak sûretiyle Hamza ve Hişâm'ın vakıf kâidelerinin geçerli olduğu kelimeler ele alınmış ve اذا وقفت ve فففيه...له veya فففيه...على kalıbıyla icelenmiştir. (Bkz. vrk. 5a, 7b, 11a) Kehf sûresinden sonra sûreler gruplanarak değerlendirilirken daha önce ele alınan kelimeler bu durumlarına işaret edilerek incelenmeden geçilmiştir.

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب قال مؤلفه فصح الله في مدته تحريرا في سادس الاول من

التاسع من الخامس من الثاني عشر من الهجرة النبوية على صاحبها

Bu kayıttan anlaşılacağı üzere eser 1205/1791 yılının Ramazan ayında, ayın ilk gününün altıncı saatinde kaleme alınmıştır.

d. Muhtasar

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellif Muhammed Şakir'dir. Eserinde kendisi ile alakalı bilgi vermeyen müellifin kimliği hakkında kesin bir bilgiye ulaşamamakla birlikte onun, 1269/1852 yılında vefat edip Fatih civarındaki Nişancı Câmii karşısına defnedilen Halvetî tarikatının Cerrahiye şubesi şeyhi¹³⁵ veyahutta aslı İstanbullu olup, Enderun-i Hümayûn'da tahsil gören ve 1252/1836 yılında İstanbul'da vefat

¹³⁵ Bkz. Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.210.

eden Şakir Muhammed Efendi¹³⁶ olması muhtemelken eserin sonunda yer alan istinsah tarihi bu bilgileri nakzetmektedir.¹³⁷

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Tırnovalı	Cildi	Kağıt
Demirbaş No	9	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	140x75, (210x130) mm.		Varak:1b-13a

(3) Eserin Başı:

الحمد لله الذى علم القرآن خلق الانسان علمه البيان والصلوة والسلام على من اوتى الفرقان... اما بعد فيقول العبد القاصر محمد المتخلص شاكر ان هذا مختصر جمعه من المعبرات وجعلته مقدمة الشروع فى الوجوه والقراءات...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellifin giriş bölümünde beyân ettiği üzere vücut ve kırâat ilimlerine giriş olarak hazırlanan bu eser bir mukaddime, ilk 10 bab ve hâtme olmak üzere 3 bölümden oluşur.

Genelde Kur'ân'ın faziletiyle alakalı olarak hazırlanan mukaddime kısmı 4 başlıktan oluşmuştur. (Vrk. 1b-3b) Birinci başlıkta Kur'ân'ın tarifî ile kırâat râvilerinin doğum-ölüm yıllarına dair bilgiler ve rivayet zincirlerini bilmenin gerekliliğine dair *fevâid* vardır. (Vrk. 1b-2a)

İkinci başlıkta, Kur'ân'ın muhatapları açısından faziletine değinilmiştir. (Vrk. 2a-2b) Üçüncü başlıkta ise Kur'ân'ın ve Kur'ân ehliyetinin faziletine dair

¹³⁶ Bkz. Bursalı Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.II, s.402.

¹³⁷ Bu durumda istinsah tarihinin yazımında yapılması muhtemel yanlışlık da akla gelmektedir.

hadisler verilmiştir. (Vrk. 2b-3a) Dördüncü başlıkta ise Şatıbî (ö.590/1194), İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) gibi kırâat âlimlerinin bazı ortak görüşleri zikredilmiştir. (Vrk. 3a-3b)

Mukaddimeden sonra gelen 10 babın her biri 3 bölümden oluşur. Bu 3 bölümün birincisinde imamın diğer iki bölümde de râvilerinin isimleri, memleketleri, doğum-ölüm tarihleri ve faziletlerine dair bilgiler verilmiştir. (Vrk. 3b-10b)

Bundan sonra da hâtime bölümü gelir. (Vrk.10b-13b) Bu bölümü de 2 başlığa ayıran müellif birinci başlıkta tahsil etmiş olduğu olduğu ilimleri, okumuş olduğu kitap ve kırâatları isnad zincirleriyle zikreder. (Vrk.10b-13a) İkinci başlıkta da Kur'ân tilavet şekillerini inceler. (Vrk.13a-13b)

Eserde son olarak muhtemme başlığı yer alır ki, müellif bu başlık altında hatim duasıyla ilgili bilgiler verir. (Vrk.13b-14a)

Eserin başlık yapısı şöyledir:

1b	المقدمة
1b	التمهيد
2a	المقالة الاولى
2b	المقالة الثانية
3a	المقالة الثالثة
4a	الباب الاول
4a	الفصل الاول
4a	الفصل الثاني
4a	الفصل الثالث
	

138	
10b	الخاتمة
10b	المقصد الاول
13a	المقصد الثاني
13b	المختمة

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...وان يمسح وجهه هدية قائلا والحمد لله ب العالمين والحمد لله حمد الشاكرين والصلوة والسلام

على خير البرية محمد خاتم الانبياء والمرسلين والحمد لله رب العالمين سنة 1139

Bu kayıttan eserin 1139/1726 yılında istinsah edildiği anlaşılmaktadır.
(Vrk.14a)

e. Müfredât fi kırâati Ya'kub

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi, Abdurrahman b.Atik b. Halef es-Sekalî el-Kuraşî'dir. İbn'ül- Fehham diye bilinen müellif, kâridir.¹³⁹ 422/1031 yılında doğmuş doğudan batıya birçok ilim yolculuğunda bulunmuş ve İskenderiye'ye yerleşmiştir. Nahivciler arasında zikredilen müellif 516/1122 yılının Zilkade ayında¹⁴⁰ İskenderiye'de vefat etmiştir.¹⁴¹ Kaynaklarda incelediğimiz eserin yanında¹⁴² müellifin kırâata dair, *et-Tecrîd fi bağıyyet'il-mürîd fi'l-Kırâati's-Seb'a* isimli bir kitabından daha bahsedilmektedir.¹⁴³

¹³⁸ Üç fasıla ayrılarak incelenen bab sayısı 10 olup biz burada bir babı ve başlıklarını vermekle yetindik.

¹³⁹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.IV, s.88; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.V, s.153.

¹⁴⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.V, s.153.

¹⁴¹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.4, S.88

¹⁴² Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunun an esami'l-kütübi ve'l-fünun*, tercüme: Rüştü Balcı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, C.IV, s.1416.

¹⁴³ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.IV, S.88; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.V, s.153.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	29
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	59	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 19
Ebadı	211x150, (168x99) mm.		Varak: 130b-140a

(3) Eserin Başı:

قال الشيخ الجليل الو القاسم عبد الرحمن بن ابى بكر القرشي الصقلي المعروف بابن الفحم رضي

الله عنه قال الحمد لله الذي لم يزل والباقي الى غير اجل الذى من علينا بمعرفته وهدانا للاسلام برافته

وخصنا بحفظ كتابه المبين...

(4) Eserin Özelliği/Metodu:

Eserin ilk satırlarında “ Bu içinde Ya’kub (ö.205/820) kırâatının anlatıldığı bir kitaptır.” ifadesi kullanılmaktadır.¹⁴⁴

Eser on kırâat imamından dokuzuncusu olan Ya’kub’un¹⁴⁵ kırâatına dair kaleme alınmıştır. Amacı, bu kırâatın senedlerini, kâidelerini ve okunuş farklılıklarını göstermektir. Müellif eserin giriş bölümünde bu eseri kaleme alma amacını ve metodunu açık bir dille ortaya koymuştur.

Eserde Ya’kub râvileri; Ruveys (ö.238/852), Râvih (ö.234/848) ve Velid’in kırâat farklılıkları belirtilmiştir. Müellif bu farklılıkları zikrederken, eğer kırâat bu

¹⁴⁴ Eserin 130a varağında şu bilgiler kaydolunmuştur:

مفردات يعقوب لابن الفحم رضي الله عنه شيخ الإسكندرية... وهذا كتاب فيه قراءة يعقوب الحضرمي من طريق الوليد بن حتان وروح بن عبد المؤمن ومحمد بن المتوكل الملقب رويسا فيما خالف نافع بن ابى نعيم المدني من رواية قالون من طريق ابى نشيط واللفظ ليعقوب رضي الله عنه...

¹⁴⁵ On kırâat imamından biri olan Muhammed Yakub b. İshak el-Hadramî 117/735-205/820 yılları arasında yaşamıştır. Basra halkının kırâat imamlarından biridir. Senelerce Basra Câmiinin imamlığını yapmıştır. Bkz. İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, C.I, s.186; İbnü’l-Cezerî, **Gayetü’n-nihâye fi tabakâti’l-kurrâ**, neşr.: Gotthelf Bergstraesser; feharis Otto Pretzl, Bs.3, Beyrut, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1982,C.II, s.386; en-Neşşar, **el-Büdurü’z-zâhire**, C.I, s.103.

isimlerden sadece birinden veya ikisinden gelmişse bu imamların isimlerini ayrıca zikretmiştir. Eğer hepsi bir kırâat üzerinde ittifak ettiyse قرأ يعقوب ifadesini kullanmıştır. (Bkz. vrk. 135a, 136a) Ebu Amr kırâatına uygunluk ise وافق ابا عمرو kalıbıyla belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 137a, 138b)

Müellif eseri başlıklara ayırmış-ilk başlık bab olarak zikredilmiş-fakat bu başlıkları satır başı yapmaksızın cümlelerin genel seyrine uygun olarak kaydetmiştir.

Eserin geneline baktığımızda, üç ana başlık görmekteyiz. Birinci başlık altında kendinden başlamak sûretiyle, bu kırâat rivayetinin hangi tariklerle Ruveys, Râvih, Yakub ve sonunda Hz. Muhammed'e ulaştığını incelemiştir. (Vrk. 130b-131b)

İkinci başlık altında ise, Ya'kub'un râvileri olan Ruveys, Râvih ve Velid rivayetlerinin usul kâideleri incelenmiştir. (Vrk. 131b-133a)

Son başlık ise ferş'ül-hurufa dairdir. Bu başlıkta altında da yetmiş altı sûrenin çeşitli ayetlerindeki lafızlarda var olan okunuş farklılıkları sıralanmıştır. (Vrk. 133a-140a) Bu bölüm içinde yer yer değinilen, bazı ayetlerin son harflerini teşkil edip okuyuş farklılıklarına sebebiyet veren ي harfleri bölüm sonunda شرح notuyla tekrar incelenmiştir. (Vrk. 139b-140a)

Bu nüshada başlıkların râvi isimlerinin ve önemli bazı kelimelerin kırmızı renkli mürekkeple yazılması da esere ayrı bir okuyuş rahatlığı katmıştır. (Bkz. vrk. 131b, 133a, 137a, 140a)

(5) *Eserin Ferağ Kaydı:*

تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب على يد افقر الورى مصطفى بن حسن بن يعقوب غفر الله له
ولواليه ولاستاده واحسن اليهم واليه والحمد لله رب العالمين.

Eserin müstensihisi ise istinsah kaydından anlaşıldığına göre Mustafa b. Hasan b. Ya'kub'dur. Fakat istinsah tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır. (Vrk. 140a)

f. Mürşidü't-tâlibîn li fehmi turukü't-Tayyibe

(1) Eserin Müellifi:

Eserin müellifi, Mustafa b. Hasan b. Yakub el-İslâmbûlî'dir. Eserin girişinde müellif kendisini Yeniçeriler Dergâh-ı Âli'sinde imam olarak tanıttıktan sonra kendisine kırâat okuduğu hocalarından bahseder.¹⁴⁶ (Bkz. vrk. 242b-243a)

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	11	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	240x175, (150x92) mm.		Varak:242b-314b

(3) Eserin Başı:

الحمد لله اكمل الحمد على كل حال والصلوة والسلام على سيدنا محمد واله خير ال وبعد فيقول
الحافظ القرآن الشيخ القراء مصطفى بن حسن بن يعقوب الاسلامبولي... لما قرأت القراءات العشر الى اخر
سورة التوبة على الشيخ عمر المقرئ وانتقل بامر الله الى رحمة الملك الباري جزاه الله العفو الغفور
السلام...

¹⁴⁶ Tespit kataloglarında bu eserin ismi geçmezken dijital ortamda müellifin ismi Mustafa b. Yusuf b. Yakub el-İslâmbulî olara geçmektedir. Biz her iki isimle de taramalar yapmamıza rağmen müellif ve kitabı ile ilgili bir kayda ulaşamadık.

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif kitabın giriş bölümünde, kendisi, hocaları ve kitapla ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin ardından da kitabının metodu ve içeriği ile ilgili detaylar veren bir mukaddime sunmuştur. Bu mukaddime kırâat literatürü ile fevâid yer almıştır. (Bkz. vrk. 242b-243a)

İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin, *en-Neşr* isimli eserinde temel kırâat eserlerini yazarlarına, bunların senedlerini de peygamberimize ulaştırdığını söyleyen müellif İbnü'l-Cezerî'nin on kırâatın tariklerini birlikte verdiğini, bunun ise fehmi zorlaştıran bir hususiyet arzettiğini belirtmektedir. (242b) İşte el-İslâmbûlî'nin burada yaptığı, İbnü'l-Cezerî'nin birlikte zikrettiği tarikleri ayrı ayrı ele almak, *en-Neşr* isimli kitabın sistemine bağlı kalarak 982'ye ulaşan Tayyibe tarikinin keyfiyetini beyân etmektir.

Kitabını *Mürşidü't-tâlibîn li fehmi turukü't-Tayyibe* olarak isimlendirdiğini söyleyen müellif, (Vrk. 243a) eğer İbnü'l-Cezerî senedini birkaç tarikle zikrederse uzatmamak için bunlardan bir tanesini kaydetmekle yetinmiş, tariklerden bahsettikten sonra ise kırâat imamlarının senedlerini peygamberimize ulaştırmıştır.

Mustafa b. Hasan konuları işlerken on kırâat imamını da râvileriyle ele alıp incelemiştir. (Bkz. vrk. 251a, 254a, 257a) Birçok alt başlığın yer aldığı eserde, bu başlıklarla her râvinin dörder tariki, her tarikin altında bu tarikin kırâatını benimseyen kitap sahiplerine¹⁴⁷ İbnü'l-Cezerî'nin senedinin ulaşması ve bu kitap sahiplerinin kitaplarında geçen söz konusu tarikin med-kasır kâideleri verilmiştir. (Bkz. vrk. 252a, 259b, 264b) Babların sonu ise, imamların, râvilerin ve tariklerin vefat tarihleri kronolojik sıraya göre verilerek bitirilmiştir.¹⁴⁸ (Bkz. vrk. 254a, 269b)

Müellif, eserde مذهب ifadesini görüş olarak beyân edilen kural manasında kullanmıştır. (Bkz. vrk. 300a, 304b) Eserde bazen med-kasır kuralları verilecekken bunlara aşağıda kaç kitabın kaynak gösterildiği belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 271b, 274b)

¹⁴⁷ Burada kitap sahiplerinden İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli kitabında geçen temel kırâat eserlerinin müellifleri kastolunmaktadır.

¹⁴⁸ Vefat tarihleri kronolojik olarak okura sunulurken, râviler kendi içerisinde, tarikleri oluşturan zatlar da kendi içerisinde ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. (Bkz. vrk. 307b, 311b)

Eserin sonu olan 314b varağında ise sırasıyla on kırâat imamının tarik sayıları verilmiştir.

el-İslâmbûlî kitabını İbnü'l-Cezerî'ye ulaşan senedi ve İbnü'l-Cezerî hakkında tarih kitaplarında yer alan menkıbelerin zikri ile bitirdiğini belirtmektedir. (Bkz. vrk. 243a) Fakat incelemiş olduğumuz nüshada bu kısım mevcut değildir.

İbn'ül-Cezerî eksenli yazılan ve geneli rivayetlerden oluşan bu eserin tarikler ve nakiller konusunu ayrı bir analize tabi tutarak incelemesi okuyucunun konuyu kavramasına katkıda bulunmaktadır. Son olarak, başlıklar belirgin çizgilerle metinden ayrılmamakla birlikte, her on imam, râvileri ve tarikleriyle aşağıda sunduğumuz başlık sistemiyle ele alınmıştır.

243a	بيان الطرق في قراءة نافع من رواية قالون
243a	بيان الطرق في قراءة نافع من رواية قالون طريق أبي نسيط ¹⁴⁹
245a	بيان مذهب المؤلفين من المد والقصر
254a	بيان وفيات الشيوخ والراوى والطرق

(5) Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

....فاذا حوسب كما ترى يكون للجمع تسع مائة واثنين وثمانين طريقا الا ان المؤلف اقتصر في

نشره في هذا الموضع في اجزائه من جملة الطرق على تسع مائة وثمانين مع ان جملتها زائدة على هذا العدد

بائنين كما لا يخفى على أذهان اولى الألباب....فهذا ما تيسر لنا من اسانيد و بالقراات العشرة من الطرق

المذكورة التي اشرنا اليها وحمله ما تحرر عندهم من الطرق لتقريب نحو

Burada yer verdiğimiz satırlar eserin son satırları olup, son kelimeler kitabın devam ettiği izlenimini vermektedir. Fakat kitabın girişinde müellifin beyân ettiği konuların hepsi bu bölüme kadar işlendiğinden, eserin buraya kaydedilmeyen kısmının hacimce az olması kuvvetle muhtemeldir. (Bkz. vrk. 314b)

¹⁴⁹ Burada kaydettiğimiz başlık incelenen râvinin sadece bir tariki için geçerli olup diğer üç tarik için de aynı başlık atılmıştır.

g. Tuhfetü'l-enâm fî vakfî Hamza ve Hişâm¹⁵⁰

(1) Eserin Müellifi:

Eseri diğer nüshalarıyla karşılaştırdığımızda müellifinin Ali b. Osman b. Muhammed b. Ahmed olduğu anlaşılmaktadır. İbnü'l-Kâsîh diye meşhur olan müellif Bağdatlıdır ve kırâat âlimidir. 716/1315 ile 801/1398 yılları arasında yaşamıştır.¹⁵¹ *Sirâcü'l-kâri el-mübtedî ve tezkiratü'l-mukri el-müntehî, Kurrâtü'l-ayn, Dürretü'l-efkâr fî marifeti evkati'l-leyli ve'n-nehar, Akiletü etrâbi'l-kasâid* müellifin meşhur eserleridir.¹⁵²

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Hacı Mahmud Efendi	Cildi	
Demirbaş No	365	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 31
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x 153, (130x99) mm.		Varak:

(3) Eserin Başı:

الحمد لله النافذة قدرته القاطعة بحجته العالية كلمته السابعة نعمته... اما بعد فانك سألتني ايها الاخ
الصالح النجيب الفالح ادام الله لك التوفيق وجعلك من اهل التحقيق... باب وقف حمزة وهشام وهو باب
مشكل يحتاج الى معرفة تحقيق مذاهب اهل العربية وحكام رسم المصحف العثمانية وتميز الرواية وانقان
الدراية...

¹⁵⁰ Eserin ismi dijital ortamdaki kayıtlarda *Calibü'l-ferec sâlibü'l-harac*, kataloglarda ise *Tuhfetü'l-enâm fî vakfî Hamza ve Hişâm* olarak geçmektedir.

¹⁵¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.VII, s.148; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.V, s.127; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye fî tabakati'l-kurrâ*, C.I, s.555.

¹⁵² Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.VII, s.148; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.V, s.127.

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra övgü cümleleri ile andığı bir arkadaşından, bu arkadaşının kedisinden Hamza (ö.156/722) ve Hişâm (ö.245/859)'ın vakfına dair bir eser yazmasını istediğinden bahseder ki işte bu eser arkadaşının isteğine icabet mahiyetindedir. Kırâat ilmine yeni başalayanların ve bu ilmi tahsil edenlerin faydalanabileceği bir eser olarak tanıtılan bu kitapta *Şâtıbiyye*'nin şerhleri ve *en-Neşr*, *et-Teysir* gibi birçok kitaptan faydalanıldığı yine müellif tarafından beyân olunmuştur. (Vrk. 1b)

Müellifin *Tuhfetü'l-enâm fi vakfı Hamza ve Hişâm* olarak isimlendirdiğini belirttiği bu eserde, Fatiha sûresinden başlamak kaydı ile Kur'ân'daki, üzerinde vakıf yapılacak hemzeli kelimeler ele alınıp Hamza ve Hişâm'ın vakıf kâidelerine göre incelenmiştir.

Kelimeler esere *مسئلة* başlığı ile taşınmış, bu başlıktan sonra *اذاوقفت حمزة* kalıbıyla kelimeler üzerindeki vecihler anlatılmıştır. (Bkz. vrk. 2b, 4a, 8b) Yer yer Hamza'nın râvileri ve tariklerinin tercihlerine de ayrıca değinilmiştir.

Eserde incelenen kelime ile birlikte, bu kelimenin kâidesinde ortak olan diğer kelimeler de kaydedilmiş, inceleme sırası, kâidesi aynı olması hasebiyle buraya taşınan kelimeye gelince *وقد تقدم*, *قد ذكر* ibareleri kullanılarak kelime incelenmeden geçilmiştir. (Bkz. vrk. 17a, 20a, 20b)

Ayrıca vecihlerin sıhhat derecelerine değinilmiş şaz rivayetler özellikle belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 3b, 27b) *قال*, *يقول* ifadeleri ile sık sık alıntılar yapılırken (Bkz. vrk. 23a, 25a, 26a), müellifin kendi görüşünü beyân etmek için seçtiği lafız *قلت* olmuştur. (Bkz. vrk. 3b, 21b)

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...تم واحمد الله فحده والصلوة والسلام على سيدنا محمد واله الطيبين الطاهرين وسلم تسليمًا
كثيرا برحمتك يا ارحم الراحمين غمقت يوم الاثنين ثاني شهر من ربيع الاول سنة عشرة بعد الالف في مكة
المشرفة زادها الله شرفا وكرما ومهابة وتعظيما بيد الامة الاقل اماء الله تعالى

Yukarıda verdiğimiz kayıttan eserin istinsah işleminin Mekke’de 1010/1601 senesinde, Rabiulevvel ayının ikisi Salı günü bittiği anlaşılmaktadır. (Bkz. vrk. 31b)

(6) *Eserin Nüshaları:*

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde bulunan birçok nüshası vardır. Bu ise eserin oldukça rağbet gördüğünün bir delilidir. Biz yukarıda, dijital ortama aktarılmış ve istinsah tarihi en eski olan nüshayı inceledik. Eserin diğer nüshalarına bakacak olursak bu nüshaları 3 grupta değerlendirmenin isabetli olacağı kanaatine vardık.

Birinci başlıkta, aralarında içerik ve lafızlar açısından birliktelik bulunan nüshaları, ikinci başlıkta bu nüshalardan farklı olarak ifadelerde kısaltmalara başvuru olan nüshaları, üçüncü başlıkta da metod olarak aynı yöntemi izlemekle birlikte ifade olarak farklılıklar içeren nüshaları inceledik.

i. Eserin Birebir Nüshaları:

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	22
Bölümü	Hacı Mahmud Efendi	Cildi	
Demirbaş No	350	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	215x160, (160x90) mm.		Varak: 107b-137a

Nüshada müstensihe ait bilgi bulunmazken istinsah tarihi 1198/1783 olarak kaydolunmuştur.

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Hacı Mahmud Efendi	Cildi	
Demirbaş No	349	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	206x152, (155x77) mm.		Varak:100b-149b

Bu nüshada istinsah kaydı yer almazken dijital ortamda rastlanan ve 1218/1804 olarak beyân edilen istinsah tarihinin, yazı benzerliğinden ötürü mecmuada bu risâleden önceki risâlenin istinsah tarihine bakılarak kaydolunduğu düşünülebilir.

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Hacı Selim Ağa	Cildi	
Demirbaş No	8	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 52
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı			Varak:

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Dördüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Veliyyüddin Efendi	Cildi	
Demirbaş No	34	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle: 5.
Ebadı			Varak:313b-355b

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Beşinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Hacı Beşir Ağa	Cildi	Meşin
Demirbaş No	1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	202x141, (135x85) mm.		Varak: 1b-52b

Nüshanın müstensihî, Nasreddin b. Nureddin, istinsah tarihi ise, 1042/1633'dir.

Altıncı Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Darülmenevi	Cildi	
Demirbaş No	7	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 80
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	160x105, (120x60) mm.		Varak:

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Yedinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	31
Bölümü	Erzincan	Cildi	
Demirbaş No	153	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	210x150, (170x110) mm.		Varak: 98b-124b

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Sekizinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Çelebi Abdullah Efendi	Cildi	
Demirbaş No	13	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	160x120, (120x90) mm.		Varak: 25b-101b

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Dokuzuncu Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Reşid Efendi	Cildi	
Demirbaş No	21	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	209x138, (147x67) mm.		Varak: 37b-80a

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Onuncu Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	İsmihan Sultan	Cildi	
Demirbaş No	8	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 70
Yazı Sili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x135, (150x70) mm.		Varak:

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Onbirinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Bağdatlı Vehbi Efendi	Cildi	Meşin
Demirbaş No	20	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 46
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	210x148, (165x80) mm.		Varak:

Bu nüshanın müstensihî belli olamayıp, istinsah tarihi 1225/1810 olarak kaydolunmuştur.

Onikinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymanyne Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Bağdatlı Vehbi Efendi	Cildi	Meşin
Demirbaş No	41	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 52
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	172x112, (120x65) mm.		Varak:

Bu nüshanın müstensihî de belli değildir. İstinsah tarihi ise 1066/1655'dir

Onüçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	59	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	165x108, (108x58) mm.		Varak: 45a-93b

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Ondördüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	29
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	67	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	203x139, (154x38) mm.		Varak: 1b-22b

Bu nüshanın müstensihî, Ebu'l-Bekâ el-Halebî istinsah tarihi de 1076/1666'dır.

ii. Muhtasar Nüshalar:

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Darülmecnevi	Cildi	
Demirbaş No	31	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	177x114, (127x60) mm.		Varak: 45b-62a

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	60	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	212x142, (155x85) mm.		Varak: 5a-9b

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Hacı Mahmud Efendi	Cildi	
Demirbaş No	349	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 5
Ebadı	200x152, (155x77) mm.		Varak: 160b-169a

Nüşanın müstensihisi Halil b. Ali, istinsah tarihi ise 1212/1798'dir.

Dördüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Antalya-Tekelioğlu	Cildi	
Demirbaş No	835	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 5
Ebadı	210x140, (150x80) mm.		Varak: 43b-48a

Nüşada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Beşinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Bağdatlı Vehbi Efendi	Cildi	
Demirbaş No	2123	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	213x161, (145x98) mm.		Varak: 158b-163a

Nüshanın istinsah tarihi 1256/1841'dır.¹⁵³

Altıncı Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	33
Bölümü	Tırnovalı	Cildi	
Demirbaş No	23	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	290x170, (150x96) mm.		Varak: 52a-54b

Nüshada istinsah kaydı yer almamaktadır.

Yedinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Mihrişah	Cildi	
Demirbaş No	2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	215x165, (150xbb.) mm.		Varak: 150b-161a

Bu nüshanın müellifi dijital ortamdaki kayıtlarda Yusuf Efendi zade olarak görünmektedir, fakat nüshada bu bilgiyi tashih edecek hiçbir kayıt mevcut değildir.

¹⁵³ Bu tarih dijital ortama 1156 olarak kaydedilmiştir.

iii. Üzerinde Tasarrufta Bulunulan Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Denizli	Cildi	Yeşil Bez Kaplı
Demirbaş No	4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 7
Ebadı	210x150, (145x70) mm.		Varak: 91b-103a

Nüşhada istinsah kaydı yer almamaktadır.

h. Usûlü'l-kırâa

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'dir. 25 Ramazan 751/26 Kasım 1350'de Dimaşk'ta doğan müellif, bugünkü Şırnak'a bağlı Cizre ilçesinden ötürü İbnü'l-Cezerî diye bilinmektedir. Kur'ân'ı ezberledikten sonra hadis tahsili görmüş ve kırâat ilminde birçok âlimden ders okumuştur.¹⁵⁴ 769/1368 yılında tahsil amacıyla Mısır'a giden müellif, 770/1368 yılında Dimaşk'a döndüyse de bundan bir sene sonra tekrar Mısır'a gitmiştir. Bundan sonra tekrar Dimaşk'a giden müellif Mısır'a üçüncü seferini, 778/1376 yılında yapmıştır. Emeviyye Câmîinde onlarca talebe yetiştirerek ün kazanmıştır. Bu yıllardan sonra Mısır ile Dimaşk arasında adeta mekik dokuyan İbnü'l-Cezerî çeşitli problemlerden ötürü, Antalya'ya oradan da Bursa'ya geçmiş ve Yıldırım Beyazıd'dan çok ilgi görmüştür. Ankara savaşına katılıp esir düşen müellifimiz bu sefer de aynı ilgiyi Timur'dan görmüş hayatının geri kalan kısmını siyasi çekişmeler ve göçler arasına sıkıştırdığı birçok eser ve yetiştirdiği talebelerle doldurmuş, 5 Rabiülevvel 833/2 Aralık 1429'da Şiraz'daki evinde vefat

¹⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C.I, s.1; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", İstanbul, **DİA**, C.XX, s.553.

etmiştir.¹⁵⁵ Müellifin tezimize kaynak da olan birçok eseri yanında siyer, hadis, tabakat dallarında da kaleme alınmış çok sayıda kitabı vardır.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	27
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	59	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	211x150, (154x80) mm.		Varak: 55b-57b

(3) *Eserin Başı:*

قال الشيخ محمد... الجزري رحمه الله ونفع به امين اصول القراءة الزائدة على اختلاف القراءات
ثلاثة وثلاثون نوعا... المد والمط واللين والقصر والاعتبار والتمكين والاشباع والادغام والظهار والبيان...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin bu eseri kırâat ilminde kullanılan kavramları çok kısa şekilde açıklayan bir ta'rifat kitabı niteliğindedir.

İbnü'l-Cezerî bu eserde kırâat kâidelerini 33 olarak belirlemiş ve eserin girişinde bu kâideleri saymıştır. (Vrk. 55b) Daha sonra söz konusu kâideleri birer birer ele almış ...فهو عبارة عن... kalıbıyla tanımlarını yapmış, kısımlara ayırmış ve zaman zaman örneklendirmelere yer vermiştir. (Bkz. vrk. 55b, 56a)

...واما القصر فهو عبارة عن صيغة حرف المد واللين من غير زيادة وهو المد الطبيعي مع وجود

السبب... (Vrk. 55b)

¹⁵⁵ Bkz. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", İstanbul, **DİA**, C.XX, s.553; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C.I, s.1; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, C.II, s.249, Yüksel, **İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr**, s.147-177.

Ayrıca eserde المد-المط gibi aynı manaya gelen kelimeler de kural olarak ayrı ayrı zikredilmiş, tarifler yapılırken aynı manaya gediklerine işaret olunmuştur. (Bkz. vrk. 55b, 56a)

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...واما الزوائد فهي زيادة ياء لفظ لا خطأ انتهت اصول القراءة بحمد الله وحسن عونه وصلى الله

على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم اجمعين

(6) *Eserin Nüshaları:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Kılıç Ali Paşa	Cildi	
Demirbaş No	1029	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 16
Ebadı	210x153, (155x89) mm.		Varak: 192a-196a

2. Risâleler

a. Risâle fî beyânı idgâmi's-Sûsî fî külli's-sûre

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserde müellife ait herhangi bir kayıt bulunmazken kütüphane kayıtları eserin müellifi olarak Muhammed b. Said b. Muhammed es-Sûsî el-Mağribî'yi¹⁵⁶ göstermiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Asıl adı Muhammed b. Said b. Muhammed b. Yahya b. Ahmed b. Davud es-Sûsî olan bu zat tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve felek gibi ilimlerde söz sahibi olup nesir ve manzum birçok eser yazmıştır. 1007/1598 ile 1089/1678 yılları arasında yaşayan Muhammed b. Said'in *el-Mümti'fi*

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	20
Bölümü	Denizli	Cildi	Yeşil Bezli
Demirbaş No	11	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	205x145, (160x100) mm.		Varak:139b-145b

(3) Eserin Başı:

هذه رسالة في بيان ادغام السوسى في كل السورة اربعة وثمان موضعاً في سورة البقرة فيه هذا واذا
قيل لهم لا واذا قيل لهم امنوا لذهب بسمعهم الذى خلقكم الذى جعل لكم واذا قال ربك و نحن نسبح...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Bu eser Ebu Amr (ö.154/771)'in¹⁵⁸ ikinci râvisi olan Sûsî (ö.261/874)'nin Kur'ân'da idğam ile okuduğu lafızların listesinden ibarettir. Eserde Kur'ân sûre sûre ele alınmış, her sûrenin isminden önce o sûrede Sûsî'nin kaç yerde idğam yaptığı beyân olunmuştur. (Bkz. vrk. 140a, 141a) Bazen bu bilginin sûre ismi kaydolunduktan sonra verildiği de görülmektedir. (Bkz. vrk. 145b)

Eserde eğer sûrede Sûsî'nin idğam yaptığı kelime yoksa bu ليس في... ادغام kalıbı ile belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 145b)

şerhi'l-Mukni', el-İşârât en-nasiha, el-Müsteân fî ahkâmi'l-evzân gibi eserleri vardır. Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.X, s.38.

¹⁵⁷ Biz gerek biyografik gerekse bibliyografik eserlerde yapmış olduğumuz araştırmalarda bu eserin söz konusu müellife ait olduğuna dair herhangi bir kayda rastlamadık.

¹⁵⁸ Ebu Amr İbn Alâ el-Basri el-Mâzinî'dir. 68/687–154/771 yılları arasında yaşamış Kufede vefat etmiştir. Basralıların kırâat imamı olan Ebu Amr aynı zamanada büyük bir dil bilgindir. ح harfi ile remzedilen Ebu Amr'ın ismiyle ilgili kaynaklarda birçok görüş rivayet edilmekle birlikte “Zeban” ismi ağırlık kazanmaktadır. Künyesinin ismi olduğuna dair verilen bilgi de yine bu görüşlerden biridir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C.I, s.134, Ebu Cafer, **el-İkna**, C.I, s.92; en-Neşşar, **el-Büdurü'z-zâhire**, C.I, s.92; ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibar**, C.I,s.100.

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...وفي الهمزة موضع تطلع على وفي الفيل ثلاثة كيف فعل ربك مأكول لا يلاف وفي قریش موضع والصيف فاليعبدوا وفي أرأيت موضع يكذب بالدين وليس في سورة الباقية...

Bu ifadelerden sonra bir 1202 kaydı bulunmaktadır ki bu, nüshanın istinsah işleminin 1202/1787 yılında tamamlandığını ifade etmektedir. (Bkz. vrk. 145b)

(6) *Eserin Nüshaları:*

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Yazma Başşlar	Cildi	
Demirbaş No	10	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	228x160, (152x97) mm.		Varak: 89b-94b

Bu nüshada bazen mezkûr sûrede kaç yerde idğamın geldiği, sûre isminden sonra ادغام lafzının yazılıp bunun altına rakamların kaydolunmasıyla belirtilmiştir.

(Bkz. vrk. 91a, 93a) Nüshanın başında جمع ادغام الكبير والصغير للسوسى, sonunda da تمت

1210 سنة kaydı mevcuttur. (Bkz. vrk. 89b, 94b)

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Darulmesnevi	Cildi	
Demirbaş No	36	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	230x170, (150x95) mm.		Varak: 214b-225b

Bu nüshada ise idğamlar şedde işareti ile beyân olunmuş ve başına باب ادغام

کیر kaydı düşülmüştür. İstinsah kaydı ise yoktur. (Vrk. 215b, 220a)

b. Risâle fî tekbir inde hatmi'l-Kur'ân

(1) *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi ise, Küçük Hafız Ahmed b. Abdurrahman'dır. Biz yaptığımız kaynak araştırmalarında müellif ile ilgili herhangi bir kayda rastlamadık.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Denizli	Cildi	
Demirbaş No	4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	210x150, (145x70) mm.		Varak: 30b-33a

Ferağ kaydındaki ifadelerden, bu risâlenin müellif hattı ile kaleme alındığı anlaşılmaktadır. (Bkz. vrk. 33a)

(3) *Eserin Başl:*

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وآله وصحبه أجمعين وبعد فهذه رسالة في حق التكبير عند ختم القرآن العظيم اعلم ان التكبير في الاصل عند ختم القرآن العظيم سنة المكين في روايتي البزى وقنبل بخلاف عنه عن ابن كثير فمن تركه ترك سنة واحدة من سنن رسول الله صلى الله عليه وسلم...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif girişte tekbinin İbn Kesir (ö120/738)¹⁵⁹ kırâatının Bezzi (ö.250/864) ve Kunbül (ö.291/903) rivayetinden gelen bir sünnet olduğunu söyledikten sonra¹⁶⁰ edâ ehlinin tekbin noktasındaki ihtilaflarını işlemeye başlar. (Vrk. 30b)

Tekbinin lafzındaki ihtilafa;

1. الله اكبر (Tekbir)
2. لا اله الا الله والله اكبر (Tehlîl)
3. لا اله الا الله والله اكبر والله الحمد (Tahmîd)

olmak üzere 3 madde ile değinen müellif daha sonra tekbinin başlayıp bittiği konum açısından ayrı bir tasnife gitmiştir. Bu tasnifi de Duhâ sûresinin öncesinden başlayıp Nas sûresinin öncesinde biten ve Duhâ sûresinin sonundan başlayıp Nas sûresinin sonunda biten tekbin olmak üzere 2 grupta incelemiştir.

¹⁵⁹ Ebu Muhammed Abdullah b. Kesir 45/665 yılında Mekke’de doğup 120/738 yılında ölmüştür. Ailesinin kökeni İrana dayanır. Kendi tabiinden olup sahabeden Abdullah b. Zübeyr, Ebu Eyyub el-Ensari, Enes b. Malik ve Mücahid’e yetişmiştir. Mekkelilerin kırâat imamı olan İbn Kesir ed-Dari lakabıyla da anılır. Kaynaklarda bu lakabın kendisine nisbe olarak veya güzel koku ticaretiyle uğraşmasından ötürü verildiği ile ilgili bilgiler mevcuttur. Kaynaklarda remzi ﷺ ile gösterilir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, C.I, s.120; en-Neşşar, **el-Büdurü’z-zâhire**, C.I, s.90; Gülle, **Tecvid İlmi**, s.14.

¹⁶⁰ Müellif İbn Kesir ve râvilerini Mekkiyyün olarak ifade edip tekbinin Mekkelilerin bir sünneti olduğunu söylemiştir. (Vrk. 30b)

Daha sonra Duhâ sûresinin öncesinde tekbiri okumaya başlayanları ele alıp bu kârielerin tekbir kırâatlarında beş vecih uyguladıklarını söyler. İkinci olarak da aynı şeyleri Duhâ sûresinin sonrasında tekbir okumaya başlayanlar için beyân eder. (Bkz. vrk. 30b-31b)

Nas sûresinin sonunun Fatiha sûresinin başıyla vasledilmesinin uygun olacağına da değinen müellif bu vasl kuralının bütün sûreler için geçerli olmayıp sadece Duhâ-Fatiha, Leyl-Duhâ sûreleri için geçerli olacağına vurgu yapar ve söz konusu vasl kuralı için geçerli olan yedi vechi sıralar. (Bkz. vrk. 31b-32a)

Bundan sonra müellifin değinmiş olduğu bir konu daha vardır ki bu konu, kişinin sûrenin başından okumaya başlaması anında “istiâze” ile devreye giren sekiz vecih ve bunların beyânıdır. (Bkz. vrk. 32a-32b)

Risâlenin sonunda konuyu toparlayıp anlatılanları özetleyen müellif, yukarıda geçen teorik bilgilerin pratikte uygulanış şekillerini göstermiştir. Son olarak önemli olanın burada Duhâ sûresinin başından veya sonundan tekbire başlayanlar olarak gösterdiği Bezzi ve Kunbül rivayetlerini birlikte okumak olduğunun altını çizer ki ona göre doğru olan görüş budur. (Bkz. vrk. 32b-33a)

Yalın bir dille yazılan bu risâle kısa olmasına rağmen konuyla ilgili bütün bilgileri sunması açısından oldukça şümullüdür.

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

... لان الروايتين المنقولتين منقولتان عند الارباب فا لعمل بالمقبولتين اولى انتهى والله اعلم با

لصواب تم جمعه من يد السيد احمد بن عبد الرحمن الشهير بكوجك حافظ الامام بجامع مراديه في بلدة

مغنيسا

Risâlenin ferağ kaydında kaydedilen bilgiye göre, risâleyi Manisa şehrinde bulunan Murâdiye Câmii imamı Küçük Hafız diye meşhur Ahmed b. Abdurrahman yazmıştır. (Bkz. vrk. 33a)

c. Risâle fi vakfi Hamza ve Hişâm

(1) *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi, Küçük Hafız Ahmed b. Abdurrahman'dır.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Denizli	Cildi	
Demirbaş No	4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	210x150, (145x70) mm.		Varak: 36a-39a

Ferağ kaydındaki ifadelerden anlaşılacağı üzere bu risâle müellif hattı ile kaleme alınmıştır. (Bkz. vrk. 39a)

(3) *Eserin Başı:*

الحمد لله هدينا لقراءة كتابه الكريم ووفقنا على اقراءه بمنه ولطفه العميم... اما بعد فهذه رسالة في

وقف حمزة وهشام على الهمز المتطرف المتحرك الواقع بعد الالف لما طالعت كتاب التذهيب في علم

القرات للعالم الفاضل العامل الكامل سجقلى زاده...

(4) *Eserin İçeriğ/Metodu:*

Müellif hamdele faslından sonra, Saçaklızâde (ö.1145/1698)'nin kırâat ilmine dair kaleme aldığı *et-Tehzib* isimli eserini mütalaa ettiğinden bahseder. Bu esnada kitaptaki bilgilerin aslına göre değişimlere uğradığını ve med vücutlarından bazılarının unutulduğunu görür. Bunun üzerine bu risâleyi kaleme alır. (Vrk. 36a)

Risâlede sonu hemze öncesi sakın elif ile biten kelimeler üzerinde Hamza (ö.156/722) ve Hişâm (ö.245/859)'a göre nasıl durulacağını ve bu kelimeler

üzerinde durulduğunda medlerin nasıl olacağını açıkamaya çalışan müellif, uygulanacak meddin çeşitleri ve mertebeleri üzerinde ısrarla durarak konuyu açar. (Bkz. vrk. 38b, 39a)

Risâlede medler konusundaki ihtimaller göz önünde bulundurulmuş فان قلت...قلت kalıbı kullanarak farazi sorularla bu ihtimallere cevap aranmıştır. (Vrk. 37a)

Müellif risâlenin sonunda ismini vermeden Saçaklızâde'nin hataya düştüğünden bahsetmiş, risâlede yazılanların araştırılsa bile kitaplarda bulunamayacak bilgiler içerdiğini söylemiş ve bu bilgilerin ezberlenmesini öğütlemiştir. (Vrk. 39a)

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...تم جمعه عن يد احمد بن عبد الرحمن المقرئ الشهير بكوجك حافظ الامام بجامع مرادية في بلدة مغنى صا...وصلى الله على سيد الانام محمد واله وصحبه البررة الكرام في سنة ثلاثة وتسعين ومائة بعد الالف في هجرة من له العز والشرف

Bu kayıttan risâlenin Manisa'daki Muradiye Câmîi imamı Küçük Hafız diye meşhur Ahmed b. Abdurrahman tarafından 1193/1780 yılında telif edildiği anlaşılmaktadır.

d. Zikru'l-kurrâ'il-ma'rûfîn ve'r-ruvati'l-meşhurîn

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi, Ebu Abdullah Ahmed b. Ömer'dir. Ahmed ez-Zahid diye bilinen müellifin doğum tarihi ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Ölüm tarihi ise 470/1077'dir. Müellif kırâat ilminde mütehasıs olup hadis ilmindeki gayreti ve vukufiyeti de dikkat çekmektedir. Kırâat ilminde eserler vermiştir.¹⁶¹

¹⁶¹ Bk. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.II, s.29; Ebû Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah el-Hamevi, **Mu'cemü'l-üdeba**, Beyrut, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, t.y., C.IV, s.185.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Reşit Efendi	Cildi	
Demirbaş No	23	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	203x141, (165x83) mm.		Varak:113b-116a

(3) Eserin Başı:

الحمد لله ذي الجلال و الإكرام و صلى الله على محمد و آله الابرار قال الأستاذ الجليل ابو عبد الله احمد بن عمر الزاهد رضي الله عنه فقد سأني السيد ابو المعالي جعفر بن ابى القاسم العلوي الهروي ان اذكر القراء المعروفين و الروات المشهورين بجميع الطرق الصحبة المستقيم عنهم...

(4) Eserin İçerği/Metodu

Müellif hamdele faslından sonra gelen giriş cümlelerinde risâleyi kaleme alma sebebini; Cafer b. Ebü'l-Kâsım'ın kendisinden tanınan kurrâları ve meşhur rivayetleri sahabeden gelen bütün tarikleriyle incelemesini istemesine bağlar. Bu cümlelerin ardından müellifin “¹⁶²ذكر القراء المعروفين و الروات المشهورين بجميع الطرق

başlığını atarak konuya girdiğini görmekteyiz. (Vrk. 113b)

Müellif risâlede eimme-i kurrâyı şehirlere nispet ederek sıralamıştır. Şehirlerin isimlerinden sonra o şehirdeki kâriyi, sonra o kârinin kırâatını bize ulaştıran râviyi, ardından da belirtilen râviden başlamak sûretiyle söz konusu kârinin de içinde yer aldığı peygamberimize ulaşan tarik senedini vermiştir. (Bkz. vrk. 114a, 115b)

Ayrıca yer yer râvilerin rivayetleri arasındaki çok ince okuyuş farklılıkları da senedlerdeki satır aralarında yer bulmuştur. (Bkz. vrk. 116b)

¹⁶² Bu başlık aynı zamanda risâlenin ismi olarak kayda alınmıştır.

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...وصلى الله على محمد وآله اجمعين وسلم تسليما وقد فرغه التحريرات عن يد العبد المذنب احمد الذهني

في وقت الظهر من جمادى الآخر في يوم العاشر سنة ثلاث ومائتين والف

Eserin istinsah tarihi 1203/1788, müstensihî ise; Ahmed Zihni'dir.

e. *Risâle-i Köprülüzâde*

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi, Köprülüzâde Numan Paşa'dır.¹⁶³ 1086/1675 yılı civarında İstanbul'da doğmuştur. Fâzıl Mustafa Paşa'nın oğludur. İyi bir medrese eğitimi gören müellif 1691'de babasının ölümünden sonra Köprülü evkafının mütevellisi olmuştur. Ayrıca birçok yerde valilik ve Osmanlı sadrazamlığı yapmıştır.¹⁶⁴ Müellifin, babası Mustafa Paşa tarafından siyasetten çok ilim dalında yetiştirilmesi dolayısıyla siyasi konular ve savaş işlerinde tecrübesinin az olduğu da söylenmiştir.¹⁶⁵ 16 Rebûlevvel 1131/6 Şubat 1719 tarihinde humma hastalığından Girit'te vefat etmiştir. Telifatla da meşgul olan Nûman Paşanın bir mantık kitabı kaleme aldığı, ayrıca imam Seni b. Abdullah et-Tüsterî (ö.283/896)'nin bazı sözlerini topladığı, tasavvuftan Abdülkerîm el-Kuşeyrî (ö.465/1072)'nin *Risâle-i kuşeyriyye*'sini özetlediği nakledilir.¹⁶⁶ Ayrıca onun *Risâletü'l-Adl fî Halî'l-Hadr* isimli bir risâlesi de meccuttur ki Carullah Efendi (ö. 1069/1659) bu risâleye şerh ve hâşiye yazmıştır.¹⁶⁷

¹⁶³ Mecmuanın 96a varlığında yani risâlenin ilk sayfasında kırmızı mürekkeple, رسالة كبرلى زادة نعمان باشا انزل الله من جنابه حيث يشاء ibaresi kaydedilmiştir ki buradan risâlenin müellifinin Köprülüzade Numan Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Risâleye verilen isim ise buradaki kayıta olduğu gibi genel bir değerlendirme sonucu verilmiştir. Bu kayıta كبرلى şeklinde yazılan kelimenin كوبرولو şeklinde yazılan Köprülü kelimesini ifade etmesi Numan Paşanın şöhretinden ötürü kuvvetle muhtemeldir.

¹⁶⁴ Abdülkadir ÖZCAN, "Köprülüzâde Numan Paşa", İstanbul, *DİA*, C.XXVI, s.265.

¹⁶⁵ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküş tarihi*, çev: Özdemir Çobanoğlu. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, C.III, s.514.

¹⁶⁶ ÖZCAN, "Köprülüzâde Numan Paşa", İstanbul, *DİA*, C.XXVI, s.266.

¹⁶⁷ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.267.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleyaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Erzincan	Cildi	
Demirbaş No	8	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 7
Ebadı	230x155, (140x110) mm.		Varak: 96a-104b

(3) Eserin Başı:

الحمد لله على افضله والصلاة على محمد واله وبعد فهذه فوائد متعلق بجميع الوجوه في بعض
الايات من طريق الشاطبية كيفية القراءة بالجمع اعلم الاشهر من ذلك في المستعمل غالبا هو ان تاخذ اول
بوجهه من هو مقدم على غيره من القراء لا تزال على ذلك الوجه حتى تنتهي الى موقف يسوغ الابتداء بما
بعده فتقف ثم...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele cümlelerinin ardından bu risâlenin, bazı ayetlerdeki vücutların hepsini Şâtıbiyye tarikinden göstermek sûretiyle, indirac usûlüne göre kırâatların nasıl okunacağına dair bilgiler içerdiğini söyler. (Vrk. 36a)

Risâleye kırâatları bir arada okumanın kâidesini vererek başlayan müellif, bu kâidenin uygulamasını Bakara Sûresinin 6. ayeti üzerinde göstererek devam eder. “istiaze”nin “besmele” ile okunuş kâidesi ve “besmele”nin iki sûre arasındaki okunuş kâidesi de kuralların verildiği bu bölümde müellifin maddeler halinde incelediği konulardandır. (Vrk. 36a)

Müellif kâideleri anlattığı bu bölümden sonra Fatiha sûresinden başlamak sûretiyle -tekbirât sûrelerinden bazıları hariç- Nas sûresine kadar sûreleri ele alıp, bu sûrelerden bazen bir, bazen birkaç ayeti incelemiş, bu ayetlerdeki yedi imam ve râvileri için söz konusu olan kırâat kâidelerini zikretmiştir. (Vrk. 96a-104a) Eğer

bir kârinin birden çok okuyuşu varsa bu okuyuşları da maddeler halinde okuyucuya sunmuştur. (Bkz. vrk. 100a, 104a)

Pratiğe yönelik hazırlanan bu risâle, bazı ayetleri ele alarak inceleyip, bu ayetlerden açığa çıkan kırâat kâidelerini belletmeye yöneliktir. Dolayısıyla; ayetlerin seçiminde de kırâat kâidelerini açığa çıkarma amacı ön plana çıkmaktadır. Eserin farklı yerlerinde kurallardan sonra kaydedilen فاحفظه و قس عليه ifadeleri bu ayetlerin örnek birer motif olduğunu belirtmiş ve eserin hacmini oldukça daraltmıştır. (Bkz. vrk. 96b, 98a)

Risâlede ayetlerin lafızlarından önce قوله تعالى ibaresi yazılmış, ayetlerin incelenmesi esnasında kelimelerin şekillerinde meydana gelecek okuma değişikliklerine de değinilmiştir. Ayrıca, lafızların yazımı ile ilgili bilgiler de risâlede yerini almıştır. (Bkz. vrk. 97a, 97b)

Sûrelerin incelenmesi bittikten sonra'de ذكر التكبير başlığıyla (Bkz. vrk. 103b) tekbirin okunuşuna dair kâideler veren müellif, risâlenin son varlığında tekbir ile ilgili ek bilgiler vermiş ve İnşirah sûresinin tekbir ile okunuşunu uygulamalı olarak göstermiştir.

Risâlede sıkça rastladığımız اعلم lafzı ise okuyucunun zihnini anıtlana yönlendirmede oldukça başarılı olmuştur. (Bkz. vrk. 96a)

(5) Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...و اذا كبرت اخر سورة الناس قرأت سورة الفاتحة واول سورة البقرة الى قوله تعالى وأولئك هم المفلحون ودعوت بدعاء الختمة ويسمى فاعل ذلك الحال المرتحل وهو الذى اذا حلى ارتحل الى اخر وكانه فى ذلك عادة جميع القراء

Bu ibarelerden sonra;

فاعلموا وفقكم الله وایانا ان التكبير سنة ثابتة من فعل رسول الله صل الله عليه وسلم

cümleleriyle başlayıp,

.....فاعلم ذلك ولا خلاف في هذه السورة والتين والعصر والفيل والماعون والكوثر والنصر

والفلق والناس غير ما ذكر في البقرة كذا أخذها الاستاذ من المشايخ العظام

cümleleri ile sona eren, uygulama niteliğindeki yarım sayfalık bir yazı yer almaktadır ki, bu yazının, ferağ kaydında ismi belirtilmeyen müstensihe ait olması kuvvetle muhtemeldir. (Vrk.104b)

f. Risâle-i Tekbir

(1) Eserin Müellifi:

Risâlenin müellifi ile bilgi mevcut değildir.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Denizli	Cildi	
Demirbaş No	414	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	180x125, (150x65) mm.		Varak: 78b-93b

(3) Eserin Başı:

اعلم خاتمة التكبير اعلم ان سبب التكبير ما رواه الحافظ ابو علي اسناده عن البرى ان رسول الله
صل الله عليه وسلم انقطع عنه الوحي فقال المشركين قلى محمداً (ع م) ربه فزلت سورة والضحي فقالت
النبي (ع م) الله اكبر تصديقا لما كان ينتظر من الوحي وتكديبا للكفار و امر رسول الله صل الله عليه
وسلم ان يكبر...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Risâleye tekbirin sebebini araştırmakla başlayan müellif bu esnada Duhâ sûresinin nüzul sebebiyle ilgili bir rivayete yer vermiş, daha sonra tekbirin sebebiyle ilgili diğer görüşlere de değinip kendi tercihini beyân etmiştir. (Vrk. 78b)

Müellif tekbir konusunu İbn Kesir (ö.120/738)'in iki râvisi olan Bezi (ö.250/864) ve Kunbül (ö.291/903)'ün vecihlerini ayrı ayrı ele alarak işlemiştir. Bezi'nin tekbiri okuduğu yerlere değinmiş, Leyl-Duhâ sûreleri arasındaki vecihleri sıralamıştır. (Vrk. 79a-80a)

Risâlede tekbir, tehlil ve tahmid kelimelerinin manalarını verildikten sonra Kunbül'ün tekbir vecihlerini işlenmiş bu sefer de İbn Cenab'ın tahmid ilavesinin Kunbül rivayeti için caiz olduğu beyân edilmiştir. Müellifin tahmid ilavesini caiz görmesinin sebebi ise bu ibarenin ta'zim ifade etmesidir. (Vrk. 80a)

Daha sonra on kırâat imamına göre iki sûre arasındaki besmeleyi ve kısa sûreler için besmele ile tekbiri okuma kâidelerini veren müellif, açmış olduğu صورهما başlığı ile yukarıda anlatılan kâidelerin pratikte nasıl okundukları gösterilmiştir. (Vrk. 81a)

Bu bölümde Duhâ sûresinden Nas sûresine kadar sûreler ikişer ikişer ele alınarak iki sûre arasındaki besmele-tekbir vecihleri gösterilmiştir.

....ولسوف يرضى قف بسم الله الرحمن الرحيم قف و الضحى قف بسم الله الرحمن الرحيم صل

و الضحى لقالون ومن معه من اصحاب التكبير.... (Vrk. 81b)

Yer yer رضي الله عنه, قف: ق gibi kısaltmaların (Bkz. vrk. 79a, 82b) yapıldığı eserde her iki sûre arasındaki vecihler işlendikten sonra bu vecihlerin toplam sayısı فالحملة... وجهها (Bkz. vrk. 82a)

(5) *Risâlenin Sonu/Ferağ Kaydı:*

....ثم تعطف حمزة بضم هاء عليهم ولا الضالين صل الم فاندرج معه وصل يعقوب ثم الواجه

الثلاثة مع البسمة ثم السكت بين السورتين ليعقوب فالجملة ستة عشر وجها والله اعلم بالصواب واليه

المرجع والمآب

Mecmuada bu risâleden sonra yer alan risâlenin sonunda (Vrk. 99b), iki risâlenin 1264/1848 yılında, eş-Şeyh Hasen ez-Zührî'nin talebelerinden Burdûrî Muhammed eş-Şükrî tarafından gece yarısı bitirildiğine dair kayıt vardır.¹⁶⁸

g. Risâle-i Verşiyye

(1) *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi Güzel Babadır.¹⁶⁹

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	7
Bölümü	Mesih Ali Paşa	Cildi	Meşin
Demirbaş No	103	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Osmanlıca		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	170x110, (110x75) mm.		Varak: 1b-41b

¹⁶⁸ Bu kaydın metni bu risâleden sonra gelen, ismi olmayıp ilk bakışta bu risâlenin devamı gibi görünen ve bu bölümün “İsmi Belli Olmayan Eserler” başlığı altında incelenip Denizli-414 numarada yer alan risâlenin sonunda verilecektir.

¹⁶⁹ Biz yaptığımız kaynak taramalarında muhtemelen müellifin lakabı olan Güzel Baba ile ilgili herhangi bir kayda rastlamadık.

(3) *Eserin Başı:*

شكر وسباس الله كه رحمن و رحيم در لطيف خير عليم در وثنا وتحيات اول بادشاه كه بز بندلرن
عالم عدمدن صحراى وجوده كتردى... اما بندن صكره قراء مسبعيندن بر عزيز بن فقير كوزل بابادن
ورشك ترقيق رااتده وتغليظ لامتده مذهب درخواست اتدى...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif tarafından *Risâle-i Verşiyye* olarak isimlendirilen bu eser, Verş (ö.197/812)'in “ر”lar için uyguladığı terkik¹⁷⁰ ve “ل”lar için uyguladığı tağlîz¹⁷¹ kurallarına dair yazılmıştır.

Müellif *ورش فى الرايات* başlığı ile 3a varagında konuya girmiştir. Bu babda öncelikle Verş için terkik ve tağlîz konuları ele alınmış, daha sonra da onun “ر”nın terkiki hususundaki kuralları incelenmiştir. “ر”nın kelime içindeki konumu, “ر”ya göre terkiki gerektiren harfler ve konumları yine bu babda ayrı ayrı değinilen konulardandır.

Müellifin yer verdiği diğer bir konu ise, Verş'in aslî kâidelerine aykırı olarak “ر”yı terkik yerine tefhim¹⁷² ile okuduğu yerlerdir. Bu istisnaları, kuralları ve Kur'ân'da geçen örnekleri ile ele alan müellif, Verş için hem terkik hem de tefhimin geçerli olduğu kelimelere de yer vermiş, son olarak da bütün kâirlerin terkik ettiği noktaları vurgulamıştır. (Vrk. 3a-30a)

¹⁷⁰ Sözü güzelleştirmek bir şeyi inceltmek manalarına gelen terkik, terkik harflerini okurken dil kökünü üst çeneye kaldırmadan aşağı tutup harfin zatına bir incelik katarak okumaya denir. Bkz. Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, s.132.

¹⁷¹ Lügatte bir şeyi kaba ve kaba yapmak kaba söyleme gibi manalara gelen bu kelime çeşitli kurallara dayanarak Ezrak'ın ل harfini kalın okumasına denir. Bkz. Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, s.126.

¹⁷² Lügatte bir şeyi büyülemek ve kalın yapmak manasına gelen tefhim, ıstılahta tefhim harflerinden birini okurken dilin kökünün üst damağa kalkması sebebiyle harfe kalınlık gelmesine denir. Bkz. Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, s.131.

باب ذكر اللامات başlığı ile öncelikle terkik-tağlîz konularına genel olarak bakılmış daha sonra, Verş 'in tağlîz kuralları, bu kuralların istisnaları ve bütün kârilerin bu konudaki ittîfak noktaları incelenmiştir. (Vrk. 30a)

Dili Osmanlıca olan eserde zaman zaman Arapça ve Farsça ifadeler de yer verilmiştir. (Bkz. vrk. 6a) Risâlede farklı bir söze اي دوست ifadesiyle başlanırken, zaman zaman, yeter anlamındaki بس lafzıyla mesele noktalanmıştır. (Bkz. vrk. 4b, 5a)

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...دانی که تراجه گفتیم رشته دلراذ ر مفتیم

سخن اینست الله اعلم منم آن بنده شاه عالم

تمت بعون الله وحسن توفيقه

Nesir olarak yazılan eser yukarıda verdiğimiz beyitlerle sona erer. Bu beyitlerin müstensih tarafından konulması da muhtemeldir. (Vrk. 41a)

h. Tırâzü'l-âlimîn fi hükmi'l-istifhâmeyn

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Ömer b. Kâsım b. Muhammed'dir. Şâfi olan müellif en-Neşşâr diye meşhurdur. Defalarca Mekke'ye yolculuk eden ve hac görevini ifa eden müellif bir müddet Mısır'da kalmıştır. Onun Şâtıbiyyeyi ezbere bildiği de rivayet edilir.¹⁷³ 900/1495 yılında vefat eden müellifin, incelediğimiz bu eserden başka *el-Bedrü'l-münir fi kiraât Nâfi ve Ebi Amr ve İbn Kesir*,¹⁷⁴ *el-Mükerrer*

¹⁷³ Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî, **ed-Dav'ü'l-lami**, Beyrut, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, t.y., C.III, s.207.

¹⁷⁴ Brockelmann, Carl, **Geschichte der arabischen litteratur: erster supplementband**, Leiden E.J. Brill, 1937, C.II, s.142. Biz çalışmamızda müellifin Nâfi ve İbn Kesir'in Kırâatlerine dair kaleme aldığı iki eseri daha inceledik ki bu eserler yukarıda zikrettiğimiz eserden farklıdır.

*fima tevatera mine'l-Kırâati's-Seb' ve't-teharrar, el-Büdüru'z-zâhire*¹⁷⁵ *Kaside fi ilmi'l-kıraa*¹⁷⁶ gibi eserleri de vardır.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Kılıç Ali Paşa	Cildi	
Demirbaş No	1029	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 16
Ebadı	210x153, (155x89) mm.		Varak:113b-114b

(3) *Eserin Başı:*

الحمد لله (?) وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه وسلم تسليما طراز العالمين في حكم
الاستفهامين تأليف الشيخ الامام سراج الدين عمر بن قاسم النشار رحمه الله ونفع به امين امين بسم
الله الرحمن الرحيم صلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه وسلم قال باب الكلام على الاستفهامين
المكررتين في القرآن العظيم...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

En-Neşşâr bu risâlede Kur'ân'da peşpeşe gelen iki soru edatının kurrâ tarafından okunuşunu konu edinmiştir. Kur'ân'daki bu iki istifhamın bazı kurrâ tarafından “İstifhâmeyn”, bazı kurrâ tarafından “İstifham ve Haber” birtakım kurrâ tarafından da “Haber ve İstifham” olarak 3 farklı isimlendirmesine dikkat çeken müellif, öncelikle bunların kaç ayet ve sûrede yer aldıklarıyla ilgili bilgiler sunar ve haber-istifham arasındaki ayırt edici özelliklere değinir. (Vrk. 113b) Daha sonra bu istifhamların okunuşu noktasında ortaya çıkan ihtilaflı durumlarını

¹⁷⁵ Müellif Büdüru'z-Zâhire isimli kitabında, öncelikle el-Mükerrer isimli kitabı telif ettiğini, bu telifi beğendiğini ve ikinci olarak ismi geçen kitabı telif ettiğini belirtir. Bkz. Hacı Halife, **Keşfü'z-zunûn**, C.II, s.1812; Brockelmann, (**Supp**), C.II, s.142.

¹⁷⁶ Brockelmann, (**Supp**), C.II, s.142.

inceler ve kaç şekilde okunduğunu sıralar. İstifhamları 9 ayrı sûrede 11 yerde geçen 22 edat olarak tespit eden en-Neşşâr, bunların birden fazla geçtiği sûrelere de ayrıca vurgu yapar. (Vrk. 113b-114a)

Risâlenin bundan sonraki bölümünde söz konusu istifhamlarla yedi kırâat imamının ilişkisi kurulmuştur. Öncelikle bu yedi kırâat imamı bahsedilen edatları okuyuş şekillerine göre sınıflandırılmış ve ikişer râvileriyle birlikte incelenmişlerdir. (Vrk. 114a)

Daha sonra bu yedi kırâat imamının 9 sûredeki 11 yeri nasıl okudukları müellif tarafından ayrı ayrı sayılmıştır. Bu inceleme esnasında istisnalara da dikkat çekilmiştir. (Vrk. 114b)

Risâlenin sonunda Kur'ân'daki va'd-vaîd, nasihi-mensuh, tesbih ayeterinin sayısını bildiren, müstensih tarafından risâleye eklendiği tahmin edilen bir yazı bulunmaktadır. (Vrk. 114b)

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

قال مؤلفه عمر بن قاسم الانصاري المصري المعروف بالنشار لطف الله به ورحمه الفته في يوم
الاحد المبارك تاسع شهر رمضان المعظم قدره سنة ثمان و تسعين وثمان مائة و سميت طراز العالمين في حكم
الاستفهامين حامدا لله تعالى و مصليا على نبيه محمد رسول الله صلى الله عليه وعلى اله وصحبه
وسلم....

Eserin istinsah kaydında müstensih kendisi ve istinsah tarihi ile ilgili bilgi vermezken, müellifin eseri 898/1492 yılında telif ettiğine dair söylemiş olduğu ifadeleri vermekle yetinmiştir.

(6) *Eserin Nüshaları:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Laleli	Cildi	
Demirbaş No	63	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 5
Ebadı	215x150, (160x110) mm.		Varak:103b-104b

Buradaki nüshanın müstensihî Ahmed b. Hamza b. el-Hacc, risâleyi 901/1495 yılında, Muharrem ayının 15'inde istinsah etmiştir.

B. MANZUM ESERLER

1. Ahkâmü'l-hemze li Hişâm ve Hamza

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi, İbrahim b. Ömer b. İbrahim b. Halil el-Ca'beri'dir.¹⁷⁷ Şâfi mezhebine mensup olan müellifimiz, Takiyyüddin, Burhanüddin, Ebu'l-Abbas ve İbn-'s-Sirâc künyeleriyle de bilinmektedir. 640/1242 yılında Ca'ber'de dünyaya gelmiş Dımaşk'ta bir müddet kalmıştır. Daha sonra ölümüne kadar Filistindeki el-Halil diyarında ikamet etmiştir. 732/1332 yılında burada vefat etmiştir. Şâfi fukahâsından olan el-Ca'beri bir kırâat âlimi olmakla birlikte hadis, tarih, usul ve Arapça dallarında da eserler vermiştir. Eser sayısının yüze ulaştığı söylenir. *Kenzü'l-meâni fî Şerh-i Hırzî'l-emâni, Nüzhetü'l-berara, Hulâsatü'l-*

¹⁷⁷ 203a'da bu risâlenin ve diğer risâlelerin isimlerinin yazıldığını görmekteyiz ki risâlenin müellifini de buradan öğrenmekteyiz. Bu notların müstensih tarafından yazılması kuvvetle muhtemeldir. Yazı karakteri ve mürekkep farklılığı bunu teyid etmektedir.

ebhâs, Mevidü'l-kelâm, Hadikatü'z-züher, Esmâü'r-ruvât el-Mezkûrîn fî's-Şâtıbiyye onun meşhur eserlerindendir.¹⁷⁸

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Kılıç Ali Paşa	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	1029	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 19
Ebadı	210x153, (142x96) mm.		Varak: 203b-206a

c. *Eserin Başı:*

الحمد لله حمدا طيبا عطرا
ثم الصلاة على المهدى ومن نصرا
وهاك يا من روى عن حمزة وهشام
حكم همزهما في الوقف مذكرا....

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Manzum olarak yazılan bu risâle, Hamza (ö.156/722) ve Hişâm (ö.245/859)'ın hemzeyi okuma kâideleri üzerine kaleme alınmıştır. Bu, risâlenin başındaki ve sonundaki cümlelerden açıkca anlaşılmaktadır. (Bkz. vrk. 203a) Söz konusu kâideler, hemzenin kelime içerisindeki konumuna göre değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır.

Müellif risâlede kâideleri verirken Irak, Şam, Mısır ve Mağriplilerin tercihlerini satırlara yansıtmış, hocalarından nakillerde bulunmuştur. (Bkz. vrk. 203a, 204b) Risâlede, Sibeveyh (ö.194/809) ve Ahfeş (ö.315/927) 'ten alıntılarının yapıldığına da rastlanmaktadır. (Bkz. vrk. 204b, 205b)

¹⁷⁸ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.I, s.69; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.I, s.55; İbnü'l-Cezerî, **Gayetü'n-nihâye**, C.I, s.21; İbn Hacer, **ed-Dürerü'l-kaminc fî ayani'l-mietî's-samine**, Beyrut, Dârü'l-Cil, 1931, C.I, s.50.

Eserin başlıkları şöyledir:

203b	المقدمة
204a	الابتداء الجارية مجرى المتوسط
204a	السائكة المتحرك ما قبلها
204b	المتحركة الساكن ما قبلها
205a	المتحركة المتحرك ما قبلها

e. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...وعدها قابس وبلى فدونكم نظما لاليه تحكى الشمس والقمر

والحمد لله موصولا بشائره ثم الصلاة على المختار من مضرا

والال والصحب والاشباع ما سجع ال قمدى فوق غصون البان او هدا

f. Eserin Nüshaları:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	27
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	59	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sıfili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 8
Ebadı	211x150, (bbx122) mm.		Varak: 65b-66a

Manzum olan risâle bu nüshada nesir tarzında kaleme alınmış, her beytin sonuna kırmızı renkli mürekkeple nokta konulmuştur.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Bizim Kılıç Ali Paşa koleksiyonundaki nüshayı inceleme sebebimiz, bu nüshanın manzum olan risâlenin yapısına daha fazla uygunluk arzetmesidir.

Nüshanın müstensihî kütüphane kayıtlarında, Muhammed b. Mustafa, istinsah tarihi ise 1143/1730 olarak beyân edilmiştir. Fakat müstensih ve istinsah tarihine ait bu bilgilere ne bu risâle de ne de mecmuadaki müellife ait diğer risâlelerde rastlanmıştır.

2. Hidayet'ül-kurrâ

a. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi Ahmed b. Ömer b. Eyyüb el-İzmîrî er-Rûmî'dir. İlim ve irfan sahibi bir zat olan İzmîrî, Tekeli Ömer Efendinin oğlu olup babası ile İzmir'e yerleşmiştir. Hanefî mezhebinden olan müellif ayrıca vâizdir. 1180/1766 yılı civarlarında vefat etmiştir.¹⁸⁰ *Fethu'r-rabbü'l-ekram fî şerhi'l-Hızbi'l-a'zam, el-Fethu'l-kavî li şerhi'l-Hızbi'n-nevevî*,¹⁸¹ *Fethu'l-mevlâ li şerhi Hizbi'l-merdâ, Nihâyetü'l-mekâl fî mebâhisi'l-cemâl* onun meşhur eserlerindendir.¹⁸²

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 10
Ebadı	202x140, (140x65) mm.		Varak: 57b-65a

c. Eserin Başı:

احمد كان له الله الكريم الصمد

يقول ناظم الحروف

¹⁸⁰ Bkz. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.II, s.29, Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.241.

¹⁸¹ Bkz. İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin*, İstanbul, Milli Eğitim Bâsimevi, 1951, C.I, s.177; el-Bağdadî, *İzâhü'l-meknun fî'z-zeyl ala Keşfü'z-zünun an esami'u'l-kütüb ve'l-fünun*, tsh: Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge 2. Bs, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1972, C.II, s.169.

¹⁸² Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.241.

يحمدك اللهم قد هديتنا كتابك النور به نورتنا...
 ...وبعد فالقرآن حبل الله وربما باهله يباهي
 من كان في دنياه ذا اعتصام عد مع السفرة الكرام
 فالحافظ الأديب ساوى الملوك ان كان متقنا به قد سلكا...

d. *Eserin Özelliği/Metodu:*

Beyit sayısı 301 olan bu eserde müellif girişten sonra Kur'ân'ın, Kur'ân'a sarılanın değerini anlatmış, Kur'ân ilminin diğer ilimler yanındaki üstünlüğüne vurgu yapmış ve bunları hadislerle desteklemiş, ardından da vücuh ilminin¹⁸³ önemini aktarmıştır. (Vrk. 57b)

el-İzmirî beyitlerinin arasına bu eseri, veba taun gibi hastalılara maruz kaldığı çok sıkıntılı günlerde gecesini gündüzüne katarak yazdığını belirtmiştir. Allah'tan yardım dilekleriyle esere giriş yapan müellif başlığı “*Hidayetü'l-kurrâ*” olarak atmıştır. (Vrk. 58a)

el-İzmirî, bu beyitlerde Ezrak (ö.240/854)'ın Hırz'ül-Emânî tarikinden gelen vecihleri için bazı ayetleri nazmettiğini söyler. 58a sayfasında Fatiha sûresinden başlamak kaydıyla sırasıyla sûrelerdeki bazı ayetleri bu çerçevede inceleyen müellif, oldukça sade ve akıcı bir üslup kullanmıştır.

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...
 وهذه أرجوزة لطيفة قد زينت عريسة شرفية
 ناظمها الشريف الإزميري يعرفها الزكي والبغي
 أياها كلاً ثلاث مائة وواحد مضي بألف سنة

¹⁸³ Burada bahsedilen vücuh ilmi tefsir usulu konuları arasında yer alan vücuh-nezâir ilmi değil, kârilere göre kelimelerin okunuşlarını, pratik tarzda beyan eden, kırâat ilmindeki vücuh'tur.

ومائة خمس مع الثمانين من هجرة النبي فخر المرسلين

el-İzmirî son beyitlerde kasideyi yazdığı tarihi, 1185/1772 olarak belirtilmiştir.

3. Tahkikü't ta'lim fi't-terkik ve't-tefhim

a. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi Burhaneddin İbrahim b. Ömer el-Ca'beri (ö.732/1332)'dir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Kılıç Ali Paşa	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	1029	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 20
Ebadı	210x153, (142x96) mm.		Varak: 206a-209a

b. Eserin Başı:

بمحمد الهی ابتدئ باری البرا
تعم مزایا بره البحر و الثرى

...

وبعد فان الصوت لولا اختلافه
لما طرب الطبع السليم مثمرا

لذا رقق الاعراب بعضا و فحمو
وذلك فى حرف الذى تغيرا

c. Eserin İçeriği/Metodu:

Manzum olarak yazılan bu risâlede, terkik ve tefhim konuları işlenmiştir. Müellif, terkik ve tefhim konularını “ر” ve “ل” harflerinin kelimedeki çeşitli

konumlarına göre okunuşları üzerine bina etmiştir. Önce terkik ve tefhim edilenleri sonra da ihtilaf edilenlerdeki tercihini zikretmeyi de metod olarak benimsemiştir.

el-Ca’beri konuya terkik ve tefhim kelimelerinin manalarıyla girmiş (Vrk. 206a), daha sonra terkiki ve tefhimi noktasında üzerinde ittifak edilen harfleri incelemiştir. (Vrk. 206b) Bundan sonra “ج” ve “ل” harflerini inceleyen müellif “ج”nın meksur ve sakın hallerinini ele alırken Verş (ö.197/812)’in okuyuş tercihlerine değinmenin yanında “ج”nın mazmum ve meftuh halleri konusunda Verş ve tarikleri için ayrı bir başlık atmıştır. (Vrk. 206b-208a)

“ج” harfinin okunuşu konusunda tamamlayıcı bilgi veren müellif (Vrk. 208a), bundan sonra “ل” harfini ele almıştır. Bu kısımda ise “ج” harfini incelerken takip ettiği başlık sıralamasının tersini izleyerek önce “ل” harfinin meftuh ve mazmum hallerinin tefhim ile okunması konusunda Verş ve tarikleri için ayrı bir başlık açmış daha sonra terkik ve tefhim ile okunması noktasında üzerinde ittifak edilen “ل” harflerinin özelliklerini ele almıştır. (Vrk. 208a-208b)

Oldukça muhtasar olarak yazıla bu risâle de kurallardan sonra örneklerin zikredildiği de gözlenmektedir. (Bkz. vrk. 208b)

Risâlenin başlıkları ise şöyledir:

206a	تعريف حقيقة الترقيق و التفخيم
206b	متفق التفخيم من الحروف
206b	متفق الترقيق منها
206b	متفق الترقيق من الراءات والمكسورة
206b	الساكنة مطلقا

207a	افراد ورش ترقيق المفتوحة والمضمومة
208a	تفاريحه
208a	اللامات افراد ورش بتفخيم المفتوحة والمضمومة
208b	متفق الترقيق منها
208b	متفق التفخيم

d. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

..... والله الحمد والصلاة على الذى اتى رحمة للعالمين مبشرا

محمد المهدي والال وصحبه وتابعهم ما لاح صح واسفرا

Eserin sonunda istinsah kaydı yoktur.

e. *Eserin Nüshaları:*

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	59	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 9
Ebadı	211x150, (b.bxb.b) mm.		Varak: 66b-67b

Başlıkları ve içeriği açısından, incelediğimiz nüshadan farkı olmayan¹⁸⁴ bu nüshada manzum olan risâle nesir olarak yazılmış, beyit sonları kırmızı renkli

¹⁸⁴ Bu nüshanın ismi dijital ortamda *Risâle fî tefhîmi'r-raat ve terkikiha ve tağlizi'l-lamat* olarak geçmektedir.

mürekkeple nokta konularak ayrılmıştır. Nüshada müstensih ve istisah tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁸⁵

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Kadıızâde Mehmed	Cildi	
Demirbaş No	13	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	249x163, (178x96) mm.		Varak: 62b-65a

İçeriği ve başlıkları diğer nüshalardan farklı olmayan¹⁸⁶ bu nüshada da müstensih ve istinsah tarihine dair kayıt bulunmamaktadır.

4. et-Tizkar fi kırâati Eban b. Yezid b. el-Attar¹⁸⁷

a. *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'dir.

¹⁸⁵ Bizim burada Kılıç Ali Paşa koleksiyonundaki nüshayı inceleme sebebimiz, bu nüshanın yazısının güven vermesi ve manzum olan risâlenin şekline uygunluk arzemesidir.

¹⁸⁶ Bu nüshanın ismi dijital ortamda *Manzume fi't-terkik ve't-tefhim* olarak geçmektedir.

¹⁸⁷ Bu eserin ismi kütüphane kataloglarında *Kırâate dair kaside*, dijital ortamda da *Kaside fi't-tecvîd* olarak geçmektedir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Darülmecnevi	Cildi	
Demirbaş No	18	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 7
Ebadı	210x135, (136x78) mm.		Varak: 164b-168b

c. Eserin Başı:

حمدت الهی فی ابتدائی اولا واهدیت تسلیمی الی اشرف الملا

وبعد فتحذ نظمی حروف ابانهم هو ابن یزید العالم الخیر ذوالعلا

...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

80 beyitlik bu manzum eserin, Eban b. Yezid'in kırâat özelliklerini anlatmak üzere kaleme alındığı müellif tarafından ifade olunmuş, fakat daha sonra bu kâri ile birlikte Yunus ve Ubeyd de esere dâhil olmuştur. Son durumda eser, Ebû Bekr Şu'be(ö.193/808)'nin bu üç tariki arasındaki kırâat ihtilaflarını ortaya koyar bir nitelik almıştır. (Bkz. vrk. 164b)

Müellif sûre sûre Kur'ân lafızlarını ele aldığı bu eserde Eban b. Yezid için ۱

ب remzini, Ubeyd için ع remzini ve Yunus için de ح remzini kullanmıştır. (Bkz.

vrk. 165a, 166b)

Remizlerin eser içindeki kullanımı ayrı bir sisteme tabi olup, beyitlerde geçen kelimeler içinde kırmızı renkli mürekkeple yazılmışlardır. Böylece kırmızı renkli mürekkeple yazılan remzin içerisinde yer aldığı kelime, bu remze ait kârinin söz konusu kelime ile ifade olunan kuralı benimsediğini göstermiştir.

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

....وقد تم تذكار القراءة كافيا وابتاعها قاعدة ثمانين كملا

وصل له العرش جل جلاله على خير خلق الله طرا وافضلا

تمت كتاب التذكار في قراءة ابان ابن يزيد بن العطار نظم ابن الجزري رحمة الله تعالى ونفعنا بعلومه امين

Eserde istinsah kaydı mevcut değildir.

C. ŞEMATİK TARZDA KALEME ALINAN ESERLER

1. Şema Tarzında Olan Eserler

a. el-Mîzân

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Reisü'l-Kurrâ Abdullah b. Muhammed b. Salih Eyyûbî'dir. Kaynaklarda müellifin doğum tarihi yer almazken ölüm tarihi 1252/1836 olarak geçmektedir.¹⁸⁸ Abdullah b. Salih kâri, fakih ve müfessirdir.¹⁸⁹ Tahsilini zamanın meşhur âlimlerinden yapmış, yüksek tahsilini Şeyhülislâm Mustafa Efendiden tamamlayarak icazet almıştır. Bir ara Gelenbevi İsmail Efendiden (ö.1204/1790) Yusuf Efendinin (ö.1167/1754) *Veciz* isimli fıkıh usulüne dair eserini okumuştur. Kırâat ilmini, Seb'a ve Aşere vücuhunu, zamanının Kur'ân mütehasşislerinden almış, Nakşibendî dergâhına intisab etmiştir. Bu aşamadan sonra bazı ilmi faaliyetlere ve eser telifatına başlamıştır.¹⁹⁰ Ebu Eyyûb el-Ensârî Eyyûb Câmiinde

¹⁸⁸ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.379; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.VI, s.123; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.IV, s.275.

¹⁸⁹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.VI, s.123.

¹⁹⁰ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, S.379

imamlık ve reisü'l-kuralık yapmıştır.¹⁹¹ Yine bu camide ilmi faaliyetlerde bulunmuş ve el-Eyyubi ismiyle meşhur olmuştur.¹⁹²

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	9	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 99
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	240x170, (205x149) mm.		Varak:

(3) Eserin Başı:

...اما بعد فقد جمع العبد البائس الفقير عبد الله بن صالح بن اسمعيل الطرق المأخوذة من أئمة القراء واجتمع الروايات المأخوذة المقروءة الان في بلدنا الى ثلاثة ماخذ وهو ما أخذ أستاذنا الشهير بيوسف افنده زاده والأستاذ الشيخ المنصوري في ظهر ما زعمه الإزميري من المخالفة لأستاذة يوسف افنده زاده فجمعت الطرق الثلاثة لتلا يختلط الطرق بينهم وليعلم كل قارئ مشربهم والله الموفق لكل الخيرات...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Eserin başında hamdele faslının ardından gelen cümleler, eserin yazılış amacını ve metodunu ortaya koyar niteliktedir. Yusuf Efendi (ö.1167/1754), Şeyh Mansurî (ö.1134/1722) ve İzmirî (ö.1180/1766)'nin naklettiği üç kırâat kaynağına işaret ederek tarikler arasında meydana gelmesi muhtemel karışıklığı önlemek ve kârihlerin meşreplerini bilmelerine yardımcı olmak amacıyla bunların kaleme alındığı yine bu satırlarda ortaya konulmaktadır. (Vrk. 1b)

Eser kırâat-ı aşereye dair yazılmış bir pratik kitabıdır. Kitapta bir mevzu ele alınıp incelenmemiş, meşhur kırâat imamlarının kırâatlerindeki ayırt edici

¹⁹¹ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VI, s.123.

¹⁹² ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.IV, s.275.

özelliklere dikkat çekilmiştir. Bu ise, kırâat ilmindeki vücuhatı gösterme yöntemi olan şematik sistemle yapılmıştır.

Eser dokuz bölümden oluşmuş olup, her bölümde kırâat imamlarının iki râvisi, tarikleri ve okuyuş özellikleri incelenmiştir.¹⁹³ *Kırâat-ı aşereye* dair kaleme alınmış olmasına rağmen eserde, dokuz kırâat imamının râvileri incelenmiştir. Bunun ise; onuncu kırâat imamı olan Halef (ö.229/843)'in aynı zamanda Hamza (ö.156/722)'nın birinci râvisi olması hasebiyle altıncı bölümde incelenmesinden kaynaklanması muhtemeldir.

Her bölümde, öncelikle her iki râvi için de onların tariklerini gösteren birer şema yer almaktadır. (Bkz. vrk. 2a, 2b) Bu şema, içinde kârihlerin isimlerinin yer aldığı kutuların oklarla işaret edildiği bir soy ağacına benzemektedir. Şemanın peşinden râvinin kırâat özellikleri, eşit karelere ayrılmak sûretiyle gayet düzgün bir şekilde çizilen cetvelde gösterilmiştir. (Bkz. vrk. 3a-4a) Cetvelin sağ ilk satırlarında yukarıdan aşağıya kırâat ilminin temel eserleri sıralanmış, en üst satırında ise sağdan başlayarak râvinin kırâatının temel kâidelerinin yer aldığı ayetler ve kelimeler sıralanmıştır. Orta karelere kaydedilen med, terkik, tağlîz, izhar gibi kâidelerle söz konusu râvinin üst satırda yer alan ayet veya kelimede uygulamış olduğu kâidenin hangi eserde nasıl zikredildiği ortaya çıkmıştır. Daha sonra da bu cetvelde gösterilen kelimeler ve kâideler, örnek ayetler üzerinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayetler üzerindeki kâideler oklarla işaret edilmek sûretiyle takrib sistemine uygun bir şekilde işlenmiştir.

Müellif Yusuf Efendi için (ف),¹⁹⁴ Şeyh Mansuri için (م), İzmirî için de (ز) remizlerini vermiştir ve bu remizleri ayet örneklerinde kâidelerin zikredildiği kitap ve kârihlerin isimlerinin peşine yazmıştır. (Bkz. vrk. 13b, 16b) Böylece de müellifin yaşamış olduğu senelerde ve belde de okunan kırâat kaynaklarının temelleri ve farkları ortaya çıkmıştır. İncelemiş olduğumuz nüshada bu remizler

¹⁹³ Eserin sekizinci bölümünde Ebu Cafer (ö.130/747) incelenmiş iki râvisine ayrı ayrı işaret edilmemiştir. Bunu Ebu Cafer'in iki râvisi arasında ihtilaf olmamasından kaynaklanmış olması gerekir. Dokuzuncu bölümde ise tarikler ve cetvelde sadece Şeyh Yakub (ö.205/820) ele alınırken ayet örneklerinde Ruveys (ö.238/852) ve Râvih (ö.234/848)'a ayrıca değinilmiştir.

¹⁹⁴ Bu remiz Yusuf Efendiye, onun İtilaf isimli kitabına atfen verilmiştir.

ve bazı önemli kelimeler kırmızı renkli bir mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca eserde yer yer dipnotlara da rastlamaktayız. (Bkz. vrk. 22b, 23a, 36b, 37a)

(5) *Eserin Ferağ Kaydı:*

...تشرف بتحرير هذا الكتاب ومقابلته واستصحابه من نسخة ابن المصنف الفقير الحقير الى الله الملك
القديرالضعيف من النمل تراب اقدام القراء محمد بن مصطفى المؤذن الاول بجامع خرقة سعادت من اثار
السلطان الفاني عبدالجيد خان عليه الرحمة والغفران المشتهر بطنجانوي دخاني زاده...ووقع الفراغ في شهر
شعبان المعظم لسنة اربعة وثمانين ومائتين والى من هجرة

Eserin son satırlarından anlaşıldığı üzere, eserin müstensihisi Hırka-i Şerif Câmiî Birinci müezzini Dühânizade Muhammed b. Mustafa'dır. İstinsah tarihi ise h. 1284/1867' dir. O, bu nüshayı müellifin oğlunun¹⁹⁵ nüshasından istinsah etmiştir.¹⁹⁶

b. el-Mebcut fi'l-kırâati's-seb'a

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Muhammed b. Mahmud b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî'dir. Aslı Semerkandlı olan müellif Bağdat'ta ikamet etmiştir. Bir kırâat âlimi olan müellifin doğum tarihi eserlerde yer almazken ölüm tarihi, 780/1378 olarak belirtilmiştir.¹⁹⁷ *el-Kırâatü's-Seb'a*,¹⁹⁸ *es-Sanâi'*, *Keşfü'l-esrarfi resm-i mushafi'l-emsâr*, *et-Tecrîd fi't-tecvîd*, *el-Akdü'l-ferîd fi nazmi't-tecrîd* müellifin bilinen eserleridir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Eserin dokuzuncu bölümünde Yakub kırâatı ve özellikleri incelenirken örnek olarak sunulup incelenen 10. sûrenin 71. ayetinin ardından bu ayetin müellifin oğlu Şeyhü'l-Kurrâ Mehmed Emin Efendi (ö.1859/1275) tarafından istihrac edildiğine dair bir kayıt mevcuttur ki bu bilgi hem nüshanın müellifin oğlunun nüshasından istinsah edildiğini kesinleştirmiş hem de müellifin oğlunun kimliğini açığa çıkarmıştır.

¹⁹⁶ Müstensih bu bilgileri bize ferağ kaydında kendi kaleminden sunmuştur.

¹⁹⁷ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.XI, s.5; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VII, s.87.

¹⁹⁸ Cetvellerden oluşan ve çalışmamızda incelediğimiz eserdir.

¹⁹⁹ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.XI, s.5; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VII, s.87, el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-ârifin**, C.II, s.106; Brockelman, (**Supp**), C.I, s.727.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütühanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Nuruosmaniye	Cildi	
Demirbaş No	75	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı			Varak: 388a-393b

(3) Eserin Başı:

ذكر رموز القراء وروايم التي ذكرناها في المصحف الكريم والفرقان الحكيم

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Sistem olarak eşine az rastlanır bu eser tablolara kaydedilmiş bilgilerden ibarettir. Birinci tablo, 388a varağında yer almaktadır. Yukarıda yer verdiğimiz başlık sayfanın boyuna kullanılmasıyla oluşturulan tablonun başına kaydedilmiştir. Boyuna 4, enine 11 kareden oluşan tabloda sağ en üst kareden başlamak sûretiyle yedi kırâat imamı ve râvileri; bir imam, peşinden iki râvisinin yazılması sûretiyle yerleştirilmiştir. Boyuna ilk satırlara remizler, ikinci satırlara kâriilerin isimleri, üçüncü satırlara yine remizler ve dördüncü satırlara da kâriilerin isimleri kaydedilmiştir. Tablonun son kutucuğuna ise Hamza (ö.156/722) ve Kisâi (ö.187/803)'yi temsil eden ش remzi kaydedilmiştir.

388b varağında enine 5, boyuna 9 kareden oluşan tablonun üzerine,

ذكر اصول القراءات السبع مما يتعذر ذكره في المصحف الكريم

başlığı atılmıştır. Bu karalerin içine sağdan başlamak kaydı ile önce kırmızı renkli mürekkeple bir bab başlığı kaydedilmiş, bunun solundaki karelere bu başlık ile ilgili kâideler yazılmıştır. Konu ile ilgili gerekli incelemeler karelere yansıtıldıktan sonra yine kırmızı renkli mürekkeple başka bir bab başlığı sıradaki

kareye yazılmış ve aynı sistem takip edilmiştir. Bu bablarda yer alan kâideleri benimseyen imam veya râvîlere kâidelerin peşinden önceki tabloda belirtilen remizler kaydedilerek işaret olunmuştur.

Bu tablo 391b varagında yer alan

تم اصول القراءات السبع على يد مصنفها محمد بن محمود السمرقندي

cümlesiyle sona ermiştir.

391b-192a varakları arasında ise باب من الفرش ما كثر وقواعد في القرآن başlığını taşıyan yeni bir tabloyla karşılaşmaktayız. Bu tabloda enine 5 kare olmakla birlikte boyuna olan kare sayısı farklı farklıdır. Bu tabloda Kur'ân'da çokça geçen ve üzerinde okunmuş farklılıkları olan kelimelerin kurrâ için okunma kâideleri incelenmiştir. Yedi kırâat imamına rumuzlarıyla işaret edilirken yer yer bu imamlara zaid olan üç imama da değinilmiştir.

392b varagında diğer tablolardan bağımsız olan ve

باب في ادغام ذال اذ ودال قد و تاء التأنيث ولام هل وبل على قراءة السبعة المتواترة والمروية

başlığını taşıyan bir tablo yer almaktadır. Boyuna 8, enine 5 kareden oluşan bu tabloda idğam²⁰⁰ kâideleri bahsedilen kareler içine kaydolunmuştur.

393a varagında sayfanın boyuna kullanılması ile hazırlanan bir tabloda “istifhameyn” tabir olunan iki hemzenin sekiz sûredeki okunmuş kâideleri incelenip remizlerle kârilere nisbet edilmiştir. Bu tablo da,

تم بيان ما كثر وقواعديويتعذر ذكر جميعه في القرآن انجيد على مؤلفه ومصنفه سماحه الله وغفر ذنوبه

cümleleri ile sona ermiştir.

393b varagında ise, 4 enine 3 boyuna karelerden oluşan tabloda Ebu Cafer (ö.130/747)'in ardından tek sıra halindeki 4 karede Yakub (ö.205/820)'un yedi kırâat imamına muhalefet ettiği kırâat kâideleri verilmiştir.

²⁰⁰ Bir şeyi diğer bir şeyin içine katmak, girdirmek manalarına gelen idğam terim olarak; aynı, benzer yahut aynı cinsten olan iki harfin sesini birbirine katarak tek harf gibi şeddeleyerek okumaya denir. Bkz. Gülle, **Tecvid İlmi**, s.330; Temel, **Kırâat ve Tecvid Istılahları**, s.68.

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

393b varagında yer alan tabloların altında yedi kırâat imamına zaid olan üçüncü imam olan Halef (ö.229/843)'in bu imamlara muhalefet etmediğini beyân eden şu cümle ile bu bölüm sona ermiştir:

واعلم ان خلف بن هشام ماخالف الائمة السبع بل اختار لنفسه قراءة

Eserin bundan sonraki kısmı tecvid ve vakıf gibi konularla devam etmektedir. Ancak eserin bu kısmı çalışmamızın dışında olduğundan burada incelemedik.

Ayrıca eserin müellif hattı ile kaleme alındığı, yukarıda verdiğimiz tabloların sonunda yer alan

قد تم بيان ما كثر و قواعد ويتعذر ذكر جميعه في القرآن المجيد على يد مؤلفه و مصنفه...

cümlesinden anlaşılmaktadır. (Vrk. 393a)

(6) *Eserin Nüshaları:*

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	18
Bölümü	Darülmecnevi	Cildi	
Demirbaş No	32	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	269x198, (197x137) mm.		Varak: 75b-86b

Bu nüshanın müellifi kayıtlarda Muhammed b. Muhammed b.Ahmed olarak geçmektedir. Esasen buradaki mecmuanın 48b-126a varakları arasında müellifin üç eseri yer almaktadır.²⁰¹ Bu eserleri kendisi mukaddimede de beyân etmiştir.

²⁰¹ Diğer iki eser *Şâtıbiyye*'nin farsça tefsiri, *Tayyibe* ve *Cezerî*'den bazı usulün şematik ifadesidir. Bu eserleri tezimizin dışında olduğu için incelemedik. Bizim burada ele aldığımız eser ise

Bizim ele aldığımız eser ise 75b-86b varakları arasında yer alan bölümdür. Bu eserin ismi *el-Mebhut fi'l-Kirâati's-Seb'a*'dır. Mecmuanın 97a-126b varakları arasında ise bir ferşü'l-huruf bölümü yer almaktadır.

Bizim incelemiş olduğumuz nüsha müellif hattı ile kaleme alınmış olması sebebiyle, bu nüshanın kayıtlarda görünen müellifinin yanlış kaydedildiği kanaatine ulaşmaktayız.

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütühanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Erzincan	Cildi	
Demirbaş No	7	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	215x155, (160x110) mm.		Varak: 1a-52b

Bu nüshanın müstensihî, İbrahim b. Kemal istinsah tarihi ise, 987/1579 yılının Rabiulevvel ayıdır.

2. Nesir-Şema Tarzında Olan Eserler

a. Kitâbü't-davâbit ve'l-işârât li eczâi ilmi'l-kirâa'

(1) *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi, İbrahim b.Ömer b. Hasan el-Bikâî eş-Şâfi'dir. Künyesi Ebu'l-Hasan Burhaneddin'dir. Aslen Suriye'nin Bika' mevkiinden olup 809/1406 yılında dünyaya gelmiştir. Dımaşk'a yerleşen müellif, Beytü'l-Makdis'e ve Kahire'ye seferlerde bulunmuş yine Dımaşk'ta 885/1480 yılında ölmüştür. Edib

müellifin bu mecmuada yer alan üçüncü eseridir. Fakat bu üç eser kayıtlarda tek eser olarak değerlendirilmiştir. Biz de eserin fizikî özelliklerini verirken üç eseri tek eser olarak değerlendirdik.

ve tarihçi kişiliğiyle göze çarpmaktadır.²⁰² Ayrıca onun bir müfessir ve muhaddis olduğu da rivayet edilmiştir.²⁰³ *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyi ve's-süver, el-Aslû'l-asîl fî tahrimi'n-nakli mine't-Tevrâti ve'l-İncîl, İş'âru'l-vâi bi eş'âri'l-Bikâi*,²⁰⁴ *Unvânü'z-zaman fî terâcimi's-şuyûh ve'l-ekrân, Esvâku'l-eşvâk, el-bâha fî ilmey el-hisab ve'l-mesâha, Ahbâru'l-cellad fî fethi'l-bilâd, er-Ruh* gibi birçok eseri bilinmektedir.²⁰⁵

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Yahya Tevfik	Cildi	Şemseli
Demirbaş No	6	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Arap Neshi	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	182x135, (130x90) mm.		Varak: 1b-4b

(3) Eserin Başlı:

قال احوج الخلق الى عفو الحق ابو الحسن ابراهيم بن عمر بن حسن البقاعي الشافعي حين جعل

اليه تدريس القراءات بالمدرسة المودية من القاهرة...وبعد فان اشرف العلوم قدرا واوسعها برا واعلمها بحرا

و اشرفها شمسا واضواها بدرا ما تعلق بالكلام المعجز الباقي على وجه الدهرية تقسيم دلائل النبوة

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif, Kahire'de kırâat dersleri verirken yazdığı bu eserin hamdele faslından sonra, özenle seçtiği kafiyeli sözlerle Kur'ân ile bağlantılı ilimlerin önemini anlatmış, diğer ilimlerin de mahiyetine değinmiştir. Kur'ân ilimleri üzerine yapılmış çalışmalardan da bahseden müellif sözü kırâat ilmi üzerine getirmiş ve bu terimin manası ile ilgili yapılan yorumları burada zikretmiştir.

²⁰² Bkz. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.I, s.71; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.I, s.56.

²⁰³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.I, s.71

²⁰⁴ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.I, s.71; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.I, s.56.

²⁰⁵ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.I, s.56.

Daha sonra tercih ettiği tarifi vererek kırâat ilminin konusu ve fâidesini beyân etmiştir. (Vrk. 1b-2a)

Kitabın 2a-4b varakları arası kırâat ilminin içeriğinin şematik biçimde işlendiğı önemli bir bölümdür. Müellif bu bölümde önce kırâat ilmini ilgilendiren konuları “Vesâil” ve “Mekâsıd” olmak üzere 2’ye ayırmıştır. Burada “Vesâil”den kırâat ilminin ilişki içerisinde olduğu yan kollar, “Mekâsıd”dan ise kırâat ilminin bölümleri kastedilmektedir.

“Vesâil”i 7 maddeye ayıran müellif, Mekâsıd’ı usul ve ferş olmak üzere 2 bölüme ayırmış, usul bölümünün ise 20’ye yakın babdan oluştuğunu söylemiştir. Ayrıca “Vesâil” bölümünün cüzleri arasındaki ilişki ve ayrımı şematik yaklaşımlarıyla ortaya koymuştur.

Eserde kırâat ilmi “Vesâil” ve “Mekâsıd” diye 2’ye ayrılırken “Vesâil” önce zikredilmiş, öncelikle (birinci kısım gibi) işlemiş, fakat ikinci kısım olarak adlandırmıştır.

el-Bukâî, usul ve ferş bölümleri arasındaki ilintiye dikkat çekmiş, usul bölümünü maddelere ayırmış ve okuyucudan bu sayılan bilgileri zihninde canlandırmasını istemiştir. (Vrk. 3b)

4b varağında ise “Vesail”in kendisiyle gerçekleştiğı konulara değinilmiştir. Öncelikle bu konular 2’ye ayrılmış, birinci madde olarak da isnad ilminden bahsedilmiştir. Bu bölümde İbnü’l-Cezârî (ö.833/1430)’den alıntılar yapılmış sened ilminden ve bu konuda yazılan kitapardan bahsedilmiştir. Bundan sonra İbnü’l-Cezârî ağırlıklı olmak üzere diğerkırâat âlimleri ve kitaplarından alıntılar yapılarak “Mekâsıd” bölümünün usul kolunu teşkil eden konular incelenmiştir. Kitap “Vesâil”in kendisiyle gerçekleştiğı ikici konuya değinilmeden bitirilmiştir.

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

قال المؤلف رحمه الله هذا ما كنت عزمتم عل قوله قد يسره الله تعالى وله اتم احمد على هذا الوجه

التبديع والاسلوب المنيع وكان تمام هذه النسخة في شهر الله الحرم افتتاح سنة ست وستين وثمانى مائة

احسن الله احتتامها الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم تسليما

حسبنا الله ونعم الوكيل

Eserin bu satırlarından anlaşılacağı üzere, müstensih belli olmamakla birlikte, eser 866/1461 yılının Muharrem ayında istinsah edilmiştir.

(6) Eserin Nüshaları:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Şehit Ali Paşa	Cildi	Tam Meşin
Demirbaş No	2804	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 8
Ebadı	180x135, (127x91) mm.		Varak: 68a-75b

İki nüshada²⁰⁶ da müstensih kaydı yer almazken, nüshalar arasında dua cümleleri dışında bir fark bulunmamaktadır.²⁰⁷

b. Risâle fi beyâni cemîl hemezât²⁰⁸

(1) Eserin Müellifi:

Risâlenin müellifi kütüphane kataloglarında İbnü'l-Kâsîh Ali b. Osman olarak geçmektedir.²⁰⁹

²⁰⁶ Biz Yahya Tevfik koleksiyonundaki nüshanın hattının daha okunabilir olması ve istinsah tarihinin belli olması hasebiyle incelemek için bu nüshayı tercih ettik.

²⁰⁷ Şehit Ali Paşa koleksiyonundaki nüshada müellife yapılan dua daha fazla yer tutmaktadır.

²⁰⁸ Bu eserin ismi kütüphane kataloglarında *Risâle fi camî'il- hemezât vakaa fil-Kur'ân* olarak geçmektedir. Bu ismin, risâlenin başındaki *er-Risâle hazihi fi beyani cemi'il-hemezât elleti vakaa fi'l-Kur'ân* ibaresine atfen kayıtlara geçirildiği anlaşılmaktadır ki bu ibarenin müstensih tarafından risâlenin mevzuunu belirtmek için koyulma ihtimali de yüksektir.

²⁰⁹ Her ne kadar risâlenin müellifinin İbnü'l-Kâsîh olduğunu beyan eden bir kayıt olmasa da bu mecmuanın birinci eseri olan *Kurrâtü'l-ayn* İbnü'l-Kâsîh'a aittir ve iki eser arasında ifade benzerliği yapılan tespitin isabetli olma ihtimalini doğurmaktadır.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Bez Yüzlü
Demirbaş No	68	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	197x150, (130x90) ..		Varak: 60b-66a

(3) Eserin Başı:

الرسالة هذه في بيان جميع الهمزات التي وقعت في القرآن العظيم اذكر الهمزتين المتفقتين من كلمتين

اعلم ان الهمزتين المتفقتين من كلمتين ...²¹⁰ على ثلاثة اضرب مفتوحتين و مكسورتين ومضمومتين...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Şematik bir tarzda fakat nesir olarak işlenen bu risâle Kur'ân'da bulunan iki hemzeli kelimelere dair kaleme alınmıştır. Müellif bu hemzeli kelimeleri; iki ayrı kelimedede gelip harekeleri bir olan hemzeler, iki ayrı kelimedede gelip harekeleri farklı olan hemzeler, bir kelimedede gelen hemzeler olmak üzere üç ayrı grupta incelemiştir. Bu üç başlığı da kendi içinde maddelere ayırarak ele almıştır. (Vrk. 60b-61b) ²¹¹ İnceleme esnasında her maddenin kaç yerde geçtiği belirtilmiş, sonra bu kelimeler sûrelerine isnat olunarak birer birer yine maddeler halinde sayılmıştır. (Bkz. vrk. 61a) Burada bahsi geçen maddelerin Kur'ân'da kaç yerde geçtiği bazı imam, râvi veya kırâat ekolleri için farklı ise;

(Vrk. 61a) واما المكسورتين فجملتها في قراءة الجماعة الا ورشا و حمزة خمسة عشر موضعا

gibi ifadelerle beyân edilmiş, incelenen başlık grubunun sonunda istisna edilen bu râvi için geçerli olan sayı ve sebebi, ilgili kelimelerle birlikte zikrolunmuştur.

²¹⁰ Burada yeri boş bırakılan kelime yıpranma ve silinme sebebiyle okunamamaktadır.

²¹¹ Buradaki gruplamalar başlıklara yansıtılmamış olup metnin siyak-sibakından zahiren anlaşılmaktadır.

Müellif üçe taksim ettiği iki hemzeli kelimeleri şu şekilde gruplandırmıştır.²¹²

1. İki ayrı kelimedede gelip harekeleri aynı olan hemzeler (Vrk. 60b-61b):

- a) İkisi de meftuh olanlar.
- b) İkisi de meksur olanlar.
- c) ikisi de mazmum olanlar.

Daha sonra da bu maddeleri yukarıda belirttiğimiz sisteme göre ayrı ayrı ele alarak incelemiştir.

2. İki ayrı kelimedede gelip harekeleri farklı olan hemzeler (Vrk. 61b-64a):

- a) Birincisi mazmum ikincisi meftuh olanlar.
- b) Birincisi meftuh ikincisi mazmum olanlar.
- c) Birincisi meksur ikincisi meftuh olanlar.
- d) Birincisi meftuh ikincisi meksur olanlar.
- e) Birincisi mazmum ikincisi meksur olanlar.

3. Bir kelimedede gelen iki hemzeler (Vrk. 64a-65b):

- a) ikisi de meftuh olanlar
 - 1) İki hemze olarak kırâatında ittifak edilenler.
 - 2) Hemze-istifham diye ihtilaf edilenler.
 - 3)²¹³

Üç başlıktan oluşan eserin başlıkları ve sayfa numaraları ise şöyledir:

²¹² Bir önceki dipnotta da beyan ettiğimiz gibi bu taksimatlar başlık halinde zikredilmeyip nesir tarzında yazılan risâlenin metninden anlaşılmaktadır. Biz burada metinde yapılan taksimatı maddelendirerek vermekle eseri tanıma adına okuyucunun risâle üzerindeki hâkimiyetini artırmayı amaçladık.

²¹³ 3. grubun a) şıkkı müellif tarafından 3'e ayrılmış fakat 3. şık risâle içerisinde incelenmemiştir. Biz burada yazım ve istinsah hatalarını muhtemel kabul ederken 2. şıkkın eserde 2'ye ayrılarak incelenmesine dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü 2. şıkkın iki maddesinden birinin müellif tarafından 3. şık olarak ifade edilmesi de mümkündür.

(60b) ذكر الهمزتين المتفتحتين من كلمتين

(61b) ذكر الهمزتين المختلفتين من كلمتين

(64a) ذكر الهمزتين من كلمة

Son olarak; risâlenin, kurrâların hemzeleri okuyuşlarını vermeden, Kur'ân'daki iki hemzeli kelimeleri tasnif edip indeksleyen bir fihrist niteliğine sahip olduğu söylenebilir.

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...قد افلح نمل عنكبوت وسجدة وواقعة والنازعات ولا زموضعان سبحان ومثلها فوق صاد فاحدى عشرة اكتملا... تاريخ فى شهر صفر يوم الاثنين سنة سبع وستين والف.

Eserin sonunda risâlenin yazılış tarihi ile ilgili 1067/1656 yılının sefer ayı, Perşembe günü verilmiştir. Müstensihe ait başka bir kayıt bulunmamaktadır.

D. SORU-CEVAP TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER

1. Risâle fi's- suâl ve'l-ecvibe²¹⁴

a. *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansûrî'dir.²¹⁵ Doğum yılı bilinmeyen el-Mansûrî bir kırâat ve dil âlimidir. Mısırlı olan müellif Âsitâne'de ikamet edip Üsküdar'da 1134/1722 yılında vefat etmiştir.²¹⁶ *Elfiye, Tahrîru't-*

²¹⁴ Bu risâlenin kütüphane kataloglarında ismi *Risâle fi esila ve ecvibe mine'l-kiraa* olarak geçmektedir. Eserin vikayesinde müstensih tarafından yazılması kuvvetle muhtemel olan kayıta ise risâlenin ismi *Risâle fi sual ve'l-ecvibe*'dir.

²¹⁵ Müellifin ismi eserin sonunda geçmektedir. Bkz. Eserin ferağ kaydı.

²¹⁶ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.104; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.V, s.104.

turuk ve'r-rivâyât, Reddû'l-ilhâd fi'n-nutk bi'd-dâd, Hall-ü mücmelâtü't-Tayyibe bilinen eserlerindendir.²¹⁷

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	202x141, (155x78) mm.		Varak: 1b-4a

c. Eserin Başı:

الحمد لله ملهم الجواب موافقا للصواب الذى يأخذ لقالون من طريق التيسير والشاطبية فى نحو قوله تعالى يا ايها الناس اعبدوا ربكم الذى خلقكم والذين من قبلكم أربعة اوجه القصر مع الاسكان والصلة والمد مع الاسكان والصلة اما اخذها من الشاطبية فشاهده قوله وقالون بتخييره جلاوفى القصر قوله...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Risâle üç meselenin çözümüne dair kaleme alınmıştır. Bu üç meseleden birincisinde suâl ve cevap birbirinden ayrılamamaktadır. Net bir şekilde suâl sorulup bu suâlin cevabı verilmemiştir.²¹⁸ Bu mesele, Kâlun (ö.220/835)'un Bakara sûresinin 21. ayeti üzerindeki vecihleri ile ilgilidir. Bu vecihlerin adedi dördtür. Müellifin burada esas üzerinde durduğu konu ise Kâlun'un, iskân²¹⁹ ile

²¹⁷ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.104; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.V, s.104; el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-ârifin**, C.I, s.765, el-Bağdâdî, **İzâhü'l-meknûn**, C.I, s. 232, 417, 552.

²¹⁸ Burada sualin açıkça zikredilmemesi risâlenin başından bir kısmın bu nüshada kayda alınmamış olma ihtimalini de doğurmaktadır.

²¹⁹ İskân, harfin üç harekeden uzak olması yani (a, i, u) gibi sesli harflerden biri ile harekelendirilmemesidir. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid İstılahları**, s.76; Gülle, **Tecvid İlmi**, s.32.

kasr, sıla²²⁰ ile med almasına mani bir durumun olup olmadığıdır. O, burada İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'den Şâtıbî (ö.590/1194)'den örnekler getirerek dört vechi isbat ettikten sonra diğer kırâat kitaplarında da durumun böyle olduğunu söylemiştir. Daha sonra ed-Dânî (ö.444/1053)'nin konuyla ilgili ifadelirinden ortaya çıkan muğlâklığı açarak çözümlemeye çalışmıştır. Bu kısmın sonunda ise bahsedilen mertebelerin geçtiği kitaplar zikredilmiştir. (Vrk. 1b-2b)

Müellif 2b'de yeni bir meseleye geçmiştir. Burada da suâl açık olmamakla birlikte *و اما الجواب* kaydı konulmuştur. Bu kayıtle ed-Dânî'nin *تورية* kelimesini feth dışında okuyanlar için kullanmış olduğu ifadenin manası araştırılmıştır. (Vrk. 2b-3a)

Müellifin 3a'da ele almış olduğu üçüncü mesele ise ed-Dânî'nin *et-Teysir* isimli kitabında *راى كوكبا* ibaresinin okunmasında Nakkaş (ö.351/962)'ı Ahfeş (ö.177/793)'ten ayırması ve imâle-feth açısından aralarındaki farklılığı aktarmasıdır. Burada soru *واما السؤال* ile cevap ise *اقول* lafzı ile ifade olunmuştur.

Soruya verilen cevaptan sonra *en-Neşr* isimli kitabın müellif zamanındaki nüshasının sahih olmadığına ve bunun nedenine dikkat çekilmesi tarihi bir argüman olarak dikkat çekicidir. (Vrk. 4a) Risâlenin, ed-Dânî'nin *et-Teysir* isimli kitabındaki bazı müğlak konulara açıklık getirmek için kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

... مؤلفه الشيخ علي المنصوري في قسطنطين رحمه الله تعالى و لكتابه و ماله و امن قرأ فيه امين
كتب هذا في بلدة قسطنطين عمرها الله تعالى... كتبه الفقير الحقير الى الطاف ربه القدير محمد بن مصطفى
العریف بطخاوي ودخان زاده اكرمهما الله با للاح و الزيادة و غفر له و لوالديه و لجميع المؤمنين امين يا
معين

²²⁰ Lügate ulaşmak, geçmek anlamlarına gelen sıla, kırâat ilminde sakin cemi' mimlerini vasl halinde zammeli ve vav-ı mukaddere ile med ederek okumaktır. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid Istılahları**, s.121.

Risâlenin ferağ kaydında müellifin eş-Şeyh Ali el-Mansûrî olduğu ve bu risâleyi İstanbul'da yazdığı bilgisi bulunmaktadır. İstinsah kaydından anlaşıldığına göre müstensih Duhânevî ve Duhânizade diye bilinen Muhammed b. Mustafa'dır. Dua cümleleriyle biten bu kayıta istinsah tarihine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

2. Ecvibetü'l-mesâil el-müşkilât fî ilmi'l-kıraa'²²¹

a. Eserin Müellifi:

Risâlenin müellifi, Ahmed b. Ömer el-Askâtî'dir. Doğum tarihi bilinmeyen müellif Mısırlıdır ve Hanefî mezhebine mensuptur. Fıkıh, kırâat ve nahiv alanlarındaki dolgunluğuyla dikkat çeken müellif 1159/1736 yılında vefat etmiştir.²²² *Tenvîru'l-hâlik ale Menheci's-sâlik, Menhecü's-sâlikîn, Hallü'l-müşkilât* isimli eserleri ve çeşitli haşileri mevcuttur.²²³

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 7
Ebadı	202x141, (155x78) mm.		Varak: 25b-38b

²²¹ Bu risâlenin ismi dijital ortamdaki kayıtlarda *Risâle fî halli'l-müşkilât fî ilmi'l-kırâat* olarak geçmektedir.

²²² Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.II, s.29; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.I, s.188; Murâdî, **Silkü'd-dürer**, C.I, s.149.

²²³ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.II, s.29; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.I, s.188.

c. *Eserin Başı:*

يقول الفقير الى لطف مولا ه الجلي والخفي احمد بن عمر الاسقاطي لطف ربه...وبعد فان خير ما
تصفت به نفائس الاوقات واولى ما صرفت فيه الهمم من وظائف الطاعات الاشتغال بالعلوم الشرعية و
خصوصا علم القراءات...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif hamdele faslının ardından کافیeli cümlelerle ilmin, özellikle kırâat ilminin öneminden daha sonra da övgü dolu sözlerle zamanın âlimi ve veziri Mustafa b. el-Vezir Muhammed Ebu Nâil el-Mukrî'den bahseder. (Vrk. 25b)

Müellifin ifadelerine göre, Haremeyn'e gittiği sırada kendisine kırâat imine dair bazı problemler ulaşır. Vezir tarafından bu meselelere cevap vermekle emrolunur. İşte bu ifadelerden risâlenin yazılma süreci açığa kavuşurken, müellifin *Şâtıbiyye*'den neyi okumanın sahih olduğuna neyi okumanın da sahih olmadığına dair bu eseri kaleme aldığını söylemesi de risâlenin yazılma amacını ortaya koymaktadır. (Vrk. 25b-26a)

Soru-cevap şeklinde hazırlanmış olan risâlede sorularadan hemen önce مسئله başlığı koyulmuştur. (Bkz. vrk. 27a, 30b) Risâlede 42 soru ve bunlara verilen cevaplardan sonra birtakım başlıklarla bazı konular açığa kavuşturulmuştur.

37a'da تنمة başlığı ile 8 madde halinde Şâtıbî (ö.590/1194)'nin söylediklerindeki çelişkiler tespit edilip çürütülmüştür.²²⁴ 37b'de atılan تنبيه başlığı ile müellif, وجه kelimesini mecaz manada kullandığını bu kelimeden kastettiğinin tarik olduğunu söylemiştir. Çünkü vecih cevabın bir yönünü anlatır, oysa tariklerden biri bile terk edilemez.

²²⁴ Burada yapılan değerlendirmelerde İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'nin karşı fikirleri de delil sayılmıştır.

38a'da atılan ve içerisinde el-Ca'beri (ö.732/1332)'nin *Hırz*²²⁵ın tariklerini saydığı ifadelerin yer aldığı فائدة başlığı ile risâle bitirilmiştir.

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

تمت اجوبة المسائل المشكلات في علم القراءات والحمد لله الذى تتم الصالحات والصلوة والسلام
على سيدنا محمد لنسعد بها في الحياة والمات وقد امرنى ايضا مولانا الوزير المشار اليه ايد الله دولته
وخلد جزيل النعم عليه ان ابين ما في القرآن من احزاب وانصاف و ارباع واثمان....

Müellif eserin ferağ kaydında, yine Vezirin emriyle Kur'ân ayetlerinin, hiziplerini, yarısını, dörtte birini, sekizde birini beyân eden içerisinde birçok faydalı bilginin yer aldığı bir kitap daha yazdığından bahseder. (Vrk. 38b)

3. Elgâzu'l-Cezerîyye

a. *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi, Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'dir.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	27
Bölümü	Reşid Efendi	Cildi	
Demirbaş No	26	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Talik	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	210x118, (137x57) mm.		Varak: 71b-72a

²²⁵ Hırz'dan kastolunan Şatıbî (ö.590/1194)'nin *Hırzü'l-emânî* isimli eseridir.

c. *Eserin Başı:*

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى وحسبنا الله تعالى وكفى وبعد قال...محمد ابن الجزري
مد الله ظله وبعد فهذه اربعون مسألة من المسائل المشككة نظمها سؤالا لمشايخ قراء البلاد من كل العباد
وسلكت احسن المسالك لموجب دعا الى ذلك وعند الامتحان يكرم المرء...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif manzum olarak kalme aldığı bu eserde 40 müşkil meseleyi incelemiştir. Kendisi hamdele faslından sonra bu meseleleri *Hırzû'l-emâni, et-Teyisir* gibi kitaplara hâkim olan kimselerin bilebileceğini beyân etmiştir. İbnü'l-Cezerî yine beyitlerde ele alınan bu meselelerle ilgili, bunları anlamının kırâat ilmine vukufiyet gerektirdiğinden bahseder ve “Süvari er meydanında ortaya çıkar” gibi sözlerle meselelerin önemine dikkat çeker. (Vrk. 71b)

Sadece işin ehli olanları muhatap kabul eden 43 beyitlik bu eserde İbnü'l-Cezerî kısa kısa kırâat imamları ve râvileri için med, kasır, sekî, gûnne gibi konuları incelemiştir.

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

تم الكتاب وما اضيف اليه والحمد لله رب العالمين وصلواته وسلامه على سيد الاولين والآخرين
محمد خاتم النبيين والمرسلين وعلى اله واصحابه اجمعين وسلم تسليما كثيرا الى يوم الدين من يد الفقير
اخذت الى عفو ربه عبد الجليل بن عثمان الاطالى في سنة 1178 من شوال 19

Bu kayıttan anlaşıldığına göre nüsha, 1178/1764 yılı Şevval ayının 19'unda Abdülcélil b. Osman tarafından istinsah edilmiştir.

f. Eserin Nüshaları:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Kılıç Ali Paşa	Cildi	
Demirbaş No	1029	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 8
Ebadı	210x153, (155x89) mm.		Varak:106b-107b

Bu nüshanın ismi kütüphane kayıtlarında *el-İkdü's-semîn fî elgâzi'l-kıraa* olarak geçmektedir. Biz yapmış olduğumuz araştırma sonucunda bu ismin yine Kılıç Ali Paşa koleksiyonu 1029 numarada yer alan mecmuanın 51a-55b varakları arasındaki, bu eserin şerhine ait olduğunu saptadık.

II. İSMİ BELLİ OLMAYAN ESERLER

A. NESİR TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER

1. Bağdatlı Vehbi Efendi-2093 Numarada Bulunan Eser

a. Eserin Müellifi:

Risâlenin müellifi Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansûrî (ö.1134/1722)'dir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Bağdatlı Vehbi Efendi	Cildi	
Demirbaş No	2093	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	150x103, (bb.xbb.) mm.		Varak:102b-111b

c. Eserin Başı:

الحمد لله الملك الكريم الوهاب وصلى الله وسلم على سيدنا محمد والال والاصحاب وبعد فهذه
مقدمة لطيفة مشتملة على ابحاث دقيقة شريفة تتعلق بمسئلة الان في علم وجوه طرق القرآن والمستول من
الملك الجواد التوجه الى طريق الهدى والرشاد فنقول اذا قرئ لقالون والاصبهائى عن ورش وابى جعفر...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

الان kelimesinin okunuşuna dair yazılan bu risâlede öncelikle Verş (ö.197/812)’den gelen rivayet silsilesinde ve Ebu Ca’fer (ö.130/747)’den gelen bir vecihde söz konusu olan hemze-i vaslı nakil kâidesi, bu kelimedede hemze’nin harkesini “lam”a nakletme şeklinde anlatılarak söz konusu okuyuş tarzındaki med-kasır kuralı üzerinde durulmuştur. (Vrk. 102b)

Vakıf halinde buradaki meddin varlığı, tercih noktaları ve vücut sayıları üzerinde de yeterince bilgi veren müellif bu durumda aynı kuralın Hamza (ö.156/722) için de geçerli olacağını belirtmiştir. Daha sonra ise الان kelimesindeki iki “hemze”nin birbirine kıyasla med-kasır durumları konu edilmiştir. (Vrk. 102b-104a)

Eserin 104a varağından itibaren anlatmış olduğu teorik bilgiyi örneklerle incelemek isteyen müellif, Yunus sûresinin 10/151. ayetini ve yine aynı sûrenin

191. ayetini ele alarak bu ayetlerdeki **الان** kelimesinde söz konusu olan med çeşitlerini değerlendirmiş daha sonra toplam 9 olarak tesbit ettiği vücuhatları maddeler halinde izah etmeye başlamıştır. Bu vecihler iki hemzenin med miktarıyla alakalı olup her vecihde hangi yönden elifin bu kadar uzatıldığı takdirleriyle belirtilmiş ve bu vecihlerin hangi kitalarda geçtiğine işaret edilmiştir. (Vrk. 104a-106a) Ayetleri teshil²²⁶ ve med kâideleriyle birlikte de değerlendiren müellif bu durumda vücuhatın 12'ye çıktığını söylemiştir. (Vrk.106b)

İncelenen ayetlerde devreye teshil, medd-i bedel²²⁷ gibi kâideler girince, bu kâidelerin geçerli olduğu ve fakat **الان** lafzıyla alakası olmayan bazı ayetler de incelenerek zaman zaman konu kaydırılmıştır.

Bu tahlilde, el-Mansûrî Rum sûresinin 30/10. ayetindeki **يستهنزون** lafzını ele almış ve bu lafızdaki 6 vechi değerlendirmiştir. Daha sonra, Yunus Sûresinin 10/90. ayetindeki **بنوا اسرائيل** ibaresini ele alan müellif, ilgili görüşleri verip **عندي** diyerek tercih ettiği vücuhat sayısını 14 olarak açıklamış ve bu vecihleri teker teker saymıştır. (Bkz. vrk. 106b, 107a)

Eserde örnek olarak gösterilip incelenen kelimeler daha sonra işlenen lafızlar için veya eserin ana konusu olan **الان** lafzı için bab cinsinden delil teşkil etmiştir.

.... هذا من باب امين... (Vrk. 107b)

Risâlede **فان قلت...قلت** kalıbıyla farazi sorulara cevap arayarak farklı ihtimalleri değerlendiren müellif, alıntılara da yer vermiştir. (Bkz. vrk. 110a)

²²⁶ Kolaylaştırmak manasına gelen teshil, kırâat ilminde hemze harfini kendisi ile yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymayı ifade eder. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid Istılahları**, s.133.

²²⁷ Sakin hemze harfinden bedel olan meddir. Örneğin **آدم** kelimesinde medd-i bedel vardır. Kelimenin aslı **أدم**'dir. Bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvid Istılahları**, s.94.

e. *Risâlenin Sonu/Ferağ kaydı:*

... وهذا اخر ما ذكرنا في هذا المبحث جعله الله خالصا لوجهه الكريم وسببا للفوز بجنات النعيم

وصلى الله وسلم على سيدنا محمد واله وصحبه والحمد لله رب العالمين

Ferağ kaydından sonra müstensih ve istinsah tarihine ait bir bilgiye rastlanmamaktadır.

2. İzmir-812 Numarada Bulunan Eser²²⁸

a. *Eserin Müellifi:*

Bu eserin müellifi, Abdullah b.Muhammed b. Yusuf el-Amâsî'dir. Yusuf Efendizâde diye meşhur olan bu zat Amasya âlimlerinden Şeyhü'l-Kurrâ Muhammed Efendinin sulbünden olup 1085/1674 yılında Amasya'da doğdu. Kendisi hadis, kırâat, kelam, mantık, tefsir ilimlerinde söz sahibi bir kişilik olup,²²⁹ Saray-ı Hümayun hocalığı yapmış, çok kez padişahın iltifatlarına kesbetmiştir. Yarım asır boyunca ders okutmak, kitap yazmakla meşgul olan Yusuf Efendizâde 1167/1754 yılında vefat edip Topkapı haricinde Maltepe caddesindeki kabristanın sağ tarafı ortasına defnolundu.²³⁰

El-İtilâf fi vücuhi'l-ihtilâf, Zübdetü'l-irfân fi vücuhi'l-Kur'ân, Haşiye ale Envârut'tenzîl, Ravdatü'l-vaizîn, Reddû'l-kırâati bi's-şevâz, İtilaf, Risâle-i harfi'd dadi's-sahiha, Zühretü'l-hayati'd-dünya, Beyânı meâtibi'l-meddât gibi eseleri bilinen müellifin ayrıca Buhari'ye yapmış olduğu 30 ciltlik *Necahu'l-Kâri* isminde şerhi ve *Înâyetü'l-mün'im* isimli 7 ciltlik Müslim şerhi vardır.²³¹

²²⁸ Eserin ismi kütüphane kayıtlarında *Vücuhi'l-Kur'ân* olarak geçmektedir.

²²⁹ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VI, s.145; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.IV, s.130; Murâdî, **Silkü'd-dürer**, C.III, s. 87.

²³⁰ Bursalı Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.I, s.471.

²³¹ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VI, s.145; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.IV, s.130.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	İzmir	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	812	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	205x150, (165x130) mm.		Varak: 1b-9a

c. Eserin Başı:

حمدا لمن علم القرآن و يسر للذكر و اذن في تلاوته بالقراءات السبع والعشر وجعله تبصرة لاولى

الالباب...وبعد فيقول الفقير الى عناية ربه الصمد ابو محمد عبد الله بن محمد المدعو بيوسف افندى زاده

جعل الله العلم والهدى والتقى زاده قد وردت على عدة مسائل بما يتعلق بوجوه القرآن...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif yazmış olduğu uzun bir hamdele faslından sonra vezir olarak tanıttığı Abdullah Paşa b. Sadruşşehid'den övgü dolu sözlerle bahseder ve bu kişinin kendisine yazmış olduğu mektup ile ilgili bilgiler verir. (Vrk. 1b)

Bu mektupta Abdullah Paşa müelliften Kur'ân kırâat vecihleri ilgili birçok meselenin açığa kavuşturulmasını istemiş, mektubun sonunda kırâat ilmine dair çok sayıda kitap yazıldığını, fakat bu kitapların içeriklerinin geniş olmasına rağmen, bilgilerinin eksik ve yanlış olduğunu vurgulamış, kırâat ilmini şifâhen talim etmeyen muasırların ise cahilliklerinden ötürü bu kitapları delil aldıklarını söylemiştir. Ayrıca Abdullah Paşa bu iddiasını üç ayet ve bu ayetlerin vücuhâtında yapılan yanlışlıkları vererek delillendirmiştir. (Vrk. 1b-2a)

Zikrettiğimiz bilgilerden sonra konuya giren ve Kur'ân tertib sıralarına riayet ederek ele aldığı 14 ayet üzerindeki vücuhâtı işleyen müellif bu incelemeler

esnasında birçok kırâat eserinden alıntılar yapılmıştır. Seçilen ayetlerin özelliği ise müşkil ve kırâat kâidelerini açığa çıkarır nitelikte olmalarıdır. (Bkz. vrk. 3a, 4b)

Müellif 8a varağında bunların Abdullah Paşanın kendisine sorduğu kırâat vecihleri ile ilgili konular olduğunu söylemiş ve bundan sonra da Abdullah Paşanın kendisinden istediği icazetnameyi kaydetmiştir. (Vrk. 8a-9a)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...هذا ما تيسر لى مما يتعلق بالمسائل التى عرضت على من قبل الوزير ابن الوزير العلامة الفهامة
النسيب العصر ابو نائلة عبد الله باشا ابن صدر الشهيد انال الله تعالى فى الدارين الى ما يريد الذى شرفنى
بالباس خلقة الاكرام ونطقنى بمنطقة العز والاحترام حيث ارسل الى رسالة مشتملة على غوامض ذلك
الفن...

Eserin bu son satırlarından sonra müellifin Abdullah Paşaya vermiş olduğu icazet metni yer almaktadır.

3. Reşid Efendi- 449 Numarada Bulunan Eser²³²

a. *Eserin Müellifi:*

Riselede müellifin ve risâlenin adı ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

²³² Risâlenin kütüphane kayıtlarındaki ismi *Risâle fi'l-kıraa* olup bu isimlendime risâlenin içeriği dikkate alınarak yapılan bir değerlendirmeden öte gitmemektedir.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Reşid Efendi	Cildi	
Demirbaş No	449	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	200x143, (155x87) mm.		Varak: 17b-21a

c. *Eserin Başı:*

الحمد لله رب العالمين واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة... ويعد قد انكر قوم تبعض
الالف في الممدود من طريق الشاطبي وجعلوا اول مراتبه الفين ونهايتها خمس الفات فاحببت ان اجمع في
هذا الشأن...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif hamdele faslından sonra bazı kimselerin medd-i muttasılın²³³ Şâtıbiyye tarikinden farklı şekillerde gelmesini inkâr ettiklerini, kendisinin de bu konuda söylenen sözleri ve medd-i muttasılın mertebelerini açıklamak için bu riseleyi kaleme aldığını söyler. (Vrk. 17b)

Bundan sonra Kastallânî (ö.923/1517)'nin *Letâifü'l-İşârât* isimli eserinden İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'nin medd-i muttasıl ile ilgili görüşlerini aktaran mürellif (Vrk. 17b), *فأقول* lafzı ile konuyu işlemeye başlar. (Vrk. 18a)

Şâtıbî (ö.590/1194), Ca'berî (ö.732/1332), İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430), ve Herevî (ö. 1014/1606)'den bol miktarda alıntı yapılan bu eserde genel kanaat de yine alıntılarla beyân olunmuştur. (Bkz. vrk. 18a, 19a)

²³³ Bir kelimedede üç harf-i meddden birinden sonra ona bitişik olarak sebab-i med niteliğindeki hemzenin yer almasıyla gerçekleşen meddir. Bkz. Gülle, *Tecvid İlmi*, s.252; *Temel, Kırâat ve Tecvid İstılahları*, s.99.

19a varağında مسألان kaydı konulmuş bu meselelerden birincisinde Hafs (ö.180/796)'ın medd-i muttasılı kasr ile okuduğuna dair rivayetler incelenmiş, ikincisinde ise yine Hafs'ın medd-i muttasılı bir buçuk elif miktarı okuduğuna dair rivayetler ele alınmıştır. Risâlenin bundan sonraki bölümünde ise tecvide ait konular işlenmiştir.

19b varağında ise تنبيه kaydı ile harflerin²³⁴ okunuşları esnasında zamanın âlimlerinin yapmış oldukları hatalar delilleriyle çürütülmüştür.

e. *Eserin Sonu/Ferağ kaydı:*

...قال وهذا مناقح الغرور فانه لم يكلف الخلق في تلاوة القرآن من تحقق مخارج الحروف الا يجب ما

جرت به عادتهم انتهى كلام الغزالي رحمه الله امين والله اعلم تمت

4. Erzincan-8 Numarada Bulunan Eser²³⁵

a. *Eserin Müellifi:*

Eserde müellifle ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Erzincan	Cildi	
Demirbaş No	8	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Osmanlıca		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 11
Ebadı	230x155, (175x95) mm.		Varak: 138b-149a

²³⁴ Burada müellifin bahsettiği harfler Fatiha sûresindeki harflerdir. O, sûredeki harfleri okumakta yapılan aşırılıkları özellikle vurgulamıştır.

²³⁵ Eserin ismi kütüphane kayıtlarında *Mezahib-i eimme-i aşera* olarak geçmektedir. Fakat bu bilgiyi tashih edecek bir bilgi mevcut değildir.

c. *Eserin Başı:*

بس بلکی فاتحه شریفنک اولنده دورت وجه جائزدر وصل کل قطع کل وصل اول قطع ثانی قطع

اول وصل ثانی ودخی فاتحه شریف ایله بقره شریفنک بیننده اوج وجه جائزدر ایکسی اولکی وبری
اخیرکی ایله...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Yedi kırâat imamının belli başlı kâidelerini ve Fatiha-Bakara sûrelerindeki vücuhatlarını göstermek amacıyla kaleme alınan bu eserde genellikle, önce incelenen kırâat imamının bazı kâideleri sonra da Fatiha ve Bakara sûrelerindeki kelimeleri okuma özellikleri verilmiştir. (Bkz. vrk. 140a, 140b) Fakat kitabın bu sisteminde yer yer farklılıklar da göze çarpmaktadır. (Bkz. vrk. 139a)

Eserin başlangıcında “besmele” vücuhatı belirtildikten sonra İbn Kesir (ö.120/738)’in bazı kâidelerine yer verilmiş ve birinci başlıkla bu imamın Fatiha-Bakara sûrelerindeki kelimeleri okuma özelliklerine değinilmiştir. (Vrk. 138b-139a)

İkinci başlıkla Ebu Amr (ö.154/771)’ın Fatiha-Bakara sûrelerindeki kelimeleri okuma özellikleri işlenmiş, yer yer İbn Kesir için daha önce geçen kâidelere atıfta bulunulmuş, ayrıca bir kâide bölümü yer almamıştır. (Vrk. 139a-140a)

Üçüncü başlıkla Nâfi (ö.169/785) için Fatiha sûresinin başındaki “besmele”yi okuma şekli ve bazı kâideler verilmiş (Vrk. 140a- 140b), dördüncü başlık altında da bu imamın Fatiha-Bakara sûresindeki kelimeleri okuyuş özellikleri incelenmiştir. (Vrk. 140b-141b)

Beşinci başlıkta Nâfi, İbn Kesir ve Ebu Amr’ın “besmele”yi okuma kâideleri (Vrk. 141b), altıncı başlıkta da bu imamlar ve râvilerinin Fatiha-Bakara sûrelerindeki kelimeleri okuma özellikleri birlikte değerlendirilmiştir. (Vrk.141b-143b)

Yedinci başlıkta İbn Âmir (ö.118/736), Âsım (ö.127/744) ve Kisâî (ö.187/803)’nin “besmele”yi okuma, med kâideleri verilmiş (Vrk. 143b-144a)

sekizinci başlık altında da bu imamların ve râvilerinin Fatiha-Bakara sûrelerindeki kelimeleri okuma özellikleri birlikte ele alınmıştır. (Vrk. 144a-145a)

Dokuzuncu başlıkla Hamza (ö.156/722) için bazı kâidelere değinilip (Vrk. 145a) onuncu başlıkla da yine Hamza'nın Fatiha-Bakara sûreleri vücuhâtı incelenmiştir. (Vrk. 145a-146b)

On birinci başlık altında yedi kırâat imamının “besmele”yi okuma kâideleri verilirken (Vrk. 146b-147a), son başlık olan on ikinci başlıkta bu imamların söz konusu sûrelerdeki vücuhâtı birlikte değerlendirilmiştir. (Vrk. 147a-149b)

Eserin son kısmında ise, on kırâat imamı için Fatiha-Bakara sûresi arasındaki “besmele” ile geçiş vücuhâtı verilmiştir. (Vrk. 149a)

Kısa ve öz bir anlatımın tercih edildiği bu eserde imam ve râvilerinin araları eserde kullanılan remizlerle ayrılmış (Bkz. vrk. 144a 146a), daha önce geçen yerlere atıfta bulunulurken كما مر lafzı tercih edilmiştir. (Bkz. vrk. 145b 149a)

Eserde yer alan başlıklar ve varak numaraları şöyledir:

138b	هذا بيان ابن كثير
139a	هذا مذهب ابو عمرو
140a	هذا قواعد نافع
140b	هذا مذهب نافع
141b	هذا قواعد اهل سماء
141b	هذا مذهب اهل سماء
143b	هذه قواعد ابن عامر وعاصم و الكسائي
144a	هذا مذهب ابن عامر وعاصم و الكسائي
145a	هذه القواعد في قراءة حمزة
145a	هذا مذهب حمزة

146b	هذه القواعد في قراءة سبعة
147a	هذا مذهب السبعة

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...تمت القراءة السبعة ومنه التوفيق والهداية ثم ترتيب عشرة يدرسك عليهم ولا الضالين بسم الله الرحمن الرحيم الم...وبعده عليهم بضم الهاء ووصل اخر الفاتحة الى اول الم بلا بسملة ف يعود بعده سكت اخر الفاتحة من اول الم يع

Bu son satırlardan eserin on kırâat imamı için Fatiha sûresinden Bakara sûresine geçişteki vücuhatların verildiği fakat bu kısmın kayıp olduğu anlaşılmaktadır.

5. Dügümlü Baba- 37 Numarada Bulunan Eser

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede müellifin ve risâlenin ismi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Dügümlü Baba	Cildi	Meşin
Demirbaş No	37	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sıtili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	165x88, (103x50) mm.		Varak: 70b-76b

c. Eserin Başı:

من مسائل الهمزة الساكنة بعد المتحركة اذا وقفت لحمزة على فاذا انتم لك فيه ابدال الهمزة آنفا

واذا وقفت لحمزة على يؤمنون ونحوه لك فيه ابدال الهمزة ياء واذا وقفت لحمزة وهشام على...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Bu risâle Hamza (ö.156/722)'nın vakıf kâidelerine dair kaleme alınmış eserlere paralel olarak, Hamza ve Hişâm (ö.245/859)'ın hemzeli kelimeler üzerindeki vakıf kâidelerini incelemektedir. Kelimeleri sûre-ayet tertibine göre değil de hemzenin kelime içerisindeki konumuna göre gruplayarak inceleyen risâlede kullanılan temel kalıp *فـه لك فـه* olmuştur. (Bkz. vrk. 73a, 75b)

Risâlede Hamza ve Hişâm'ın kâideleriyle ilgili incelenen lafızların peşinden bunlarla ortak özellik taşıyan kelimeler de zikredilmiş (Bkz. vrk. 69b, 76a) ve lafızlar üzerindeki vecihler maddeler halinde sıralanmıştır. (Bkz. vrk. 73a, 75a) Risâlede incelenecek kelimede hemzenin nev'i ve kâidesi *من مسائل الهمزة...* cümleleriyle belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 74b, 76a) Eserde başlık niteliği taşıyan kayıtlar şunlardır:

70b	من مسائل الهمزة الساكنة بعد المتحركة
71a	من مسائل الهمزة المتحركة اذا كان قبلها ساكن صحيح
71b	من مسائل الهمزة المتحركة اذا كان ما قبلها حرف لين
72a	من مسائل الهمزة المتحركة اذا وقع قبلها واو ساكنة
72b	من مسائل الهمزة المتحركة بعد الالف اذا كانت متوسطة
73a	من مسائل الهمزة المتحركة بعد الالف اذا كانت متطرفة
74a	من مسائل الهمزة المتحركة اذا وقع قبلها ياء او واو زائدان
74b	من مسائل الهمزة المفتوحة بعد الكسر

74b	من مسائل الهمزة المفتوحة بعد الضم
74b	من مسائل الهمزة المفتوحة بعد الفتح
74b	من مسائل الهمزة بعد الحركات الثلاث
76a	من مسائل الهمزة المكسورة بعد الحركات الثلاث

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...واذا وقفت لحمزة على نحو خاسئين وخاطئين لك فيه تسهيل الهمزة بينها وبين الياء وحذفها

فيصير كقالين واذا وقفت لحمزة وهشام على نحو لكل امرئ

Burada da yer verdiğimiz son satırlardan risâlenin henüz bitmediği fakat kalan kısmın buraya kaydolunmadığı anlaşılmaktadır.

6. Hacı Selim Ağa-28 Numarada Bulunan Eser

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede müellifle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	bb.
Bölümü	Hacı Selim Ağa	Cildi	
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı			Varak: 24a-39b²³⁶

²³⁶ Bu risâle mecmuanın başından sayacak olursak 46a-62b varakları arasında olup, yukarıda verdiğimiz numaralar 63a sayfasına kırmızı kalemle yazılan 40 sayısından kaynaklanmaktadır.

c. Eserin Başı:

الحمد لله الذي خير الكتب على خير الرسل وجعله نوراً في قلوب المؤمنين ليهديهم الى اهدى السبل...وبعد فاني ذاكر مفردة في قراءة عاصم من ابي النجود الكوفي وما اختلف فيه راويه ابو بكر شعبة بن غياش بن سالم الاسدي وحفص بن سليمان بن المغيرة...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Âsım (ö.127/744) kırâatı üzerine yazılan bu eser, Âsım'ın kırâat kâidelerini, bununla birlikte iki râvisi olan Ebubekir b. Şu'be (ö.193/808) ve Hafs b. Süleyman (ö.180/796)'ın ihtilaf ettiği noktaları beyân eder.

Risâlede öncelikle Âsım'ın diğer kırâat imamlarından ayrıldığı yerler incelenmiştir. Bu da başta bu yerlerin sayısının tespit edilmesi, daha sonra sûre isimlerinin, lafızların ve Âsım'ın bu lafızları okuduğu şeklin beyân edilmesi ile yapılmıştır. (Vrk. 24a-25a)

İkinci olarak Ebubekir'in Hafs'tan farklı olarak okuduğu lafızlar ve bu lafızların Ebubekir'e göre okunuş şekilleri ele alınarak incelenmiştir. (Vrk. 25a-26a)

Üçüncü olarak da Hafs'ın Ebubekir'den farklı olarak okuduğu lafızlar, yerleri ve okunuş şekilleriyle birlikte verilmiştir. (Vrk. 26a-26b)

Risâlenin bundan sonraki bölümünde ise Kur'ân Bakara sûresinden başlamak kaydı ile sûre sûre (bazı sûreler hariç) incelenmiş Ebubekir ve Hafs'ın farklı okuduğu yerlere işaret olunmuştur. (Vrk. 26b-39b) Bu ayrıma ise قرأ...كلمة...با

kalıbındaki قرأ fiilinden sonra Ebubekir veya Hafs'ın isminin yazılması ile dikkat çekilmiştir. (Bkz. vrk. 27a, 30a) Söz konusu kelimenin başka nerelerde böyle okunduğu da ayrıca vurgulanmıştır. (Bkz. vrk28a, 29b)

Eserin başlıkları şöyledir:

24a	ذكر ما تفرد به من روايته عن الأئمة
25a	ذكر ما تفرد به شعبة عن حفص

26a	فصل وتفرد حفص عن شعبة
26b	سورة البقرة
	...

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...سورة همزة قرأ شعبة في عمد بضم العين والميم قرأها حفص بفتحها سورة الاخلاص قرأ شعبة

كفوا بالهمز قرأها حفص بالواو تمت

f. *Eserin Nüshaları:*

Eserin bir nüshası daha mevcuttur. Bu nüshanın fiziki özellikleri ise şöyledir:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	İsmihan Sultan	Cildi	
Demirbaş No	13	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	130x170, (80x110) mm.		Varak: 49b-70a

Bu nüshada farklı olarak sadece diğer nüshada incelenmeden atlanan sûrelerle ilgili ... خلاف ... في سورة ... kaydı düşülmüştür. (Bkz. vrk. 69b, 70a)

7. Hacı Selim Ağa-28 Numarada Bulunan Diğer Eser

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede, müellifle ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Hacı Selim Ağa	Cildi	
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sütü	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı			Varak: 51a-55b²³⁷

c. *Eserin Başı:*

ذكر الخلاف بين عبد الوارث واليزيدي عن شيخهما أبي عمرو ابن العلاء فاما رواية عبد الوارث
وقرأت بها القرآن من اوله الى اخره على الشيخ أبي النصر احمد بن عبد الوهاب المقرئ رحمة الله انه قرأ بها
القرآن من اوله الى اخره...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Bu risâle Ebu Amr (154/771)'ın râvilerinden ikisi olan Abdülvaris ve Yezidî arasındaki kırâat farklılıklarını beyân etmek üzere kaleme alınmıştır. Müellif risâlede öncelikle Abdülvaris ve Yezidî'nin peygamberimize ulaşan kırâat isnad zincirleri ve kendisinin bu kârilere ulaşan sened zincirini vermiştir. (Vrk. 51b)

Risâlenin 51b varağından itibaren Fatiha sûresinden başlanmak sûretiyle Kur'ân sûre sûre incelenmiştir. Fatiha ve Bakara sûrelerinin başında قرأ عبد الوارث ifadesi kullanılmış (Vrk. 51b), bundan sonra incelenen ilk kelimelerde تفرد fiili tercih edilmiştir. Buradan da Kur'ân lafızları üzerindeki bu incelemede Abdülvarisin Yezidî'den farklı okuduğu yerleri açığa çıkarma gayesi güdüldüğü anlaşılmaktadır.

²³⁷ Burada verdiğimiz varak numaraları ilk sayfaya kaydolunan 51 sayısından kaynaklanmıştır. Mecmua yeniden numaralandırılacak olsa risâle mecmuanın 72a-77b varakları arasında yer alacaktır.

Risâlede iki râvî arasında ittifaken okunan surelere de işaret olunmuştur.
(Vrk. 55a, 55b)

e. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...سورة البلد فك رقبة برفع الكاف ورقبة حفص او اطعام بكسر الالف الاول وزيادة الف ورفع
الميم القارعة لاخلاف في تفخيم القارعة الغاشية... والحمد لله وحده وصلوته على سيدنا محمد النبي واله
الطيبين الطاهرين تمت²³⁸

8. Yazma Bağışlar-2702 Numarada Bulunan Eser²³⁹

a. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi ile ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Yazma Bağışlar	Cildi	
Demirbaş No	2702	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	210x145, (140x60) mm.		Varak: 89b-103b

²³⁸ Bu ifadelerden sonra *صاحبه ومالك رحمة الله تعالى* cümlesi yer almaktadır. Biz gerek peşinden gelen risâlenin bu risâleye bitişik yazılması sebebiyle, gerekse yazım yanlışlıkları sebebiyle söz konusu cümlelerin nereye ait olduğu ve ne ifade ettiği konusunda kesin bir yargıya sahip olamadık.

²³⁹ Kütüphane kayıtlarında eserin ismi, *Risâle keyfiyyetü'l-kızaat bi'l-cemi* olarak geçmektedir. Bu isim eserin başlık niteliğindeki kaydı ile örtüşmektedir.

c. *Eserin Başı:*

الحمد لله على افضاله والصلوة على محمد واله وبعد فهذه فوائد تتعلق بجميع الوجوه في بعض
الايات من طريق الشاطبية كيفية القراءة بالجمع اعلم ان الاشهر من ذلك والمستعمل غالبا هو ان تأخذ
اولا بوجهه مقدم على غيره من القراء...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Hamdele faslından sonra risâlenin, bazı ayetlerdeki vecihlerin *Şâtıbiyye* tarikiyle açığa çıkarılmasına yönelik hazırlandığı beyân olunmuştur. (Vrk. 89b)
Eserde öncelikle *كيفية القراءة بالجمع* başlığı ile kırâatların indirâc yöntemiyle bir arada okunması hususunda takip edilecek sistem okuyucuya sunulmuştur. (Vrk. 89b) Daha sonra, anlatılan bu usul Bakara sûresinin 6. ayeti üzerinde uygulamalı olarak gösterilmiştir. (Vrk. 89b-90a)

Eserin geri kalan kısmında “istiaze” ve “besmele” konularına değinildikten sonra (Vrk. 90a), Fatiha sûresinden başlamak sûretiyle Kur’ân sûre ele alınmış ve bu sûrelerde yer alan bazı ayetler, genelde bir lafız veya ayet hakkında birkaç vechi olan kâiriler için incelenmiştir. Eserde seçilip işlenen ayetlerin kırâat imamlarının kâidelerini açığa çıkaran örnek motifler olduğu anlaşılmaktadır. Vecihler beyân olunduktan sonra kaydedilen ve eserin hacminin küçülmesine katkıda bulunan *قس عليه* ifadesi de bu manayı kuvvetlendirmektedir. (Bkz. vrk. 93b)

Ayrıca ayetlerden önce *قوله تعالى* ibaresi kaydolunmuştur. (Bkz. vrk. 91a, 93a)

Vecihler beyân olunduktan sonra yazılan *فقط* lafzı da eserde oldukça sık yer almaktadır. (Bkz. vrk. 94a, 95b)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...حرر الفقير حافظ محمد امين الاسكداري بن الحاج عثمان غفر ذنوبه وستر عيوبه في اليوم

الخامس عشر شهر محرم الحرام سنة ثلاث وعشرين ومائتين والالف من هجرة من له العز والشرف

Bu kayıttan Hafız Muhammed Emin el-Üsküdarî b. el-Hâc Osman'ın bu eserin yazımını 1223/1808 yılı Muharrem ayının 15'inde bitirdiği anlaşılmaktadır.

f. *Eserin Nüshaları:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Erzincan	Cildi	
Demirbaş No	153	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	210x150, (160x100) mm.		Varak: 84b-93b

Bu nüshanın kayıtlardaki ismi ise *Risâle tetealleku bi cemî'l- vücuḥ fî ba'zi'l-âyat min tariki'ş-Şâtıbiyye*'dir. Nüshada istinsah kaydı yoktur.

9. Denizli-4 Numarada Bulunan Eser²⁴⁰

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede eserin müellifiyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

²⁴⁰ Risâlenin ismi kütüphane kayıtlarında, *Risâle fî beyan el-ihtilâf fî kırâat kavlihi teâlâ adulul* olarak geçmektedir. Bu isimlendirmenin risâlenin içeriği dikkate alınarak yapılması kuvvetle muhtemeldir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Denizli	Cildi	
Demirbaş No	4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	210x150, (145x70) mm.		Varak: 89b-91a

c. Eserin Başı:

الحمد لوليه والصلوة والسلام على نبيه واله وصحبه اجمعين اما بعد فهذه مقالات في حق عاد

الاولى من طريق الشاطبية والطيبة قال في الطيبة في باب المد والقصر وبعاد الاولى ...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Risâle Şâtıbiyye ve Tayyibe sistemlerine göre Necm sûresinin 50. ayetindeki عاد الاولى pasajının okunuşuna dair kaleme alınmıştır.

Müellif öncelikle, Verş (ö.197/812)'in Ezrak (ö.240/854) tarikinden gelenlerin bu kelimenin vasl ile okunuşunda ihtilafa düştüklerini ve bunun sebebini bildirir. (Vrk. 89b) Daha sonra عاد الاولى pasajının عاد الاولى lafzından okunmaya başlanacak olsa yine aynı kimseler için ortaya çıkacak iki seçeneği delilleriyle anlatır ve Verş'in hemze-i müsbite ve hemze-i mugayyire için vecihlerini sıralar. (Vrk. 89b-90a)

Risâlenin ilerleyen bölümlerinde Necm sûresinin 50. ayetindeki عاد الاولى metninden النذر الاولى metnine kadar birlikte okunduğunda Ezrak için Şâtıbiyye tarikinden gelecek 7 veche değinen müellif (Vrk. 90a-90b), bu vecihlerden sonra

النذر الاولى pasajına değin birlikte okunduğunda söz konusu olan vecihleri belirtir. (Vrk. 90b)

Son olarak müellif bütün bu anlatılanların Şâtıbiyye tarikinden olduğunu Tayyibe tarikindeki ihtilafın ise sadece bu terkip ile sınırlı kalmayıp başka kelimeler için de söz konusu olacağını açıklar (Vrk. 90b) ve Tayyibe sistemini tasrih eden kimseleri listeler. Risâleyi bu kelimelerin vasl ile okunmasının daha güç olacağı bilgisini verdikten sonra bitirir. (Vrk. 91a)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...اما ان ابتدئ بغير همز الوصل اعتدادا بالعارض فالقصر لا غير والان كذلك للابدال والله اعلم
حقيقة الحال تم جمعه عن يد احمد المذكور الى الله على الدوام والصلوة والسلام على سيد الانام محمد واله
الكرام

Bu satırlarda risâlenin istinsah tarihine yer verilmemişken müstensihnin isminin Ahmed olduğu anlaşılmaktadır.

10. Denizli-414 Numarada Bulunan Eser

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi ile ilgili bir kayıt ise mevcut değildir.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	5
Bölümü	Denizli	Cildi	
Demirbaş No	414	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	180x125, (150x65) mm.		Varak: 93b-99b

c. *Eserin Başı:*

واعلم ان التكبير يختص للبنى عند ختم القرآن من اخر السورة والضحي مع خاتمة كل سورة الى اخر سورة الناس عند الجمهور وقبيل من اولها الى اول سورة الناس و لفظة الله اكبر ويوافق القبيل البنى في التكبير بلا تهليل ولا تحميد عند البعض...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif risâlenin girişinde, Duhâ sûresininden itibaren Nâs sûresinin sonuna kadar her surenin sonunda tekbir getirmenin çoğunluğun görüşüne göre Bezzî (ö.250/864)'ye özgü olduğuna, Kunbül (ö.250/864)'ün ise Duhâ sûresinden Nâs sûresine kadar her sûrenin başında bunu uyguladığına dikkat çeker. (Vrk. 93b)

Daha sonra Duhâ sûresinden başlamak sûretiyle; Bezzî ile Kunbül'ün, ve bu iki râvinin imamları İbn Kesir (ö.120/737)'in tekbir vücuhatlarını göstermiştir. İhlâs sûresinden Felak sûresine geçişte ise on kırâat imamı için tehliil-tahmid ilavesiyle tekbir vücuhatlarını vermiştir. (Vrk. 93b-96b)

96b'de bu sûrelerden herhangi birinin sonunda kırâatı kesmek isteyince uygulanacak kurallar ve Nâs sûresi ile Fatiha sûresi arasındaki tertibe dair kurallar verilmiştir. 99a'da ise باب البسملة başlığı ile iki sûre arasındaki besmeleyi okuma kâideleri işlenmiştir.

Eserde kurallar verilirken söz konusu kuralı benimseyen kâiler, remizleriyle bu kuralların sonuna kaydolunmuştur.

....فصل بين السورتين ووصل بينهما و سكت من طريق الازرق ج ح ك يع بالبسملة من طريق

الاصبهاني ب ح د ن ر (Vrk. 99a)

e. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...تمت²⁴¹ الرسالة في وقت نصف الليل كتبة الفقير الحقيير قاردجي السيد حافظ محمد

الشكرى من تلاميذ بوردوري الشيخ حسن الزهري غفر الله لهما ولوالديه واحسن اليهما واليه سنة

1264

İstinsah kaydından anlaşıldığına göre bu ve bundan önceki risâle 1264/1847 yılında eş-Şeyh Hasen ez-Zührî'nin öğrencilerinden Muhammed eş-Şükri tarafından istinsah edilmiş olup istinsah işlemi gece yarısı tamamlanmıştır.

11. Fatih- 68 Numarada Bulunan Eser

a. Eserin Müellifi:

Zahriyye varağında kaydolan bilgiye göre risâlenin müellifi Ali el-Mansûrî'dir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Fatih	Cildi	Ebru Kâğıt Kaplı
Demirbaş No	68	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Rik'a	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	223x157, (155x86) mm.		Varak: 1b-9b

c. Eserin Başı:

الحمد لله الذى اخرجنا من العدم الى الوجود وارشدنا للحق بعد كل دين مردود وجعلنا من المتقين

...ويعد فهذه نبذة يسيرة وفوائد عزيزة فتشتمل على معرفة ما يتعلق بجميع اوجه التكبير للقراء السبعة

²⁴¹ Bu kelimenin yazımı hususunda nüshanın metnini aynen yansıttığımızdan fiili تمت şeklinde yazmadık.

من طريق الشاطبية ومن طريق الدرة للعشرة من اول سورة الضحى الى قوله تعالى واولئك هم
المفلحون...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

واولئك هم Risâlede Şâtıbiyye ve Dürre tarikiyle Duhâ sûresinin başından
المفلحون lafzına kadar yedi kırâat imamı için geçerli olan bütün tekbir vecihlerini
inceleyen müellif hamdele faslından sonra bu risâlenin kırâata yeni başlayanların
faydalanabileceği, bu ilimde mesafe kat edenlerin ise kendisiyle bilgilerini
hatırlayabilecekleri bir parça olduğunu ifade eder. Daha sonra tekbirin sünnetteki
yerine, tekbiri rivayet eden İbn Kesir (ö.120/738)'in iki râvisine ve bu iki râviden
biri olan Kunbül (ö.250/864)'den gelen ihtilaflı rivayetlere değinir. (Vrk. 1b-2a)

Risâlenin ilerleyen bölümlerinde tekbirin okunuş şekilleri, kaynakları ve
lafzındaki farklılık sebepleri konu edilmiştir. Tekbirin konumu, sûre başında mı;
yoksa sonunda mı okunacağı açısından ele alınmış, her iki ihtimalin bir arada
düşünülmesi halinde ortaya 8 vechin çıkacağı belirtilmiştir. (Vrk. 2a-2b)

Müellif bunlardan birinin mümteni diğerlerinin caiz olduğunu söyleyip bu
vecihleri anlatmış, bundan sonra da sonu sakın olan veya tenvin ile biten
kelimelerin tekbire vasfını işlemiştir. (Vrk. 2b-3a)

el-Mansûrî risâlenin 3b varağından itibaren işlemiş olduğu teorik bilgiyi
pratiğe dökerek şemasal bir anlatım tarzı ile Leyl sûresinin sonundan واولئك هم

المفلحون lafzına kadar tekbir kâidelerini ve diğer vücuhatları göstermiştir. On kırâat
imamı ve râvileri için vücuhatlar gösterilirken okuyucuyu muhatap olarak kabul
eden bir dil kullanılmıştır. (Vrk. 3b, 5a) Risâlede Şâtıbî (ö.590/1194) ve İbnü'l-
Cezerî (ö.833/1430) gibi kırâat ekolünün önderlerine sık sık vurgu yapılmakla
birlikte (Vrk. 2a, 6b) nahiv âlimlerinin sunduğu bilgiler de satır aralarında yerlerini
almışlardır. (Vrk. 2b)

Risâlede اندرج fiili bir kâri ile aynı kuralı paylaşan râvi veya imam için kullanılmıştır. (Vrk. 5b, 6a) İncelenen bütün sûrelerde, verilecek vücutlara تجمع ما ... قوله ... واول ... cümlesiyle başlanmıştır. (Vrk. 6a) Diğer sûreler için sadece sûrenin başında ve sonunda yer alan kelimelerdeki vücutlar incelenirken Fatiha sûresinin bütün ayetlerindeki vücutlar gösterilmiştir. (Vrk. 9a-9b) Risâle dua cümleleri ile sona ermiştir. (Vrk. 9b)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

... ولا تجعل مصيبتنا في ديننا ولا تجعل الدنيا أكبر همنا ولا مبلغ علمنا ولا تسلط علينا بديننا من لا يرحمنا ونفتتح الدعاء بحمد الله والصلوة والسلام على رسول الله صلى الله عليه وتختتم بذلك يكون ؟
وارجى ؟ للقبول و صلى الله على سيدنا محمد سيد المرسلين واله وصحبه اجمعين ولا حول ولا قوة الا

بالله العلي العظيم سنة 1200

Eserin ferağ kaydından hemen sonra 1200/1785 kaydı konulmuştur ki bu istinsah tarihidir.

12. Reşid Efendi-985 Numarada Bulunan Eser²⁴²

a. *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Ali b. Sultan Muhammed el-Kâri'dir. el-Herevî nisbesiyle de bilinen müellif, Hera' denilen mevkide doğmuş, daha sonra Mekke'ye taşınmış, ölümüne kadar burada kalmış, 1014/1606 yılında da vefat etmiştir. Hanefi mezhebine mensup olup birçok ilimde kendisini yetiştirmekle birlikte fakih ve muhaddis şahsiyetiyle ön plana çıkmaktadır. el-Herevî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ li Mişkâti'l-mesâbih*, *Envârü'l-Kur'ân* ve *esrârü'l-Furkân*, *Bidâyetü's-sâlik*,

²⁴² Risâlenin kütüphane kayıtlarındaki ismi, *Temyizatü'l-kırâati'l-mutebere mine'r-rivayeti'l-müştehere*'dir. Risâlenin içeriğinin bu isimle örtüşmesi bir yana, biz risâlede bu isme atıf yapan herhangi bir kayda rastlamadık.

Şerhu's-Şifa, Şerhu's-Şemâil, Esmâru'l-cenne fi esmâi'l-hanefiyye ve daha birçok esere imza atmıştır.²⁴³

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Reşid Efendi	Cildi	
Demirbaş No	985	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle: 31
Ebadı	233x171, (172x102) mm.		Varak: 109b-114a ²⁴⁴

c. Eserin Başı:

الحمد لله العلي الحكيم الذي انزل سبع المثاني والقرآن العظيم على سبعة احرف كلها شاف ومن
جهة مبانيها واف ومن جهة معانيها كاف في تمام التعليم والصلوة والتسليم والتحية والتكريم على من
انزل عليه هذا الكتاب الكريم... اما بعد فيقول خادم كتاب الله القديم و حديث نبيه الفخيم المنتحى الى
حرم ربه لكرمه وسره الوافي علي بن سلطان محمد الهروي القارى الحنفى...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Risâlenin içeriğine geçmeden önce mecmuanın numaralandırılması hususunda ortaya çıkan müşkile değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Mecmuada iki ayrı numaralandırma olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebini araştırdığımızda bu karışıklığa sebebiyet veren şeyin mecmuanın başına eklenen ve müstensih tarafından hazırlandığı tahmin edilen bir fihrist olduğunu gördük. Eski numaralandırma fihristi ayrı bir kategoride değerlendirip mecmuanın ilk

²⁴³ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.100; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.V, s.12.

²⁴⁴ Eser kütüphane kayıtlarında mecmuanın, 141b-146a sayfaları arasında gözükmektedir. Bunun sebebi ise mecmuanın iki defa numaralandırılmış olmasıdır. Bu mesele çalışmamızda ele alınıp incelenmiştir.

sayfasından başlamış, yeni numaralandırma ise eseri fihristten başlamak sûretiyle numaralandırmıştır.²⁴⁵

Müellif giriş bölümünde Rumlardan ve Acemlerden birçok kimsenin Hanefi mezhebine mensup olmalarına rağmen kırâat-ı seb'a üzerine zâid olan şaz üç kırâatı okuduklarını ve okuttuklarını, bu duruma sitem edercesine söyler. Söz konusu bölümde müellif bu üç kırâata cevaz verip mütevâtir rivayetlerdir diyenleri de aynı şekilde serzenişle anar. (Vrk. 141a-142a)

Bu satırlardan ortaya çıkan kanaate göre risâle, bu üç kıratın şaz kırâatler olduğunu ispat amacıyla kaleme alınmıştır.²⁴⁶

Ali el-Kâri serzenişte bulunduğu kimseleri ve kendi görüşüne mutabık görüşleri olan âlimleri ifadelerinden alıntılar yaparak risâleye dâhil etmiştir.

Daha sonra sahabenin ve tâbiînin ilimdeki derecelerini ve faziletlerini anlatan müellif aynı sayfada *Kırâat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'a* da değinir. Sözü yine şaz kırâatlara ve bunların caiz olmadığına getiren müellif, bu bölümden sonra şaz kırâatları, durumları açısından inceler. Şaz kırâatla namazın olmayacağı, bu kırâatların Kur'ân'dan sayılmayacağı, bunu Kur'ân'dan saymanın haram olduğu, bunları (hataen) namazda okuyanın tevbe etmesi gerektiği müellifin üzerinde durduğu konular olmuştur. (Vrk. 142b-143a)

Risâlede fikhî konulara giren müellif bu bahislerin ardından, 143b'den itibaren adeta konu değişimine giderek şaz olup olmaması bakımından namazı bozan unsurları inceler. Mahreçleri aynı olan harfleri değiştirerek okumanın

²⁴⁵ Fihristten önce başı mevcut olmayan, çeşitli tefsirlerden alıntılar yapılarak hazırlanan peygamber kıssalarına dair bir risâle vardır. Hem Osmanlıca hem de Arapça dillerinin kullanıldığı bu risâle 1b-5b arasındadır. 6a'da başlayan fihrist 27b'de sona erer. Bundan sonra, eski numaralandırmanın 1a olarak yeni numaralandırmanın da 28a olarak numaralandığı, mecmuanın ilk sayfası gelir. Mecmuadaki numaralama sorunu sadece bununla da kalmamıştır. Eserin iki varacağına da 8 rakamı verilirken, bazı sayfalar ise hiç numaralandırılmamıştır. 80a-81a ve 105a-106a arasında numaralandırılmayan iki varak bulunurken, 59a-60a, 90a-91a, 95a-96a 103a-104a arasında birer varak numaralandırılmamıştır. Biz burada söz konusu sayfa rakamlarını verirken eski numaralandırmayı esas aldık. Çünkü eski numaralandırma-yeni numaralandırmanın aksine-eserin aslına daha uygun düşmektedir. Yeni numaralandırmada da aynı varaklar numaralandırılmadan boş bırakılmıştır.

²⁴⁶ Risâle her ne kadar bu amaçla kaleme alınmış olsa da, risâlenin ilerleyen bölümlerinde, konu değişimine gidiliğini ve fikhî bir mahiyet kazandığını görmekteyiz. Aynı şekilde tefsir tarihi gibi konuların da risâle içerisinde ansızın yer bulması, müellifin düşünce alt yapısının bazı sorulara cevap vermek üzere tedirgin olduğunu yansıtır mahiyettedir.

hükümü, ayetler üzerinde durulacak yerler ve bu gibi hususlarda yapılan yanlışlıkların küfrü gerektirip gerektirmediği gibi konular risâlenin sonuna doğru yerini Kur'ân'ın yedi harf üzerini indirildiği noktasındaki rivayetlere, Kur'ân'ın üzerine indiği kabile dillerine ve Osman Mushafının imlâ özelliklerine bırakır. (Vrk. 143b-145b)

Risâleyi Kur'ân'ın vahyi, toplatılması, çoğaltılması, sûrelerin tertibi gibi konularla (Vrk. 145b-146a) bitiren müellifin bu eserinde, fıkıh, hadis, kırâat, tefsir usulü, tefsir tarihi gibi ilimlerin izlerini görmekteyiz.

Ayrıca müstensih, risâle bittikten sonra mana ve lafzı değiştirmeyen, okunuş ve sıfatları değiştiren çeşitli kuralları, kaynak göstererek tevatürlük açısından 5-10 satırda değerlendirmiştir. (Vrk. 146b)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...فتتضرع الى الله ونطلب حسن رضاه ونستدعى قطع رجائنا مما سواه فنعم المولى ونعم النصير

وهو على كل شئ قدير وإجابة دعاء عبيده حديد لا تيسير العسير يسير تمت الرسالة 1195

Risâlede müstensih ile ilgili bilgiye rastlanmamakla birlikte mecmuanın zahriyyesinde;

كتب هذه الرسائل والاوراق بعناية الملك الخلاق وانا الفقير حسين بن حسن الإسلامبولي هجرة

والخفني مذهبا والنقشيبندي طريقة والماتريدي مشربا بحمد الله و معجمه و بكتابته حمدا كثيرا السنة اربع

وتسعين ومائة والف من هجرة من له العز والشرف واعظ بجامع محمود باشا

İfadeleri yer almaktadır ki biz buradan hem müstensih hem de istinsah tarihi ile ilgili bilgilere ulaşmaktayız. Risâlenin müstensihi Hasen b. Hasen el-İslâmbulî'dir. el-İslâmbulî mezheben Hanefî, tarikaten Nakşibendî, meşreben de Maturudî ve Mahmud Paşa Camii vâizi olduğunu bu satırlarda beyân etmiştir. İstinsah tarihi ise, 1195/1780'dir.²⁴⁷

²⁴⁷ Risâlenin ferağ kaydında verilen istinsah tarihi ile mecmuanın zahriyyesinde kayıtlı olan istinsah tarihi arasındaki bir senelik farkı, mecmuanın istinsaha başlayış ve bitiş sürecinin bir seneden az olmama ihtimaline bağlamaktayız.

B. MANZUM ESERLER

1. Ayasofya-59 Numarada Bulunan Eser²⁴⁸

a. Eserin Müellifi:

Bu risâlede müellifin kimliğine dair herhangi bir kayıt mevcut değildir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	27
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	59	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 7
Ebadı	211x150, (155x80) mm.		Varak: 62b-64a

c. Eserin Başı:

الحمد لله القديم كلامه. العظيم انعامه. والصلوة والسلام على خير الانام. محمد واله الكرام
الاعلام. اما بعد فلما كانت القصيدة الشاطبية. الموسومة بحorz الاماني. ووجه التهاني...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Müellifi ve ismi belli olmayan bu manzum risâlede öncelikle Şâtıbiyye konu edilerek bu eserin özellikleri, metodu övgü dolu sözlerle incelenir. Daha sonra bu kasidenin ele aldığı yedi kırâatla ilgili değerlendirmelerde bulunulur ve Şâtıbiyye’de sadece yedi kırâatın işlenme sebepleri belirtilir. (Vrk. 62b)

Yedi kırâat arasındaki ilişki ve daha önce bahsettiğimiz ilgili hadisten sadece yedi kırâatın anlaşılmasının yanlışlığı da risâlede üzerinde durulan

²⁴⁸ Risâlenin ismi kütüphane kayıtlarında *Dibacat takmilat al-Şatıbyya bi kırâat al-ummat al-salasa*, dijital ortamda ise *Risâle nazmü'l-kırâati's-selas ani'l-eimmeti's-selase fi metnü'l-Şâtıbiyye* olarak geçmektedir. Fakat yaptığımız araştırmalar bu bilgileri tashih etmemiştir.

konulardandır. Risâlenin ilerleyen satırlarında ise, sahih kırâatın şartları, yedi kırâata üç kırâatın eklenmesindeki tarihi seyir ve bu seyirde etkili olan müellifler incelenir. (Vrk. 63a)

Risâle manzum eser yazma ve İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'nin takip ettiği metodlarla ilgili bilgi verilerek bitirilir. (Vrk. 63b-64a)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...ومن الله الكريم والاستمداد. والمرجع والمعاد. وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه
وسلم الى يوم الدين وحسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم والحمد لله رب
العالمين

C. SORU-CEVAP TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER

1. Esad Efendi-3639 Numarada Bulunan Eser²⁴⁹

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede müellife dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

²⁴⁹ Risâlenin ismi kütüphane kayıtlarında, *Risâle fi hel yecüzü vaslî'l-istiaze bi'l-besmeleti em la* olarak geçmektedir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Esad Efendi	Cildi	
Demirbaş No	3639	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 5
Ebadı	190x112, (122x65) mm.		Varak: 15a-16a

c. Eserin Başı:

الحمد لله رب العالمين وصلوته وسلامه على خير خلقه محمد وآله وصحبه وسلم ما تقوله السادة
العلماء أئمة القراء رضي الله عنهم اجمعين هل يجوز وصل الاستعاذة بالبسملة ام لا فان بعض الناس انكر
ذلك...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Hamdele faslından sonra müellif, “istiaze”nin “besmele” ile vasledilmesini bazı kimselerin inkâr ettiğini söylemiş, bu vasl kuralının kırâat âlimlerine göre câiz olup olmadığına dair bir soru zikretmiş ve bu sorunun ardından; hocamız İbn Neccar (ö.643/1245)²⁵⁰ bu konuya şöyle cevap verdi diyerek, sözü İbn Neccar’a bırakmıştır.²⁵¹ (Vrk. 15a)

İbn Neccar bu soruya kırâat âlimlerinin konuyla direkt veya dolaylı bir şekilde, alakalı görüşlerinden alıntılarla cevap vermiştir. (Vrk. 15a) Açılan **تفريع** başlığı ile Ebu Amr (ö.154/771) ve Sûsî (ö.261/874) kırâatlarına göre “istiaze”nin

²⁵⁰ Asıl adı Muhammed b. Mahmud b. Hasan b. Hibetullah olan İbn Neccar Bağdatlıdır ve Şâfi mezhebine mensuptur. Hadis, kırâat, şiir, edebiyat, tarih ve tıp alanlarında söz sahibi bir kişiliktir. *Tarih-u Bağdat, el-Ezhâr fî envâi'l-eş'âr, eş-Şâfi fî't-tıbb, el-Kameru'l-münir fî'l-mesnedi'l-kebir* onun meşhur eserlerindendir. Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.XI, s.317; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VII, s.307.

²⁵¹ Bu bilgilerden müellifin İbn Neccar'ın talebesi olup hocasının bu soruya verdiği şifahi bilgiyi kayda geçirmiş olma ihtimali kuvvetlidir.

sonundaki م harfinin idğam ve ihfa kâidelerine yer verilmiş buradan da söz konusu vasl kuralının caiz olduğu sonucu çıkarılmıştır. (Vrk. 15b-16a)

İstiaze-besmele-ayet vasıl vecihleri ise تنبيه başlığı altında okuyucuya sunulmuş, İbn Neccar'ın da hocasına bu terkibi vasl ile okuduğu belirtilmiş ve vasl kuralını inkâr edenlerin kırâat ilminden yoksun olduğu söylenmiştir. (Vrk. 16a)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...فلا ينكر وصل الاستعاذة بالبسملة الا من ليس له قدم راسخ في هذا العلم ومن لا له اطلاع
على كتب القراء فنعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا ونسئله سبحانه وتعالى ان يوفقنا الفهم
كتابه انه على كل شئ قدير وبالاجابة جدير وهو حسينا ونعم النصير صلى الله على سيدنا محمد البشير
النذير...

2. Esad Efendi-3639 Numarada Bulunan Diğer Eser²⁵²

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede müellife dair herhangi bir kayıt mevcut değildir.

²⁵² Risâlenin dijital ortamda ismi, *Risâle fî kıraeti kavlihi teala ve cealnahum eimmeten hel yec* olarak geçmektedir. Bu isimlendirmenin kayda risâlenin muhtevası esas alınarak geçirilmesi kuvvetle muhtemeldir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Esad Efendi	Cildi	
Demirbaş No	3639	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	190x112, (122x65) mm.		Varak: 16b-17b

c. Eserin Başı:

ما تقول السادة العلماء ائمة القراء رضي الله عنهم اجمعين في رجل قرأ وجعلناهم ائمة بالياء
الخالصة فانكر عليه الاشياخ وقال هذا لا يجوز عند القراء وانما هو مذهب النحاة فهل ما قاله صحيح
وهل تجوز القراءة بها افتونا مأجورين...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra ائمة وجعلناهم ائمة terkindeki lafzını ى ile okuyan bir kimse hakkında kırâat alimlerin görüşünü sormuş, bazı kimselerin bu okuyuşu inkâr ettiklerini belirtmiş, bu konuda İbn Neccar (ö.643/1245)'dan fetva isteyip sözü ona bırakmıştır.²⁵³ (Vrk. 16b)

İbn Neccar cevap olarak önce bu kelimeyi ى ile okunmasının caiz olduğunu açıkça savunan müellifleri sıralamış ve bazı alıntılara yer vermiştir. Daha sonra Şâtıbî (ö.590/1194)'nin sözlerinden bu kelimenin ى ile okunmasına delalet edecek ifadeleri zikredip açıklamıştır. (Vrk. 17a)

²⁵³ Bu bilgilerden müellifin İbn Neccar'ın talebesi olup onun zikredilen soruya verilen şifâhî cevabını kayda geçirdiği anlaşılabılır.

Son olarak kendisinin de bu şekilde okuduğuna vurgu yapan İbn Neccar bunu inkâr edenlerin Şâtıbî'yi anlayamadıklarını ve diğer kırâat kitaplarına muttali olamadıklarını iddia eder. (Vrk. 17b)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...فحينئذ لا ينكرها الا من قصر فهمه عن معنى الشاطبي ومن ليس له اطلاع على كتب القراء

فتسأل الله العظيم ان يفهمنا واياهم وان يجعل اعمالنا صالحة ويجعلها خالصة لوجهه الكريم انه رؤف رحيم

3. Esad Efendi-3639 Numarada Bulunan Bir Diğer Eser²⁵⁴

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede müellife dair bir kayıt mevcut değildir.²⁵⁵

b. *Esrerin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Esad Efendi	Cildi	
Demirbaş No	3639	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 7
Ebadı	190x112, (122x65) mm.		Varak: 18a-20a

²⁵⁴ Risâlenin ismi dijital ortamda *Risâle fi mes'ele'ti's-sakti ve'l-günne* olarak geçmektedir.

²⁵⁵ Risâle İbn Neccar'a sorulmuş bir soru ve İbn Neccar'ın bu soruya vermiş olduğu cevaptan ibarettir. Burada risâle İbn Neccar'ın cevabı etrafında şekillenmekle birlikte risâlenin müellifinin İbn Neccar olduğunu söylemek oldukça cüretkâr bir tutum olsa gerek. Çünkü müellifin İbn Neccar'ın böyle bir soruya şifâhen verdiği cevabı dinleyip kayda alan bir talebesi olması veya İbn Neccar'ın bir yazısını bu soru ile mezceden bir kişi olması muhtemeldir.

c. *Eserin Başı:*

ما تقول السادة المشايخ احسن الله اليهم هل يكون السكت في عرف القراء قسما واحدا او
اقساما مختلفة وهل يكون الغنة في المقطوعات والموصولات من نحو عما وفما كاملة او ناقصة افتونا
مأجورين مثابين اثابكم الله الجنة فاجاب شيخنا...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Hamdele faslından sonra, İbn Neccar (ö.643/1245)'a sekitin tek bir kısım mı yoksa çeşitli kısımlardan mı müteşekkil olduğu ve gûnnenin maktuat ve mevsulatta olup olmadığına dair kırâat âlimlerinin görüşleri sorulmuş ve fetva istenmiştir. (Vrk. 18a)

Risâlenin bundan sonraki kısmı İbn Neccar'ın cevabı üzerinde şekillenmiştir. İbn Neccar öncelikle sekit konusunu ele almış ve bu konuyu; tarifi, miktarı ve kısımları olmak üzere 3 madde halinde incelemiştir. Daha sonra da sekitin kısımlarını; beyne's-sûreteyn, sekit ale's-sakin, sekt-i Hafs başlıklarıyla değerlendirmiştir. Bu incelemeler esnasında birçok alıntı yapılmakla birlikte temel kaynak *Şâtıbiyye* olmuştur. (Vrk. 18a-19a)

Sekit konusundan sonra gûnne meselesini ele alan müellif, bu konunun ihtilaflı bir konu olduğunu açıklamış ve ehli edânın bu konudaki ihtilaflarını zikretmiştir. Bununla birlikte kırâat imamlarının sözlerinden gûnnenin mevsulde değil maktuda olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. (Vrk. 19a-20a) İdğam konusunda müellifin üzerinde durduğu esas mesele ise ن harfinin yazıda olup olmama meselesidir.

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...وان كان بعضهم ساوى بين المقطوع والموصول في وجود الغنة فانما تكون في المقطوع كاملة لوجود
الحرف لا عن في الرسم كما تقدم والله اعلم والحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد واله
وصحبه الطاهرين

4. İbrahim Efendi- 28 Numarada Bulunan Eser

a. Eserin Müellifi:

Risâlenin müellifi, Ahmed b. Ömer b. Eyyüb el-İzmirî'dir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 11
Ebadı	202x141, (155x78) mm.		Varak: 66b-68a

c. Eserin Başı:

الحمد لله الذى رفع درجات اهل القرآن فى الجنان و فضله على سائر الإمام بنص القرآن واحاديث
نبي آخر الزمان والصلوة والسلام على سيدنا محمد... اما بعد فإن العلم جوهرية يتحلى به الإنسان
ويتجلى به بين اهل العرفان شرفه استعماله وصيانة ابتداله سيما علم القرآن الذى هو افضل كتاب أنزله
على افضل نبي ارسل وهو الوسيلة العظمى...

d. Eserin İçerği/Metodu

Müellif giriş bölümünde hamdele faslından sonra, ilmin öneminden kırâat ilminin diğer ilimlerin yanındaki kıymetinden ve selefîn bu noktadaki gayretlerinden bahsetmiştir. Ayrıca burada, kendisinin de kırâat-ı seb'a ve kırâat-ı aşere üzerine hocalarından icazet aldığı kaydetmiştir. (Vrk. 66b)

Daha sonra eserin yazılış amacını da içeren bilgiler veren müellif, kendisine önemli bir soru yöneltildiğini söyleyerek, bu soruyu zikretmiştir: “Bizim diyarımızdaki mushaflar Âsım (ö127/744)’ın kıratı ve Hafs (ö.180/796)’ın rivayeti üzeredir. Hâlbuki Âsım’ın iki tariki vardır. Yine bu iki tarikten her biri

için de iki tarik vardır. Bizim diyarımızda Kur'ân talim edilen yerlerdeki mushaflarımız hangi iki tarikten ve bu iki tarikin hangi tariklerindendir?" (Vrk. 66b) İşte bu makale, müellifin oldukça önemsedığı söz konusu soruya binaen yazılmıştır.

İzmirî, bu soruya verilecek cevaba, Âsım'ın iki râvisini ve tarik silsilelerini sayarak başlamıştır. Bu diyarlarda okunan mushafların Âsım'ın Hâşimî'den gelen rivayeti üzere olduğunu kaydeden müellif, bu rivayet senedini burada incelemiştir. (Vrk. 67a)

Risâlede daha sonra Âsım'ın Hafs rivayetindeki ihtilaf noktalarını konu edinilmiş, bu ihtilaf noktalarının oldukça az olduğunu beyân edilmiştir. (Vrk. 67a)

Tesbit edilen bu ihtilaf noktalarını on adet olarak sıralayan İzmirî, bazen tarikleri zikrederken, risâleyi uzatmamak adına kısaltmalar yapmıştır. Kaynak olarak kullandığı *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Teysir* isimli kitaplara da sıkça vurgu yapmıştır. (Vrk. 67a-67b)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

هذا آخر ما قاله السيد احمد الإزميري المدعو بيمشجي زاده انعم الله سبحانه با الحسنى وزيادة

فالحمد لله على التمام وعلى رسوله افضل السلام وعلى اله النجباء البررة الكرام

5. Hacı Mahmud Efendi- 350 Numarada Bulunan Eser

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi Ali b. Sultan el-Mezzahî'dir.²⁵⁶ Aslı ismi Sultan b. Ahmed b. Selâme b. İsmail'dir. Mısırlı olup Mısır'daki Mezzah bölgesine atfen el-Mezzahi nisbesiyle tanınır. 985/1577 ile 1075/1663 yılları arasında yaşayan müellif, öğrenimini Kahire'de görmüş yine burada vafat etmiştir. Fakih ve kâridir. *Haşiye ale Şerhi'l-Menhec*, *Şerhu's-Şemâil* gibi eserlerinin yanında kırâata dair,

²⁵⁶ Müstensih risâlenin başında bu risâlenin Sultan el-Mazzahiye(ö.1075/1663) ait olduğunu söylemiştir. Burada risâlenin adını zikretmemiştir. ez-Ziriklî'nin eserinde müellifle ilgili kitapları verirken zikettiği *Risâle fi ecvibeti'l-mesâil el-işrine elleti rafeahâ ba'du'l-mukriîn* adlı eserin bu eser olması ve söz konusu ismin de ez-Ziriklî tarafından risâlenin konusu gereğince verilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.III, s.108.

*el-Cevheru'l-mesûn, el-Kırâat el-erbeu'z-zâide ale'l-aşr, ve Mesâil ve ecvibetühâ*²⁵⁷ gibi eseleri de vardır.²⁵⁸

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Hacı Mahmud Efendi	Cildi	
Demirbaş No	350	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	215x160, (160x90) mm.		Varak: 81b-92a

c. Eserin Başı:

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه اجمعين وبعد فلما رفع الى
سؤال صورته ما قولكم رضي الله عنكم في البسمة في اجزاء براءة هل هي متروكة فيها كاؤها وهل يقرأ
الدورى والسوسى بادغام مناسكم ام للسوسى فقط وهل يجب اظهار ماله هلك ام هو جائز...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Risâlenin baş tarafında, hamdele faslından sonra müellife sorulan; kırâat usûl konuları, ayet vücuhâtı ve tecvid kuralları ile ilgili 3 gruptan oluşan 20 soru sayılmıştır. Daha sonra müellif bu 20 soruya sırasıyla cevap vermek istediğini beyân etmiş ve birinci sorudan başlamıştır. (Vrk. 81b)

el-Mezzahî, sorulara cevap verirken önce مسئله kaydı ile sorunun baş kısmını vermiş *الى اخره* kaydı ile de sorunun geri kalan kısmına işaret etmiştir.²⁵⁹ Daha

²⁵⁷ Bu eserin; hemen aşağıda inceleyeceğimiz Bağdatlı Vehbi Efendi koleksiyonunun 2123 numarasında bulunan mecmuanın 4. risâlesi olması muhtemel iken biz bu isme işaret eden ez-Ziriklî'nin de konuyla ilgili tereddütlerini görüp eseri “İsmi Belli Olmayan Eserler” kategorisinde değerlendirdik. Ayrıca mellifin soru-cevap tarzında kaleme aldığı eser sayısının fazla olması bu şüpheleri artırır niteliktedir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.III, s.108.

²⁵⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.IV, s.238; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.III, s.108

sonra bu sorulara cevap arayan müellif alıntılara oldukça fazla yer ayırmıştır. (Bkz. vrk. 82a, 83a)

el-Mezzâhi usûl konuları ile ilgili sorulara cevap ararken, bazen öncelikle alıntıları sıralamış, zıt görüşleri vermiş daha sonra kendi tercihini sunmuş (Bkz. vrk. 85b); bazen de önce kendi görüşünü yani sorunun cevabını vermiş daha sonra bu cevabı, alıntılarla dellillendirmiştir. (Bkz. vrk. 86a)

Vücuhatlar sıralanırken kırâat kitaplarına atıflar yapılan (Bkz. vrk. 82b, 84a) risâlede konu olarak birbiriyle ilişkili bazı sorular beraber incelenmiştir.²⁶⁰ (Bkz. vrk. 83a, 85a)

Ayrıca Risâlede فان قلت...قلت kalıbıyla muhtemel sorulara da cevapların arandığı görülmektedir. (Bkz. vrk. 88a)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...وليكن هذا اخر الكلام على هذه الاسئلة جعلها الله خالصا بوجهها الكريم وسببا للفوز بجنت

النعيم وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه وسلم تسليما كثيرا تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب

في يوم الجمعة في وقت الضحى في جمادى الاخر (يكرمي يدسنده) في سنة 1200

Eserin istinsah işlemi, 1200/1785 yılının Cemaziyelâhir ayının 27'sinde Cuma günü kuşluk vakti bitmiştir. Müstensihin ismi ise bu kayıta mevcut değildir.

²⁵⁹ Böylelikle müellif yukarıda sayılan sorulara gönderme yaparak ilgili soruyu hatırlatmıştır.

²⁶⁰ Risâlede 7-8, 9-10-11, 14-15 ve 17-18-19. sorular birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

f. Eserin Nüshaları:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Meşin
Demirbaş No	51	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sütü	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	190x110, (135x65) mm.		Varak:147b -229b

Bu nüshanın sonunda şu kayıt vardır:

...تمت رسالة لطيفة في جواب سؤال في القراءات تشتمل على عشرين مسئلة للعلامة الشيخ

سلطان المزاحي

Ayrıca yine risâlenin sonunda asıl nüshanın 1151/1738 tarihinde yazıldığına dair şu kayıt mevcuttur.

اصل نسخه سنك تاريخي 1151

Fakat müellifin ölüm tarihini göz önünde bulundurursak asıl nüsha ile müellif nüshası değil de istinsah işleminin kendisinden yapıldığı nüsha kastolunmaktadır.

6. Bağdatlı Vehbi Efendi-2123 Numarada Bulunan Eser

a. Eserin Müellifi:

Bu risâlenin müellifi de Sultan b. Ahmed b. Selâme b. İsmail el-Mazzâhî'dir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Bağdatlı Vehbi Efendi	Cildi	
Demirbaş No	2123	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Talik	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	216x161, (145x95) mm.		Varak:156b-157b

c. Eserin Başı:

هذه مسئلة خمسة عشر سئل عنها شيخ المحققين الشيخ سلطان و اجاب عنها ما قولكم في كيفية قراءة ورش من طريق الشاطبية قوله فما اوتيتم من شئ فمتاع الحيوۃ الدنيا وزينتها الى اخر الاية وكذلك ما شأبها...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Oldukça kısa olan bu risâlede Sultan el-Mezzâhi'ye Şâtıbiyye tarikinden Verş (ö.197/812)'in okuyuş özelliklerine göre 12 ayetten soru sorulmuş, bu sorular risâlenin başında peşpeşe sıralanmıştır. (Vrk. 156b-157a)

Kendisinden suâl olunan ayetlerin özelliklerine dair bilgilerin de verildiği soruların arası **وكذلك** kelimesi ile cevapların arası da **واما قوله تعالى** ifadesi ile ayrılmıştır. (Bkz. vrk. 157a, 157b)

Sorulardaki ayetleri ayrı ayrı ele alıp vücuhatları açıklayan müellif bunlardan sonra Verş için birkaç kelimenin okunuş kâidelerini vermiştir. (Bkz. vrk. 157b) Bu husus müellifin cevaplara geçmeden önce, soruların 12 cevapların ise 15 olduğuna dair vermiş olduğu bilgilerle açığa kavuşmaktadır. (Bkz. vrk. 157a)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...واما رؤس الای اذا كان قبل الممال لام تفخیم وذلك فی ثلاثة مواضع لا غیر سورة القيامة

وسبح اسم ربك الاعلی وفي سورة اقرأ والمقرو به الامالة مع الترقيق لا غیر تمت

İKİNCİ BÖLÜM

SİSTEMATİK TARZDA KALEME ALINAN ESERLER

I. İSMİ BELLİ OLAN ESERLER

A. BİR VEYA BİRKAÇ KİRÂATA DAİR KALEME ALINAN ESERLER

1. Nesir Tarzında Kaleme Alınan Eserler

a. el-Câmî fi kırâati'l-imam Nâfî

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Siraceddin Ömer b. KÂsım b. Muhammed el-Ensârî'dir.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Laleli	Cildi	
Demirbaş No	63	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	215x150, (160x110) mm.		Varak: 48b-84b

(3) *Eserin Başlı:*

يقول راجى عفو ربه الكريم البارى عمر بن قاسم بن محمد الانصارى... وبعد فقد سألنى جماعة من

احبابى الرضوان بما فيه رضائى وفقنى الله واياهم لما يرضيه ان اعمل مختصرا فى قراءة الامام ابى عمرو... ثم

ثالثا ان اعمل مختصرا فى قراءة الامام نافع المدينى...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra arkadaşlarının bir kısmının kendisinden Ebu Amr (ö.154/771)'in kırâatı üzerine bir kitap yazmasını istediklerinden, bu kitaptan istifade ettiklerinde aynı isteği İbn Kesir (ö.120/738)'in kırâatı için tekrarladıklarından, bu kitaptan da faydalandıklarında bu sefer müelliften İmam Nâfi (ö.169/785)'nin kırâatını anlatan muhtasar bir kitap yazmasını istediklerinden bahseder. (Vrk. 48b)

Müellifin son isteğe verdiği cevap da *el-Câmi fî kırâati'l-imam Nâfi* diye isimlendirdiği bu eserdir. Müellifin burada bahsettiği diğer eserlerle aynı formatta yazdığı bu kitabın kâide ve ferşü'l-huruf diye iki bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz.²⁶¹ Kâide bölümünde Nâfi'nin, Kâlun (ö.220/835) ve Verş (ö.197/812) rivayetleriyle gelen kırâat kâideleri ele alınmış (Vrk. 48b-60b), ferşü'l-huruf bölümünde bu kâilerin Kur'ân lafızlarını okuyuş özellikleri sûre sûre gösterilmiştir. (Vrk. 60b-84b)

Eserin birinci babında İmam Nâfi'nin sened zinciri verilirken (Vrk. 48b) ikinci ve üçüncü bablarda, rivayetler ve fikhî hükümler dikkat çekmektedir. (Vrk. 48b-49b)

Eserde konular incelenirken kısımlara ayrılmış, maddeler halinde incelenmiştir. İçerisinde alıntıların yer aldığı bu eserde, وا ما konu değişimlerine gidilirken veya konunun farklı tarafları ele alınırken tercih edilen ifade olmuştur. (Bkz. vrk. 51b, 54a)

Muhtelif yerlerde müellifin *Katru'l-Mısri* isimli diğer kitabına atıf yaptığı eserin ferşü'l-huruf bölümünde Kalun ve Verş bir konuda birbirlerinden ayrı düşerlerse, bu ayrıma قرأ fiilinden sona râvinin ismi kaydedilmek sûretiyle işaret olunmuştur. (Bkz. vrk. 61b, 65a)

²⁶¹ Eser başlıklarla bahsettiğimiz şekilde 2'ye ayrılmamıştır. Fakat eserin konu işleme sistemi bu ayrımı gerektirecek niteliktedir.

Eserin başlıkları ise şöyledir:

48b	باب اسناد قراءة نافع
48b	باب الاستعاذة
49b	باب البسملة
49b	باب مخارج الحروف
51b	باب هاء الكناية
52a	باب المد والقصر
53a	باب الهمزتين من كلمة
53b	باب الهمزتين من كلمتين
54a	باب الهمز المفرد
54b	باب نقل الحركة
55a	باب ها
55a	باب حروف مخارجها قريبة
56a	باب احكام نون الساكنة والتنوين
56b	باب الفتح والامالة
57a	باب الراءات
57b	باب اللامات
58a	باب الوقف
59a	باب الوقف على مرسوم الخط
60a	باب ميم الجمع

60b	سورة ام القران
	

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...ولله الحمد و المنه وكان الفراغ من نسخة على يد العبد الفقير الذليل الحقير المعترف بذنبه و

التقصير يوسف بن عمر المقرئ حامدا لله تعالى ومصليا و(محسبلا)؟ على نبيه محمد واله وسلم

Eserin bu satırlarından müstensihin Yusuf b. Ömer olduğu anlaşılmaktadır. İstinsah tarihine ait bir bilgi ise mevcut değildir.

b. el-Muvazzah fî'l-kırâati'l-aşr²⁶²

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Muhammed b. Abdülmelik b. Hasan b. İbrahim b. Hayrûn'dur. Ebu Mansûr künyesiyle bilinir. Bağdatlı olan müellif, 454/1062 doğup Bağdat'ta 539/1144 yılında vefat etmiş ve Harb kapısına defnedilmiştir. *el-Miftah fî'l-kırâati'l-aşr* isimli bir kitabı daha vardır.²⁶³

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	63	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 271
Yazı Sitili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	218x153, (145x85) mm.		Varak:

²⁶² Eserin vikaye varağında, 539 هذا كتاب الموضح تاليف الامام ابو منصور محمد بن عبد الملك الخيرون المتوفى 539 kaydı bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn*, C.IV, s.1523.

²⁶³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.X, s.256; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihaye*, C.II, s.192.

(3) *Eserin Başı:*

الحمد لله الذى انزل على عبده الكتاب واوسع فيه الحكمة والصواب وحيز ببديع رصفه
وعجيب نظمه الالباب وجعله حلوة مجانية محكمة....وبعد فاني لما جمعت كتابي الموجز الموسوم بالمنتقى في
شواذ القراءة...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif hamdele faslından sonra kitabın yazılma amacını açıklarken, bazı kimselerin müellifin *el-Müntekâ fi şevâzi'l-kıraa* isimli kitabını küçük, kısa, şöhreti az olmasına rağmen içerik ve faydasını dikkate alarak beğendiklerini, kendisinden halkın çok ihtimam gösterdiği ve ihtiyaç duyduğu meşhur kurrâların kırâat vecihleri ile ilgili bir kitap yazmasını istediklerinden bahseder. (Vrk. 1b)

Bu istek üzerine kitabı yazmaya başlayan Muhammed b. Abdülmelik, zamanın meşgale ve sıkıntılarından ötürü bir ara kitabı yazma işine ara vermiştir. Daha sonra kitabı yazmaya tekrar başlayan ve bitiren müellif, kitabın tamamlanmasına sebep olarak gösterdiği, teşekkür ve minnet cümleleriyle övdüğü bir şahıstan bahseder ki bu şahıs, Emir Ebu Said Sunkur b. Mevdud'dur. (Bkz. vrk. 1b-2a)

el-Muvazzah, sekiz imamı konu edinip, Ebu'l-Hasan Ali b. Cafer b. Muhammed er-Râzi es-Sâidî²⁶⁴,nin *İhtilâfû'l-kurrâi's-semâniye* isimli kitabındaki deliller üzerine bina edilmiştir. Ayrıca, beldesinde bu kitaba olan teveccühün ve mezkûr kitabın müracaat kaynağı olma değeri taşıdığının da altını çizmiştir. (Bkz. vrk. 2a)

Bu cümlelerin ardından bahsi geçen eimme-i kurrâ sayılmış, bu kimselerin rivayetlerinin ve dirayetlerinin güzelliği vurgulanmış, kırâat imamlarının kırâatlarını bu kimselerden aldıklarına değinilmiştir. (Bkz. vrk. 2a)

Kitapta bir kırâatın farklı rivayetlerinden kaynaklanan mana ve cihet farklılıklarına değinilmiş, bahsi geçen sekiz kurrânın kırâatları için delillere

²⁶⁴ Ali el-Hazza' diye bilinen bu şahsın vefat tarihi bilinememekle birlikte 410/1019 tarihleri arasında yaşadığı kaydedilmiştir. Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.52.

başvurulmuştur. Eserde dil kurallarına da yer veren müellif, navih konusunda Basralı nahivcilerin görüşlerine dayanmıştır. Bu nahivcilerden Ebu Ali el-Fârîsi (ö.377/987) ise müellif tarafından ayrı bir ilgi görmüştür. (Bkz. vrk. 2b)

Kısa olması bakımından *el-Muvazzah* diye isimlendirilen eser müellif tarafından bölümlere ayrılmamışsa da kırâat ilmine dair yazılan klasik kitaplarda görüleceği üzere eserin 2 bölümden oluştuğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Bu bölümler; içerisinde 10 başlığın bulunduğu kâide bölümü (Vrk. 1b-23b) ve sûrelerdeki kelimelerin kırâat imamlarının okuyuşlarına göre incelendiği ferşü'l-huruf bölümüdür. (Bkz. vrk. 23b-271a)

İçerisinde kâidelerin incelendiği bölümün birinci faslında, sekiz kırâat imamının isimleri, nisbet olundukları yerler, babaları, çocukları, ilim sahaları, diğer âlimlerin bu kimselerle ilgili görüşleri, ölüm tarihleri, kırâat sened tarikleri ve tabakaları incelenmiştir. (Vrk. 2b-5b)

İkinci fasılda, birinci fasılda verilen imamların râvileri ve bu râvilerin râvileri için rivayet senedlerine yer verilmiştir.²⁶⁵ (Bkz. vrk. 5b) Fasılın sonunda ise, râvi isimlerine delalet eden remizler verilmiştir.²⁶⁶ (Vrk. 7b-8a)

Üçüncü fasılda, sürat bakımından Kur'ân okuyuş çeşitleri incelenirken peygamberimizin ve ashabın Kur'ân okuyuş tarzlarına dair bilgiler de verilmektedir. (Vrk. 8a-9b)

Dördüncü fasıl harfler ve mahreçleri ile ilgili bilgilerin verildiği bölümdür. Ayrıca bu bölümde kelimelerin lügat ve ıstılah manalarına da değinilmiştir. (Vrk. 9b-11b)

Beşinci fasılda harfler; mahreçleri, sıfatları ve değişik özellikleri bakımından sınıflandırılmışlardır. (Vrk. 11b-12b)

Altıncı fasılda harflerin mahreç benzerliklerinden konuya yaklaşılarak ayırt edici özellikleri tespit edilmiştir. (Vrk. 12b-14b)

²⁶⁵ Eserde bu incelemeler yapılırken bütün râvilere aynı yerin ayrılmadığını görmekteyiz. Bunun müellifin de belirttiği üzere eserin muhtasar olarak kaleme alınma amacından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

²⁶⁶ Bu remizlerin bugün aşere sisteminde kullanılan remizlerden farklı olduğunu görmekteyiz.

Yedinci fasılda hemzenin okunuş şekilleri farklı ihtimallere göre değerlendirilirken kırâat ve dil âlimlerinin görüşleri zikredilmiştir. (Vrk. 14b-17b)

Sekizinci fasılda, idğam kuralları, nerelerde ve nasıl idğam yapılacağı ve idğam yapılmayacak yerler incelenmiştir. Müellifin bu kısımda anlattıklarını kısımlara ayırarak incelediğini görmekteyiz ki bu okuyucuya anlama kolaylığı sağlamıştır. (Vrk. 17b-21b)

Dokuzuncu fasılda, imâlenin tarifi yapılmış ve bu kuralın uygulanma şekli ve yerleri incelenmiştir.²⁶⁷ (Vrk. 21b-22a)

Onuncu fasılda vakıf konusu işlenmiştir. Vakıftan ise kelime üzerinde durma kast olunmuştur. Ayrıca kelime üzerinde durulduğunda ortaya çıkan kâideler de yine bu başlık altında konu edilmiştir. (Vrk. 22a-23b)

Son olarak eserimizin ikinci bölümü diye ifade ettiğimiz ferşü'l-huruf kısmında dikkat çeken bir takım karakteristik özelliklere değinecek olursak:

- Bu başlık altında, “istiâze” (Vrk. 23b) ve “besmele” babları açılmış (Vrk. 24b), kelimeler dil bakımından incelenmiş, rivayetler zikredilmiş, görüşler delillendirilmiştir. Ayrıca Bakara Sûresinde واذا هم kelimesinden sonra da bir imâle faslı açılmıştır. (Vrk. 30a)

- Kelimeler üzerindeki vücuhatlar incelenirken dil kurallarına değinilmiş, i'raba vurgu yapılmış, sarf ve nahiv kuralları satır aralarında yer bulmuştur. (Bkz. vrk. 99a, 139a)

- Bu bölümde kırâat ilmine dair yazılan diğer kitaplarda çok sık görmediğimiz bir husus ortaya çıkmaktadır ki bu; kelimelerin okunuş değişiklikleri verildikten sonra değişikliklerden kaynaklanan mana farklılıklarına değinilmesidir. (Bkz. vrk. 27a, 1340a) Bu esnada zaman zaman maksud anlamı ortaya çıkarmaya yönelik tefsirler yapılmış, ayetten şahitler getirilmiştir. (Bkz. vrk. 58ba, 79a) Kelimelerin okunuşları ...قرأ

²⁶⁷ Bu kısımda konu işlenirken örneklere değinilmediğini ve muahhar kitaplardan farklı bir sistemle konunun işlendiğini görmekteyiz.

ifadesiyle (Bkz. vrk. 57b), manaları ise المراد, معناه ifadeleriyle okuyucuya sunulmuştur. (Bkz. vrk. 59a, 85b)

- Kelimelerin okunuşları incelenirken herhangi bir kırâat kuralını benimseyen kârinin aynı kuralı uyguladığı diğer kelimelere de atıflar yapılmıştır.

- Okunuş özellikleri incelenen kelime müstensih tarafından kırmızı renkli mürekkep ile yazılırken bu kelimenin öncesi ve sonrasındaki birkaç kelimenin üzeri yine kırmızı renkli mürekkeple çizilmiştir. (Bkz. vrk. 80a, 83a)

- نافع ش ifadesinde de görüldüğü üzere yer yer râvilerin remizleri imam isimlerinin yanına kaydolmuştur. Benzer ifadeler de incelendiğinde bundan kastolunanın قرأ ورش عن نافع olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. vrk. 269a)

- Şiirlerden alıntılar yapılmıştır. (Bkz. vrk. 266b)

- 118bvarağının yarısı ile 119b varağının yarısı arası boştur. Bu boş varağın başındaki ve sonundaki kelimeler incelendiğinde 1.5 sayfalık ayetin incelenmediğini görmekteyiz. Bunun müstensihin istinsah esnasında bu kısma ulaşamadığından kaynaklandığı kanısındayız.

Eserin başlıklarının şematik görünümü ise şöyledir:

2b	الفصل الاول
5b	الفصل الثاني
8a	الفصل الثالث
9b	الفصل الرابع
11b	الفصل الخامس
12b	الفصل السادس

14b	الفصل السابع
17b	الفصل الثامن
21b	الفصل التاسع
22a	الفصل العاشر
23b	فرش الحروف

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

تم الكتاب الموضح في وجوه القراءات والله الحمد كثيرا وصل الله على محمد النبي واله
الطاهرين اجمعين وقع الفراغ من استملائه من النسخة التي استمليت من مصنفه ادام الله علوه وقعت (?)
الضحوة الكبرى يوم الجمعة الرابع من جماد الاخر سنة ثمان واربعين ومائة والى

Bu kayıtta ismini vermeyen müstensihin istinsah işlemini müellif nüshasından istinsah edilen nüshadan yaptığı anlaşılmaktadır. Eserin istinsah sürecinin tamamlandığı zaman ise 1148/1735 yılının Cemâzeyilevvel ayının dördüncü Cuması kuşluk vaktidir.

c. et-Teysirü'l-ahîr fi kırâati İbn Kesir

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi, Siracüddin Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Mısırî'dir.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Laleli	Cildi	
Demirbaş No	63	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	215x150, (160x110) mm.		Varak: 85a-100a

(3) Eserin Başı:

يقول العبد الفقير الحقير المعترف بالتقصير عمر بن قاسم محمد علي الانصاري المقرئ هو بالمصري

شهير وبعد فقد سألتني بعض اصدقائي وفقني الله واياهم لما يرضيه ان اعمل مختصرا في قراءة عبد الله ابن

كثير المكي من روايتي احمد البزى و محمد قبل بسند عنه...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif eserin giriş bölümünde, kendisinden İbn Kesir (ö.120/738)'in kırâatı ile ilgili bir kitap yazılmasının istendiğinden, bu istek üzerine *et-Teysirü'l-ahîr fi kırâatı İbn Kesir* diye isimlendirdiği bu kitabı kaleme aldığından bahsetmektedir. Bu cümleler esnasında daha önce de yine bir istek üzerine yazdığı *Katrü'l-Mısrî* isimli kitabına da atıfta bulunmuştur. (Vrk. 85b)

Müellif bu girişten sonra İbn Kesir, Bezzî (ö.250/864) ve Kunbül (ö.250/864)'ün senedlerini uzunca sayar. Daha sonra bu kâriilerin meslek, isim, künye, ölüm ve doğum tarihleri ile ilgili bilgiler sunar. (Bkz. vrk. 85b, 86a) Ardından konuya geçerek İbn Kesir ve râvileri için geçerli olan kırâat kâidelerini incelemeye başlar. (Bkz. vrk. 86b, 89b) Eserin son bölümleri ise İbn Kesir'in Kur'ân lafızlarını okuyuş özelliklerinin incelendiği bir ferşü'l-huruf bölümüdür. (Bkz. vrk. 90b, 100a)

İlk iki babda rivayetlere yer veren müellif (Bkz. vrk. 86b, 87b), ferşü'l-huruf bölümüne geçmeden önce, nun-u sakın-tenvin, cemi mimi ve misalleri ile ilgili bilgileri, Ebu Amr (ö.154/771)'ın kâidelerinin verildiği kitapta incelendiğini burada ayrıca ele alınmadığını belirtir. Ra'lar, imâle, vakıf gibi konuları da İbn Kesir için ayrıca zikretmediğine değinen müellif sadece İbn Kesir ve Ebu Amr arasında ihtilaflı olan resmü'l-hatta dair iki kelimeyi ele alıp inceler. (Bkz. vrk. 90b)

Kurallar anlatılırken İbn Kesir'in iki râvisi için de ihtilaflı noktalara değinilmiştir. Ferşü'l-huruf bölümünde mufasssal sûrelere yüzeysel bir şekilde ele alınmış (Bkz. vrk. 98b, 99a), sûrelerin sonunda izafet ya'ları ve zevâide ait bilgiler sunulmuştur. (Bkz. vrk. 95b) Son satırlarda ise tekbir konusu işlenmiş ve bu esnada rivayetlere başvurulmuştur. (Bkz. vrk. 99b)

Eserin başlıkları şöyledir:

86b	باب الاستعاذة
86b	فصل
87a	باب البسملة
87a	سورة ام القرآن
87b	باب المد والقصر
88a	باب هاء الكناية
88a	باب الهمزتين من كلمة
88b	باب الهمزتين من كلمتين
89a	باب ذال اذ
89a	باب دال قد
89a	باب تاء التأنيث
89a	باب لام هل ويل

89a	باب حروف مخارجها قريبة
89b	سورة البقرة

Bu kitabın peşinden 100b-103a varakları arasında başlığı bab olarak isimlendirilen müellifinin kimliği meçhul olan fakat bu kitaba ek olarak yazılması muhtemel olan bir kısım yer almaktadır.

Bu varaklarda öncelikle İbn Kesir'in bazı kelimeleri nasıl okuduğu bildirilmiş peşinden Bezzî'nin tek olarak farklı okuduğu yerler ve ardından Kunbül'ün tek olarak farklı okuduğu yerler sayılmıştır.

Kütüphane kayıtlarında da en-Neşşâr (ö.900/1495)'a ait olduğu kaydedilen bu kısmın başlıkları ise şöyledir:

100a	باب ما تفرد به ابن كثير من روايتي البزى وقبل
102a	ذكر ما تفرد به ابن كثير من رواية البزى
102b	ذكر ما تفرد به ابن كثير من رواية قبل

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

وهذا اخر ما تيسر والله الموفق للصواب وافق الفراغ من تأليف ذلك في يوم الجمعة المبارك سادس عشر صفر الخير سنة تسعين وثمانى مائة ومؤلفه الشيخ سراج الدين عمر...قاسم بن محمد الانصاري المقرئ...وكان الفراغ من نسخة على يد العبد الفقير...يوسف بن عمر بن حسان المقرئ في مستهل شهر ذى القعدة سنة ثلاث وثلثون وتسع مائة...

Bu kayıttan müellifin eseri 890 yılı, Safer ayının 16'sında tamaladığı anlaşılmaktadır. Eserin istinsah işlemi ise, 933/1526 yılının Zilkade ayında Yusuf b. Ömer b. Hassan el-Mukri tarafından tamamlanmıştır.

d. Katru'l-mısrî fî kırâati'l-imam Ebi Amr b. Alâ el-Basrî

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Siraceddin Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî'dir.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Laleli	Cildi	
Demirbaş No	63	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	215x150, (160x110) mm.		Varak: 1b-47b

(3) *Eserin Başı:*

يقول العبد الفقير الى الله تعالى...سراج الدين ابو حفص عمر بن الفقير الى الله تعالى قاسم بن
الفقير الى الله تعالى شمس الدين محمد الانصارى...وبعد فقد سألنى جماعة من اصدقائى وفقنى الله واباهم..

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif hamdele faslından sonra, arkadaşlarından bir kısmının kendisinden Ebu Amr (ö.154/771)'ın Yezidî (ö.202/817), nakliyele ed-Dûrî (ö.240/854) ve es-Sûsî (ö.261/874) rivayetlerinden gelen kıratına dair, bu ilme yeni başlayanların faydalanması, bu ilmi tahsil edenlerin ise hatırlaması için kısa ve özet halinde bir kitap yazmasını istediklerinden bahseder. İşte el-Ensârî'nin söz konusu isteğe verdiği cevap *Katru'l-Mısrî fî kırâati'l-imam Ebi Amr b. Alâ el-Basri* olarak isimlendirdiği bu eser olmuştur. (Vrk. 1b)

Eserin, Ebu Amr kıratının tecvidinin işlendiği kâide bölümü (Vrk. 2a-17a) ve bu kâidelerin pratik olarak Kur'ân lafızları üzerinde gösterildiği ferşü'l-huruf bölümü (Vrk. 19a-47a) olmak üzere iki bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Biz burada-hepsi olmamakla birlikte-eserin bazı başlıklarından kayda değer notlar vereceğiz.

Eserde “istiaze” ve “besmele” bablarında sadece Ebu Amr ele alınmayıp genel değerlendirmelere rivayetlere ve fikhî yaklaşımlara yer verilmiştir. Sadece Ebu Amr için bir kural zikredildiğinde ise bu özellikle belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 2a-3a)

Fatiha sûresinin işlendiği babın başında sûrenin 25 ismi verilmiş daha sonra bu sûrenin tecvid kâideleri ve Ebu Amr kırâatının lafızlar üzerindeki etkileri belirtilmiştir. Babın sonunda ise sûre içindeki vakıf yerlerine değinilmiştir. (Bkz. vrk. 3a-3b)

İdğam-ı kebir babında, idğam-ı mütecaniseyn²⁶⁸ ve idğam-ı mütekâribeyn²⁶⁹ kuralları, bu kuralların geçerli olduğu harflere göre incelenmiş, kâidelerin Kur’ân’daki örnekleri zikredilmiş ve kaç yerde geçtikleri belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 4a-7a)

Med ve kasır babında meddi lazım²⁷⁰ ve meddi lîn²⁷¹ kurallarının incelendiğini, bununla birlikte örnek olarak seçilen bazı ayetler üzerinde Ebu Amr’ın vecihlerinin göstereildiğini görmekteyiz. (Bkz. vrk. 8a-8b)

Anlatılan kâidelerin geçerli olduğu harflerin kolaylaştırmak amacıyla okuyucuya sunulduğu kitapta ferşü’l-huruf bölümüne geçmeden önce tecvidin tanımının yapıldığına, harflerin sıfatları ve mahrecleri ile ilgili bilgilerin verildiğine de şahit olmaktayız. (Bkz. vrk. 17a-18b)

Bu bölümün en önemli özelliklerinden biri de kırâat kâideleriyle tecvid kâidelerinin birlikte verilmesidir. Bunun mukaddem dönemde tecvid kâidelerinin

²⁶⁸ Çıkış noktaları aynı sıfatları farklı olan harflerin birbirine idğam edilmesidir. Bu harflerin hangileri olduğuyla ilgili âlimler arasında ihtilafa vardır. Bkz. Gülle, **Tecvid İlmi**, s.350; Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.108; Ahmed Madazlı, **Tecvid İlmi**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 1994, s.44.

²⁶⁹ Çıkış noktaları ayrı sıfatları yakın olan harflerin birbirine idğam edilmesidir. Bkz. Gülle, **Tecvid İlmi**, s.357; Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.108; Madazlı, **Tecvid İlmi**, s.45.

²⁷⁰ Bir kelimedede harf-i medden hemen sonra sebep-i med niteliğindeki sükun-u لازمın gelmesi durumundaki meddir. Bkz. Gülle, **Tecvid İlmi**, s.260; Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.96; Madazlı, **Tecvid ilmi**, s.28.

²⁷¹ Bir kelimedede lîn harflerinden biri ile sükûn-i لازم veya sükûn-i ârızın peşpeşe gelmesi durumunda ortaya çıkan med durumudur. Bkz. Gülle, **Tecvid İlmi**, s.283; Temel, **Kırâat ve Tecvid İstilahları**, s.97; Madazlı, **Tecvid ilmi**, s.31.

kırattan ayrı düşünülmemesinden kaynaklanması muhtemeldir. Maddeli ve örnekli anlatım da yine bu bölümde göze çarpan niteliklerdendir. (Bkz. vrk. 18b-47b)

Eserin 18b varağından itibaren ferşü'l-huruf bölümü başlamaktadır.²⁷² Bu bölümde sûre sûre ayetler üzerindeki Ebu Amr'ın okuyuş özellikleri incelenmiştir. Burada sûre ismi yazıldıktan sonra sûrenin Mekkî-Medenî oluşu, ayet, kelime ve harf sayısı bildirilmiş, resm-i hattaki farklılıklara değinilmiş daha sonra sûreler incelenmiştir. (Bkz. vrk. 20a, 21a) Sûre içinde, kâide bölümünde incelenen kelimelere atıflarda bulunulmuş ayrıca ele alınmamıştır. Sûrelerin sonunda ise yer yer izâfet ye'leri ve zevâid aktarılmıştır. (Bkz. vrk. 25a)

Eserin sonunda hatim duası gündeme getirilmiş, rivayetler zikredilmiş ve kısa bir dua ile esere son verilmiştir. (Bkz. vrk. 47a-47b)

Eserin başlıkları ve varak numaraları ise şöyledir:

2a	باب الاستعاذة
2b	باب البسملة
3a	سورة ام القرآن
3a	تجوید الفاتحة
4a	باب الادغام الكبير
7a	باب هاء الكناية
8a	باب المد والقصر
8b	فصل
9a	باب الهمزتين المجتمعين من كلمة
9b	فصل

²⁷² Bakara sûresinin başı bu nüshada yer almamaktadır. Müstensihin bu kısma ulaşamama ihtimali de vardır.

9b	باب المهمزين المجتمعين من كلمتين
10a	باب الادغام الصغير
11a	باب احكام النون
12b	باب احكام ميم الجمع
13a	باب الامالة
13b	باب الراءات
13b	باب اللامات
13b	باب الوقف ²⁷³
13b	باب الوقف ²⁷⁴
15a	باب المقطوع والموصول
16a	باب يات الاضافة
17a	باب الزوائد
20a	سورة ال عمران
	
46a	باب التكبير

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...ونقله هذه النسخة من نسخة مؤلفه الشيخ الامام ...سراج الدين عمر...زين الدين قاسم

بن...شمس الدين محمد... المشهور...بالنشار...بالمصري...تاريخها يوم الاثنين ثامن عشر شهر رمضان

²⁷³ Buradaki vakıftan revm ve işmam kâideleri kastolunmuştur.

²⁷⁴ Buradaki vakıftan ise mushaf üzerindeki vakıf kuralları kastolunmuştur.

...سنة ثلاث وثلاثين وتسع مائة على يد احمد بن حمزة بن الحاج علي بن (القيما)؟ من جماعة قلعة حلب

من الحرم الخروسة والحمد لله وحده

Yukarıda yer verdiğimiz kayıta, Halep kalesi halkından Ahmed b. Hamza el-Hac b. Ali bu eserin istinsahını 933/1526 yılında Ramazan ayının 18'i Pazartesi günü müellif nüshasından tamamlamış olduğunu beyân etmiştir.

e. es-Sağru'l-bâsim fî kırâat-i Âsım

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi, Kemaleddin Muhammed b. Ebü'l-Vefa'dır. İbnü'l-Muvakki diye tanınır ve Haleplidir. Hâcî Halîfe (ö.1067/1657), ölüm tarihi ve şahsiyeti ile ilgili bilgiye ulaşamadığımız müellifin *İlhâmü'l-fettâhi bi hikmeti inzâli'l-ervâhi ve Bessihâ fî'l-eşbah, el-Hikmetü'l-ledünniyetü ve'l-menâzilü's-sıdkîyye* isimli eserlerinden bahseder ve onun Ahmed b. Yusuf el-Harisi (ö.862/1457)'nin *el-Feth* isimli kitabıyla alakalı olarak *Fethu limuğaki hızbi'l-feth*'i kaleme aldığını söyler.²⁷⁵

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Şeyhülİslâm Esad Ef. Med.	Cildi	Deri Kaplı
Demirbaş No	1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	200x147, (148x86) mm.		Varak: 37b-78a

²⁷⁵ Hâcî Halîfe, **Keşfü'z-zunun**, C.II, s.554, 563; C.I, s.173.

(3) *Eserin Başı:*

الحمد لعاصم من امده بمزيد توفيقه قصرت همته الا عن التطلع لفتح ابواب طريقه... وبعد فقد
التمس منى بعض الاحباب المتمسكين باوثق السباب ان افرد له قراءة الامام ابى بكر عاصم بن ابى النجود
من روايتى ابى بكر شعبة وحفص الكوفيين...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif uzunca bir hamd ve dua girişinden sonra arkadaşlarından birinin kendisinden, Âsım (ö.127/744) kırâatının Ebubekir (ö.193/808) ve Hafs (ö.180/796) rivayetlerine dair bir kitap yazmasını istediğinden bahseder. Daha sonra söz konusu isteğe bir cevap niteliğinde olan bu kitabı *es-Sağru'l-bâsim fi kırâat-i Âsım* olarak isimlendirdiğini söyler. (Bkz. vrk. 37b-38a)

Eser iki bölümde mütalaa edilebilir. Bu bölümlerden birincisinde kâidelere ait başlıklar yer almaktadır. Bu başlıklar altında yer alan her konu Âsım'a göre incelenmiş eğer Ebubekir ve Hafs arasında bir farklılık varsa bu ayrıca belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 38a-44a)

Eserde her başlık *اعلم* lafzı ile başlamış (Bkz. vrk. 38a, 39a), ilgili konu ya hemen başlıktan sonra tanımlanmış ya da *قاعدة* lafzı ile babın sonunda tanımlanmıştır. (Bkz. vrk. 42b, 43b) Ayrıca bu bölümde konular işlenirken, kâidelerle ilgili örnek lafızların da sıralandığı görülmektedir. (Bkz. vrk. 38b)

44a varağından itibaren eserin ikinci bölümü olarak nitelendirebileceğimiz Kur'ân lafızlarının sûre sûre incelendiği bölüm başlamaktadır. Klasik bir ferşü'l-huruf bölümünü andıran bu bölümde her ne kadar bütün kurrânın ittifak ettiği yerlere işaret olursa da aslında incelenen kelimelerde Âsım kırâatı esas alınmıştır. İnceleme esnasında eğer Ebubekir ve Hafs'ın isimleri geçmediyse bu Âsım'ın ittifaken okuyuşunu beyân eder. Eğer iki râviden birinin ismi zikredildiyse bu, kırâatı ihtilaflı olan söz konusu kelimedede ismi kaydedilen râvinin okuyuşuna açıklık getirir.

Eserin başlıkları ise şöyledir:

38a	الاستعاذة
38a	البسملة
38b	فاتحة الكتاب
38b	هاء الكناية
39a	المد والقصر
39b	الهمز المفرد
39b	الهمزتان من كلمة
39b	الهمزتان من كلمتين
40a	ذال اذ
40a	دال قد
40b	تاء التأنيث الساكنة
40b	لام هل وبل
40b	ذكر حروف قربت مخارجها
41a	الثاء المثلثة والذال المعجمة
41a	احكام النون الساكنة والتنوين
41b	الفتح والامالة
42a	الوقف على اواخر الكلم
42b	الوقف على مرسوم الخط
43a	يات الاضافة

43b	اليات الزوائد
44a	سورة البقرة

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

78a varağından sonra eserin sonunda öncelikle müellifin istinsah kaydı verilmiştir.

...وكان الفراغ من تأليفها بعيد اذان الظهر نهار الثلاثاء سادس شهر الله المحرم رجب الفرد من عام

ثمان وثلاثين وتسعة مائة احسن الله تقضيها على خير امين وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه وسلم

Bu kayıttan müellifin eserin telifini 938/1532 yılı, Recep ayının 6'sında Salı günü öğle ezanından hemen sonra bitirdiği anlaşılmaktadır.

Daha sonra da müstensihin istinsah kaydı okuyucuya sunulmuştur.

...ووافق الفراغ من كتابة هذه النسخة في يوم الخميس المبارك خامس عشر جمادالآخرة من شهر

1102 اثنين ومائة والى والحمد لله وحده

Bu kayıttan da müstensihin eserin istinsahını, 1102/1690 yılı, Cemâzeyilâhir ayının 15'inde Perşembe günü tamamladığı ortaya çıkmaktadır.

f. Teshîlü'l-fahs an rivayeti'l-imam Hafs

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi, İbnü'l-Muvakki Kemaleddin Muhammed'dir.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Şeyhülİslâm Esad Ef. Med.	Cildi	Deri Kaplı
Demirbaş No	1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	200x147, (148x86) mm.		Varak: 1b-36a

(3) Eserin Başı:

الحمد لحمد من قصرت منه عن سواه لقمه بمزيد توفيقه ليقوم بما له عليه من واجب الخدمة... وبعد

فقد سنلت قبل الان ان افرد رواية الامام المهسهي بالاتفاق اعني ابا عمرو حفصا راوى الامام عاصم

احد التابعين باحسان فتكاملت ثم ورد علي الان ان اكون لذلك السائل باجابة سؤاله اسعفت...

(4) Eserin İçeriğ/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra daha önce kenisinden Âsım (ö.127/744)’ın râvisi olan Hafs (ö.180/796)’a dair bir eser yazmasının istendiğinden ve kendisinin de bu isteğe *Teshilü’l-fahs an rivayeti’l-imam Hafs* olarak isimlendirdiği bu kitapla karşılık verdiğinden bahseder. Bundan sonra Hafs’ın iki tarikiyle de okuduğu kırâat sened zincirini Peygamberimize kadar sıralar ve konuları işlemeye başlar. (Bkz. vrk. 1b-3a)

Bu konular arasındaki “istiaze”, “besmele” ve vakıf konularında nakiller görülmektedir. Nun-u sakine ve tenvin konusunun işlenmesi esnasında ise müellif bu konuyu daha geniş bir şekilde incelediği *Tuhfetü’l-mücevvîdîn li kelâmi rabbi’l-âlemîn* isimli mukaddimesine atıfta bulunmuştur. (Bkz. vrk. 6a)

Kâidelerin işlendiği eserin bu bölümünde, diğer kırâat imamlarının benimsemiş olduğu kurallara dair başlıklar da yerlerini almış, bu başlıklar altında konular işlenmiş, söz konusu kâirler için bu kuralın kaç yerde geçtiği beyân

olunduktan sonra, babın en sonunda Hafs'ın tavrı belirtilerek konunun kapsamından soyutlanmıştır.²⁷⁶(Bkz. vrk. 2a-8a)

Eserde Kur'ân'ı sûre sûre ele alıp, lafzların Hafs rivayetine göre okunuşlarını beyân eden bir ferşü'l-huruf bölümü de vardır. (Bkz. vrk. 8a-36a) Burada lafızlar incelendikten sonra yer yer قاعدة ibaresiyle kurallar verilmiştir. (Bkz. vrk. 9a, 13a)

Rahman sûresinden sonraki sûrelerden bazılarının birlikte ele alındığını gördüğümüz eserde (Bkz. vrk. 32a-36a), işlenilmeyen sûre ve ayetlerin usul konularıyla ilgili bir malumat barındırmadığı beyân olunmuştur. (Bkz. vrk. 33a)

Eserin başlıkları şöyledir:

3a	الاستعاذة
3b	البسملة
3b	فاتحة الكتاب
3b	هاء الكناية
4a	المد والقصر
4b	الهمز المفرد
4b	الهمزتان من كلمة
4b	الهمزتان من كلمتين
5a	ذال اذ
5a	دال قد
5a	تاء التانيث الساكنة

²⁷⁶ İdğam konuları işlendikten sonra Hafs (180/796) için اظهر كله ifadesinin kullanılması buna örnek teşkil eder. (Bkz. vrk. 5a)

5b	لام هل وبل
5b	ذكر حروف قربت مخارجها
6a	احكام النون الساكنة والتنوين
6b	الفتح والامالة
6b	الوقف على اواخر الكلم
6b	الوقف على مرسوم الخط
7a	يات الاضافة
7b	اليات الزوائد
8a	سورة البقرة
	

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

Eserin sonunda müstensih öncelikle müellifin vermiş olduğu ferağ kaydını esere yansıtmıştır:

صورة ما وجد بخط مؤلفه عفا الله

...ووافق الفراغ من تأليفه بعد اذان العصر يوم الجمعة المبارك عاشر شوال مفتتح احد اركان

الاسلام سنة ست وخمسين و تسعمائة ؟ من الهجرة

Bu kayıttan müellifin eserin telifini 956/1549 yılı, Şevval ayının 10'unda Cuma günü ikindi ezanından sonra bitirdiği anlaşılmaktadır.

Eserde son olarak da müstensihe ait istinsah kaydı okuyucuya sunulmuştur:

...ووافق الفراغ من كتابة هذه النسخة في يوم السبت عاشر جمادالثاني: 1102

Bu kayıttan da ismini vermeyen müstensihin eserin istinsahını 1102/1690 yılı, Cemâzeyilâhir ayın 10'unda Cumartesi günü bitirdiği anlaşılmaktadır.

g. Tuhfetü'l-ihvan fî hulfi beyne's-Şâtıbiyye ve'l-Unvan

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'dir.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b
Bölümü	Nuruosmaniye	Cildi	
Demirbaş No	53	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı			Varak: 169a-181a

(3) *Eserin Başı:*

قال الشيخ الامام ابو عبد الله محمد بن محمد بن محمد الجزري... وبعد فهذه تحفة الاخوان في الخلف

بين الشاطبية والعنوان اذ كان العنوان تأليف الامام ابي الطاهر اسمعيل بن خلف المقرئ النحوي رحمه

الله...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif hamdele faslından sonra *Unvan*²⁷⁷ isimli kitapla ilgili bilgiler verip değerlendirmeler yapar. Bu kitabın üzerine yapılan şerhlerden bahseder, bu şerhlerin içinde en beğendiği şerhi²⁷⁸ beyân eder ve *Şâtıbiyye*'yi *Unvan*'ın önüne geçiren sebebi bu kitabın ezberlenmesine karşın *Unvan*'ın ezberlenmemesi olarak açıklar. (Bkz. vrk. 169b-170a)

²⁷⁷ Bu kitap Ebû Tahir İsmail b. Halef b. Saîd es-Saraksûtî (455/1063)'nin *el-Unvan fî'l-Kırâati's-Seb'a* isimli kitabıdır.

²⁷⁸ Müellif en beğendiği bu şerhin Abdüttahir b. Neşvan b. Abdüzzahid es-Saudi'ye ait olduğunu giriş bölümünde okuyucuya sunar.

Müellif eser üzerinde yapılan şerhlerin-buna en beğendiği şerh de dahildir-eserin müşkil lafızlarını tam olarak açıklayamadığını söyler ki onun eseri yazma amacı da burada ortaya çıkar. İşte *Unvan*'ın *Şâtıbiyye*'den farklı olan kısımlarının kaleme alındığı bu eserin yazılma gayesi, *Şâtıbiyye*'yi ezberleyip, *Unvan*'ı okumak isteyenlerin işini kolaylaştırmaktır. (Bkz. vrk. 169b-170a)

Kitapta zikredilip konu edilen ifadeler *Unvan*'a ait olup, bu kitaba dair burada zikredilmeyenler *Şâtıbiyye*'deki gibidir.

Eserinde *Unvan* yazarına kadar olan kırâat senedini de veren İbnü'l-Cezerî (Bkz. vrk. 169b-170a), *Unvan*'ın *Şâtıbiyye*'de geçmeyen ifadelerini şu başlıklarla inceler:

171b	باب البسملة
171b	سورة ام القران
171b	الادغام الكبير
172a	هاء الكناية
172a	المد والقصر
172b	باب الهمزتين
173a	باب نقل الحركة
173b	وقف حمزة وهشام على الهمز
173b	الاطهار والادغام
174a	حروف قربت مخارجها
174a	الفتح والامالة
176a	امالة هاء التأنيث في الوقف
176b	الرايات

176b	الامات
177a	الوقف على او اخر الكلم
177a	الوقف على مرسوم الخط
177b	سور البقرة
	

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...تحت تحفة الاخوان في الخلف بين الشاطبية والعنوان والحمد لله وصلى الله على سيدنا محمد

وعلى اله وصحبه وسلم

h. Tuhfetü'l-kurrâ

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Osman b. Sâid b. Osman b. Sâid b. Ömer'dir. Endülüs'ün Dâniye beldesinden olup 371/981 yılında doğmuştur. Dâni ve İbnü's-Sayrafi diye bilinir. Künyesi ise Ebu Amr'dır. Hadis hafızlarından olan ed-Dâni, kırâat ve Kur'ân ilimlerinde söz sahibidir. Endülüs'ten doğuya seferde bulunmuş, Mısır'a gitmiş, hac vazifesini yerine getirmiş ve tekrar Endülüs'e dönüp orada 444/1052 yılında vefat etmiştir. Yüzden fazla eserinin bulunduğu rivayet edilir. Çalışmamızın giriş bölümünde de bahsettiğimiz kırâat ilminin en parlak simalarından olan ed-Dâni'nin, *et-Teysir*, *el-İşâra*, *el-Mukni' fi resm-i mushafi'l-Osmânî*, *el-Beyân fi add-i âyi'l-Kur'ân*, *Câmiu'l-beyân*, *Tabkâtü'l-kurrâ* gibi pek çok meşhur eseri vardır.²⁷⁹

²⁷⁹ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VI, s.254, ez-Zirikli, **el-A'lâm**, C.IV, s.206, İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-nihâye**, C.I, s.503.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	Hacı Mahmud Efendi	Cildi	
Demirbaş No	937	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	175x123, (117x80) mm.		Varak: 95b-152b

(3) Eserin Başı:

الحمد لله حمد الشاكرين والصلاة على رسول رب العالمين محمد وعلى اله وصحبه الطاهرين اما بعد
حمدا لله ورسوله فان جماعة من الحفاظ سألتني ان اجمع لهم كتابا مختصرا في القراءة على طريق رواية الحفص
وقرائته فاجبتهم الى ذلك واختصرته على قدر الامكان مما يتعلق بقرائته من الادغام والاظهار والمد...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslının ardından hafızlardan bir grubun kendisinden Hafs (ö.180/796) rivayet tariki üzerine muhtasar bir kırâat kitabı telif etmesini istediklerini ve bunun üzerine bu kitabı yazdığını söylemektedir. Kitabın, Hafs rivayetinin med, vakıf, imâle gibi kâidelerini içerdiğini söyleyen müellif, bu kitabı oldukça muhtasar tuttuğuna da vurgu yapmış, ayrıca kitapta öğrencilerin ve bu ilme ilgi duyan kimselerin işini kolaylaştırmak ve tenbih amacıyla her kelimenin irabını belirttiğinin altını çizmiştir ki bundan eserin sûrelerinin incelendiği ferşü'l-huruf bölümünde kelimeler üzerinde yapılan incelemelerin kast olunması mümkündür. (Bkz. vrk. 95b)

Eseri *Tuhfetü'l-kurrâ* diye isimlendirdiğini söyleyen ed-Dâni, bu eserle Hafs rivayetinin kâidelerinden her şeyin karışmaz biçimde ortaya çıkacağını ummaktadır. Eseri tanıttıktan sonra, Hafs'ın râvilerini peygamberimize ulaştıran rivayet senedlerini sıralar. Hafs kırâatının sahabe dayanağını isimleriyle

zikrettikten sonra ise Âsım (ö.127/744) ve Hafs'ın biyografilerini verir. (Bkz. vrk. 95b-96b)

Eserin 97a-108a varakları arasında kâideler incelenmiştir. Bu inceleme esnasında merkeze on kırâat imamı alınmış, söze فآجمع القراء ifadeleriyle girilmiştir.

Daha sonra Hafs'ın kâideleri, üzerinde icma edilen kâidelerden istisna edilmiştir. (Bkz. vrk. 97a) İdgâm kâideleri incelenirken diğer imamların idgâm yaptığı harflerden Hafs'ın izhar yaptığı harfler istisna edilmiş böylece geriye kalan idgâm harflerinde Hafs'ın da idgâm yaptığı ortaya konmuştur. (Bkz. vrk. 97a-100a)

Eserde kâideler verildikten sonra bu kâidelerin okunuşları tarif edilmiş ve her kâide ile ilgili çok sayıda örnek kelime zikredilmiştir. (Bkz. vrk. 100a-101b)

Ayrıca صلعم = صل الله عليه وسلم gibi kısaltmalara başvuru eserde (Bkz. vrk. 96b, 96a), Hafs'ın kuralları تفرد حفص, قرأ حفص ifadeleriyle veya tekil fiiller getirmek sûretiyle beyân edilmiştir. (Bkz. vrk. 103b, 105b)

Eserin 108a varağından sonra Kur'ân sûre sûre ele alınıp üzerinde sadece Hafs'ın vücuhatı bulunan kelimeler incelenmiştir. Önceki sûrelerde işlenmiş aynı kelimelere, sûrelerine işaret etmek sûretiyle vurgu yapılmış ve قد مر ifadesiyle hatırlatmalarda bulunmuştur. (Bkz. vrk. 132a, 137a) Eserin 151b varağında ise باب التکبير başlığı altında Bezzî (ö.250/864) esas alınarak tekbir konusu işlenmiştir.

Eserin başlık görünümü şöyledir:

97a	اما الاظهار والادغام
100a	اما المد
101b	اما هاء الكناية
101b	اما الروايات
103b	اما اللامات

103b	اما الوقف
105a	الهمزتان
106a	اما ياء الاضافة والحذف
108a	اما الاستعاذة
	
	
151b	باب التكبير

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

....وان كان اخر السورة هاء كناية موصولة بواو حذف صلتها للساكين نحو شرا يره الله اكبر و

اسقطت الف الوصل التي في اول اسم الله عز وجل تمت بحمد الله وعونه وحسن توفيقه على التمام

والكمال والحمد لله على كل حال

Eserin ferağ kaydından sonra müstensih ve istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur.

2. Manzum Eserler

a. Büluğ'u'l-emânî fi rivayeti Verş min tariki'l-İsbahanî

(1) *Eserin Müellifi:*

Risâlenin müellifi ise Ahmed b. Ahmed b. Bedreddin et-Tıbî'dir. Dimeşklî olan ve şâfi mezhebine mensup bulunan müellif 910/1505 yılında doğmuş, 979/1572 yılında da vefat etmiştir.²⁸⁰ Müellifin bu eserinin yanında *el-Müfid fi ilmi't-tecvîd*,²⁸¹ *es-Sekru'l-merşûş*,²⁸² *es-Sahîfe fîma yahtacü ileyhi eş-Şafî fi*

²⁸⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.I, s.146.

²⁸¹ Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn*, C.II, s.1779.

²⁸² el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, C.II, s.19.

*taklîdi Ebi Hanîfe*²⁸³ *el-İzahhü't-tâm fî tekbîrati'l-ihram ve's-selam*²⁸⁴ gibi eserleri vardır.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütühanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Yazma Bağışlar	Cildi	
Demirbaş No	1843	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	155x100, (110x65) mm.		Varak: 61b-63b

(3) *Eserin Başı:*

الحمد لله ولي الحمد هادی من اختار طريق الرشده

...

وبعد فاعلم ان ورشا وردا عنه طريقان ينشراوردا

طريق الازرق التي قد قدمت ثم طريق الاصهباني تلت...

(4) *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif manzum olarak kaleme aldığı bu risâlede öncelikle Verş (ö.197/812)'in iki tariki olduğundan-ki bunlar Ezrak (ö.240/854) ve İsbahanî (ö.296/908)'dir-fakat *Hırzû'l-Emâni* ve *et-Teysir* isimli kitaplarda İsbahanî tarihinin yer almadığından bahseder. Sonra da risâleyi kaleme alma sebebini sadece İsbahanî tarikiyle genleri zikretmek olarak açıklar. Çünkü Ezrak tarikini *et-Teysir*'den öğrenmek mümkündür. (Bkz. vrk. 61b) Eserde İsbahani'nin lafızları okuma kâidelerini bildiren ferşü'l-huruf bölümü de yer almaktadır.

²⁸³ el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, C.II, s,65.

²⁸⁴ el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, C.I, s,154.

Bu manzum risâlenin başlıkları ise şöyledir:

62a	باب البسمة
62a	هَاء الكناية
62a	المد والقصر
62a	الهمزتان من كلمة
62a	الهمزتان من كلمتين
62a	باب الهمز المفرد
62b	النقل والادغام الصغير
63a	الفتح والامالة
63a	المرات واللامات
63a	يآآت الاضافة
63a	باب الزوائد
63a	باب الفيش

(5) Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...اغفر وجد بلطفك الخفي لأحمد بن احمد الطيبي
وافعل كذا بكل مسلم يا من اليه كل فضل ينتهي
والحمد لله والصلوة والسلام كما بما البدء بها الختام

(6) *Eserin Nüshaları:*

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Laleli	Cildi	
Demirbaş No	3767	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 42
Ebadı	195x140, (154x91) mm.		Varak: 271a-272b

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21.
Bölümü	Yazma Bağışlar	Cildi	
Demirbaş No	10	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	228x160, (152x97) mm.		Varak: 88b-89b

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Esad Efendi	Cildi	
Demirbaş No	3639	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	190x112, (122x65) mm.		Varak: 7a-9a

اليات 11. başlık Yukarıda verdiğimiz nüshalardan birinci ve üçüncü nüshada 11. başlık اليات 11. başlık olarak geçmektedir. Bunun dışında nüshalar arasında fark bulunmamaktadır ve hiçbir nüsha istinsah kaydı yer almamaktadır.²⁸⁵

b. Hidayetü'l-mehêra fî tetimmeti'l-kırâati'l-aşera

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'dir.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	bb.
Bölümü	Şehid Ali Paşa	Cildi	Meşin
Demirbaş No	36	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	175x130, (120x89) mm.		Varak: 42b-61a

(3) *Eserin Başı:*

...

واردت حمدى ثانيا ومصليا على المصطفى مع من قفاه ومن تلا

وبعد فاني ناظم احرف الثلاثة الغر نظما موجزا ومفصلا

²⁸⁵ Bizim burada Yazma Bağışlar koleksiyonunun 1843 numarasında bulunan nüshayı inceleme sebebimiz nüshanın hattının güzelliği ve güven vermesidir.

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

352 beyitten oluşan bu eserde, İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430) tarafından yedi kırâata zaid olan üç kırâat, bu kırâatları iyice talim eden kimseler için nazmedilmiştir.

Eserin ilk başlığı altında müellif, Ebu Cafer (ö.130/747), Yakub el-Hadramî (ö.205/820), Halef (ö.229/843) ve bu imamların râvilerini sıralar. Daha sonra eğer Ebu Cafer, Nâfi (ö.169/785)'ye muvafakat ederse sustuğunu, iki imam arasında fark varksa bu farklılığı beyân ettiğini ve bu durumun Yakub el-Hadramî-Ebu Amr (ö.154/771), Halef -Hamza (ö.156/722) ikilileri arasında da söz konusu olduğunu belirtir. (Vrk. 42b-43a)

İbnü'l-Cezerî açmış olduğu ikinci başlıkta ise saymış olduğu imam ve râvilerinin remizlerini bildirir. (Vrk. 43a) Bundan sonra üç imam ve râvilerinin remizlerini beyitlerde yer alan kelimelerde renkli mürekkeple kaydederek, kâideleri incelemiştir. (Bkz. vrk. 43b-48b) Daha sonra da aynı sistemle Kur'ân sûre sûre ele alınmış, bu üç imam ve râvileri için lafızlar farklı okuyuş özellikleri açısından incelenmiştir. (Bkz. vrk. 48b-61a)

Eserin başlıkları ve varak numaraları şöyledir:

42b	ذكر الثلاثة وروايتهم
43a	ذكر الاصطلاح
43b	باب البسملة
43b	سورة ام القرآن
43b	باب الادغام الكبير
44a	باب ادغام المتقاربين
44b	باب هاء الكناية
44b	باب المد والقصر

45a	باب الهمزتين من كلمة
45a	باب الهمزتين من كلمتين
45a	باب الهمز المفرد
46a	باب نقل الحركة الهمزة الى الساكن قبلها
46a	باب السكت
46a	ذكر ذال اذ
46a	ذكر دال قد
46b	ذكر تاء التانيث
46b	باب احكام النون الساكنة والتنوين
46b	باب الامالة
47a	باب اللامات والراءات
47a	باب الوقف
47b	باب مذاهبهم في يات الاضافة
47b	باب مذاهبهم في الزوائد
48b	باب فرش الحروف
	

(5) Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...تمت القصيدة...وذلك في ثاني شهر جماد الاخرة سنة ثمان واربعين وثمانى مائة على يد الفقير الى

مولاه عبد الرزاق ابن حمزة بن علي الحنفي الطرابلسي عفا الله عنهم و عن جميع المسلمين امين بالقاهرة

Bu kayıttan bu nüshanın Abdürrazzak b. Hamza b. Ali el-Haneî et-Tarablûsî tarafından Kahire’de 848/1444 yılının Cemâzeyilâhir ayında istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

(6) *Eserin Nüshaları:*

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Turhan Valide Sultan	Cildi	
Demirbaş No	1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	165x137, (114x75) mm.		Varak: 103b-117a

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	39	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	180x134, (120x84) mm.		Varak: 1b-17a

Bu nüshanın müstensihî, Ahmed b. Abbas, istinsah tarihi ise 938/1531’dir. Bakara sûresi başlığından itibaren ilk varak eksiktir.

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	İzmirli İsmail Hakkı	Cildi	Meşin
Demirbaş No	42	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sıtili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	210x155, (157x90) mm.		Varak: 21a-33b

Bu nüshanın ferağ kaydında müstensih ismi ve istinsah kaydı yer almazken istinsah işleminin Zilhicce ayının 25’inde Çarşamba günü öğle vakti bittiğine dair bir kayıt mevcuttur.

Dördüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	57	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sıtili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	209x153, (125x97) mm.		Varak: 1b-12a

İstinsah kaydında nüshanın 934/1527 yılı Cemazeyilevvel ayının 25’inde istinsah edildiği bildirilmiştir. Ayrıca burada “Bunu üstadımız Abdurrahman el-İmadi, eş-Şâfi’nin nüshasından kaydetti” şeklinde bir not mevcuttur.

Beşinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Beyazıd	Cildi	
Demirbaş No	161	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Arapça		Varak: 20
Yazı Sıtili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı			Varak:

c. Nihayetu'l-berera fi'l-kırâati's-selâs ez-zâide ale'l-aşera

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'dir.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Yazma Bağışlar	Cildi	Kağıt Kaplı
Demirbaş No	1843	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sıtili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	155x100, (110x65) mm.		Varak: 38b-55b

(3) *Eserin Başı:*

بدأت بحمد الله نظمي اولا واهدى صلوتي للنبي ومن تلا

وبعد فخذ نظمي حروف ثلاثة على العشر قد زادت كن متأملا

...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'nin bu eseri 450 beyitten oluşmaktadır. Müellif eserin girişinde hamdele faslından sonra, on kırâat imamı üzerine zâid olan üç kırâat imamını râvilerini ve remizlerini saymıştır. (Vrk. 38b-39a)

Eserin bir bölümünde kâideler işlenmiş (Vrk. 39a-41a) diğer bölümünde de Kur'ân sûre sûre ele alınarak kelimeler üzerinde belirtilen kâilerin okuyuş özellikleri incelenmiştir. (Vrk. 41a-55b) Beyitlerde kelimelerin içine kırmızı renkli mürekkeple kaydolunan remizler de yukarıda belirttiğimiz kâilerin benimsemiş olduğu kuralları beyân etmiştir. (Bkz. vrk. 41b, 44a)

Eserin başlıkları şöyledir:

39a	باب الاستعاذة والبسملة
39a	سورة ام القرآن
39a	باب الادغام الكبير
39b	باب هاء الكناية
39b	باب المد والقصر
39b	باب الهمزتين من كلمة
39b	باب الهمزتين من كلمتين
39b	باب الهمز المفرد
40a	باب وقف الاعمش على الهمز
40a	ذكر ذال اذ
40a	ذكر دال قد وتاء التانيث وهل وهل
40a	باب حروف قربت مخارجها
40a	باب النون الساكنة والتنوين

40a	باب الفتح والامالة
40b	باب مذاهم فى الاضافة
40b	باب مذاهم فى الزوائد
41a	باب فرش الحروف
	...

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...وتم بحمد الله نظمى نهاية...

وايها خمسون من بعد اربع مئين حكى درا نصيدا مفضلا

وذاك بعام صح ذكر حسابه وفى رمضان الخير ذى الجود والعلا

باقصى بلاد الروم من ارض برصة بمثل حاجى مؤمن طاب منزلا

Müellifin ferağ kaydı olan bu beyitlerden İbnü'l-Cezerî'nin eserin telifini 798/1396 yılı²⁸⁶ Ramazan ayında, Rum diyarının en uzak şehri olan Bursa'da Hacı Mü'min'in evinde tamamladığı anlaşılmaktadır.

تمت نهاية البررة فى الزائد على العشرة من نظم مشايخ القراء...ابن الجزري رحمهم الله تعالى عليهم

اجمعين فى سنة 1184

Bu kayıttan da ismini vermeyen müstensihin eserin istinsah işlemini 1184/1770 yılında bitirdiği anlaşılmaktadır.

²⁸⁶ Bu yıl beyitinde kırmızı renkli mürekkeple kaydedilen ذ ح ص ve ح harflerinin ebce değerlerinden ortaya çıkmaktadır.

(6) *Eserin Nüshaları:*

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Turhan Valide Sultan	Cildi	
Demirbaş No	1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	165x137, (114x75) mm.		Varak: 117b-134b

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Darülmecnevi	Cildi	
Demirbaş No	18	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	210x135, (135x78) mm.		Varak: 143b-163a

Bu nüshanın ismi kütüphane kataloglarında *Kırâate dair kaside*, dijital ortamda ise *Kaside fi't-tecvid* olarak geçmektedir.

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Hüsrev Paşa	Cildi	Mukavva
Demirbaş No	5	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sütü	Talik	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	200x135, (145x75) mm.		Varak: 1b-14a

Bu nüshanın ismi ise kayıtlarda *el-Kırâatü 'ş-şâzze* olarak geçmektedir.

d. el-Kasîdetü'l-husriyye²⁸⁷

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Ali b. Abdülgani el-Husrî'dir. Künyesi Ebu'l-Hasan, nisbesi el-Husrî olan müellif 415/1024 yılında Kayravan'da doğdu. Daha sonra Endülüs'e taşındı ve Tanca'da 488/1095 yılında öldü. Kâri ve şâir kişiliğiyle tanınan müellifin *İktirâhü'l-karîh ve'ctirâhu'l-cerîh*, *el-Müstehsin mine'l-eş'ar*, *Dîvân-ü şî'r* isimli eserleri mevcuttur.²⁸⁸

²⁸⁷ Kitabın ismi kütüphane kayıtlarında *Kaside fî kırâati'n-Nâfi rivayeti Verş ve Kalun* olarak geçmektedir. Bu kaydın risâlenin muhtevâsından ötürü düşülmesi muhtemeldir.

²⁸⁸ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VII, s.125; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.IV, s.300; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-nihâye**, C.I, s.550; el-Bağdadi, **İzahü'l-meknun**, C.I, s.110; C.II, s.477, el-Bağdadi, **Hedîyyetü'l-ârifin**, C.I, s.693.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Turhan Valide Sultan	Cildi	
Demirbaş No	1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	165x137, (114x75) mm.		Varak:136b-144b

(3) Eserin Başı:

اخبّرنا الشيخ الفاضل عفيف الدين شرف القراء رئيس الحفاظ ابو بكر محمد بن محمد المقرئ
الإصفيهاني طول الله عمره قال أخبرنا ابو بكر يحيى بن سعدون تمام بن محمد المغافري المقرئ رحمة الله عليه
قال أخبرنا ابو الحسن علي بن عبد الغنى المقرئ المنبوز با لخصري الحمد لله ذى المن والطول والقدرة
والحول وصل الله على خير النبيين مرسلًا...

(4) Eserin İçerği/Metodu

Kalun ve Verş rivayetlerinin kâideleri bakımından nazmen anlatıldığı bu eserin yazılış amacına baktığımızda müellifin ağzından iki sebep zikredildiğini görmekteyiz. (Bkz. vrk. 136b)

a) Ebu Mezâhim Musa b. Abdullah el-Mukri el-Hakanî (ö.325/937)'nin yazmış olduğu kaside usûl-ü kırâat kâidelerinin çoğunu açıklamada yetersiz kalmıştır ki bu, müellifi eserimizi telif etmeye sürükleyen sebep olmuştur.²⁸⁹

b) Müellifin, insanların Verş (ö.197/812) kırâatını doğru olarak okuyamamalarından bu eseri kaleme almış olduğunu söylemesi yine eserin yazılış amacını açıklar niteliktedir.

²⁸⁹ Bir kırâat ve dil âlimi olan el-Hakanî'nin tecvide dair bir kasidesi de mevcuttur. Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.XIII, s.42.

Nazmın nesirden daha can alıcı olduğuna inanan müellif, bu kasideyi ele alırken Kalun (ö.220/835) ve Verş (ö.197/812)'in kırâat kurallarını takip ettiğini ve ikisinin rivayetlerinden Verş'in tek kaldığı kuralları ortaya koyduğunu söyler. Bu cümleye uygun olarak eserde ihtilaf noktaları belirtilmiş, sadece Verş'in kâideleri zikredilirken **تفرد ورش** ifadesi kullanılmıştır. (Bkz. vrk. 137a)

Kasideye **اما القصيدة** başlığıyla giriş yapan müellif kısaca kasidenin irab ve veznine değinmeyi de ihmal etmez. Ayrıca müellifin eserde bazen okuyucuyu muhatap kabul eden bir dil kullandığı da görülmektedir. (Bkz. vrk. 138b)

صل الهاء مع ضم بواو إذا اتت على اثرى وكن عسير معترى
ومع كسرهما صلها بياء إذا اتت كذلك واسمعى فلست بذى هجرى
ولا تصلنها عند إتيان ساكن ولا بعدة والى الفرائد با لبشر

Eserin bölümler şöyledir:

138a	ذكر التعوذ والبسملة
138a	ذكر ميم الجمع
138b	ذكر هاء الإضممار
139a	ذكر المد والقصر
139a	ذكر الهمزة
140a	ذكر نقل الحركة
140b	ذكر الإدغام والإظهار
141a	ذكر دال قد
141a	ذكر ذال إذ

141a	ذكر لام هل وبل
141a	ذكر ثاء
141b	ذكر النون الساكنة والتنوين
142a	ذكر الروم والإشمام
142a	ذكر الإمالة والفتح
142b	ذكر تفخيم الرآآت وترقيقها
143b	ذكر اللامات
143b	ذكر فرش الحروف
144b	ذكر الزوائد

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

تمت بحمد الله على يد الفقير الحقير الجافى الجافر طاهر الحافظ الإصيهانى جاوز الله عرسياته

Eserin müstensihî, istinsah kaydından anlaşılacağı üzere el-İsbahanî'dir, fakat istinsah tarihi ile ilgili bilgi mevcut değildir.

B. YEDİ VEYA DAHA FAZLA KİRÂATA DAİR KALEME ALINAN ESERLER

1. et-Teshîl ve şifâü'l-alîl li tâlibin ceddin ve müciddin fi'r-rahîl

a. *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Muhammed b. Ahmed el-Avfi'dir. Bir kırâat âlimi olan müellifimiz aynı zamanda tefsir ilminde de söz sahibidir. 1050/1640 yılında vefat

etmiştir. ²⁹⁰ *el-Cevâhiru'l-mükellile, ed-Dürrü'l-mensür limen iltekatahü fi'l-Kırâatil'l-Aşr min'n-Nehci'l-Menşür, Muhtasaru'l-Makale fi'l-fethi ve'l-imâle, el-Cevâhirü'l-yemâniyye fi resmi'l-Mushafî'l-Osmâniyye*, müellifin bilinen diğer kırâat eserleridir. ²⁹¹

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Yazma Bağışlar	Cildi	
Demirbaş No	3220	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 182
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	112x58, (165x108) mm.		Varak:

c. *Eserin Başı:*

الحمد لله ذي النعم المتواترة والفضل الجزيل والصلوة والسلام على نبيه الداعي الى سواء
السبيل...وبعد يقول محمد بن احمد العوفي ذي العجز والنقص والتبثيل هذا مختصر في القرات العشرة
المتواترة باقوى حجة ودليل فليس الى انكار حرف واحد منها سبيل...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

el-Avfî hamdele faslından sonra bu kitabın, en kavi delillerle mütevatir olup inkâr edilemez on kırâat hakkında yazılmış bir muhtasar olduğunu söyler. Kitabın metodu ile ilgili ipuçları da veren müellif, bu yolda gayretle çalışan öğrenciler için meseleleri kolaylaştırmak amacıyla tekrarlar yaptığını açıklar ve kitabını *et-Teshîl ve şifâü'l-alîl li tâlibin ceddin ve müciddin* olarak isimlendirdiğini söyler. (Bkz. vrk. 1b)

²⁹⁰ ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VI, s.9.

²⁹¹ Bkz. Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.VIII, s.306; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, C.VI, s.9; el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-ârifin**, C.II, s.263, 279; el-Bağdâdî, **İzâhü'l-meknûn**, C.I, s.381; C.II, s.415.

Kelimelerdeki vücuhatların incelendiği sûrelerin isimlerine dair atılan başlıkları saymaz isek eserde karşımıza dört tane bab başlığı çıkmaktadır.

Birinci babda on kırâat imamını ikişer râvisiyle sıralanıp incelenmiştir. (Vrk. 2a) Ayrıca bu babda 2 alt başlıkla daha karşılaşmaktayız. Birinci alt başlıkta, ed-Dâni (ö.444/1053)'nin ve İbnü'l-Cezerî (ö.833/1430)'nin yukarıda bahsedilen kârilere uzanan rivayet senedleri verilmiştir. Bu senedlerin ilk zincirinde ed-Dâni'nin dört, İbnü'l-Cezerî'nin üç farklı hocası yer almıştır. (Vrk. 2a-5a)

İkinci alt başlıkta el-Avfî kendisinden başlamak sûretiyle, hocalarının senedlerini Şâtıbî (ö.590/1194) ve İbnü'l-Cezerî'ye ulaştırmış daha sonra da bu senedleri meşhur imamlardan peygamberimize kadar zikretmiştir. (Vrk. 5a-7a)

Bu babı mütevatir ve şaz kırâatları değerlendiren kapatan müellif ikinci babda kısaca “istiâze” nin gizli-açık okunuşunu inceler. (Bkz. vrk. 7a) Üçüncü babda da kurrânın sûre başında ve iki sûre arasında “besmele”yi okuma kâidelerine değindikten sonra (Bkz. vrk. 7a) 7b'de Fatiha sûresinden başlamak sûretiyle sûre sûre Kur'ândaki lafızların on kırâat imamına göre okunuşlarını inceler.

Ferşü'l-Huruf olarak isimlendirebileceğimiz bu bölümde üzerinde vücuhat olan kelimelerden önce مسئله lafzı kaydolunmuştur. (Bkz. vrk. 48a, 147b) Vücuhatlar incelenirken bahsi geçen kâidelere dâhil olan, mushafın farklı yerlerindeki lafızlar da bu kâidelerden sonra yerlerine işaret olunarak sayılmış (Bkz. vrk. 22b, 23b), ihtilaf noktaları ve istisnalar اختلف lafzıyla belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 8a, 21a)

Dilcilere atıfla filolojik açılımlarda bulunulan eserde, فان قيل ifadesiyle farazî sorular sorulmuş فالجواب ifadesiyle bu sorulara cevap verilerek konular derinlemesine incelenmiştir. Müeelifin tartışmalı konularda قلت ifadesiyle kendi görüşünü belirtip delillerini maddeler halinde sunduğu da yine eserde göze çarpan özelliklerdendir. (Bkz. vrk. 9a)

Kırâatların rivayet farklılıklarıyla birlikte tarik farklılıklarına da değinilen eserde aynı imamın iki râvisinin farklı okuyuşlarına açıklık kazandırılmış diğerinden farklı okuyan râvinin kırâatındaki bu farklılığın sebebi bildirilmiştir.

Eserde varak kenarlarına okuyucunun işini kolaylaştıracak şekilde bu varakta işlenen lafız yazılmıştır. Yine varak kenarlarında yer yer, işlenen kâidelerin şematik tarzda ifadelerini de görmekteyiz. (Bkz. vrk. 12b, 20a)

Eser içinde kâidelerin geçerli olduğu harfler belleklere kazınmak amacıyla anlamlı kelime ve cümleler oluşturularak okuyucuya sunulmuştur.

Eserde kullanılan طريق, مذهب kelimeleri kırâat ekolü manasını ifade etmiştir. (Bkz. vrk. 9a) وافق kelimesi ise farklı bir kırâat ekolu veya kırâat imamının bahsedilen konuda bir yönden söz konusu imamla mutabakat halinde olduğu zaman kullanılmıştır. (Bkz. vrk. 33a, 40b) صح فيه ifadesini herhangi bir imam için geçerli olan ve maddeleri bulunan vecihlerde görmekteyiz. (Bkz. vrk. 26b, 31b) Bir kuralın sadece bir imam tarafından benimsenmesi durumunda ise انفرد, انفرد fiili kullanılmıştır. (Bkz. vrk. 40a)

Ayrıca eserde aynı kapsamda olmakla birlikte farklı bir özelliğe haiz kelime veya vechi ifade için منها ifadesi kullanılmıştır. Aynı kuralın farklı ekoller veya farklı kelimeler için geçerliliği كذا, كذلك kelimeleriyle belirtilirken aynı kuralın geçerli olduğu lafızlar sayılmadan önce genellikle فهو, ذلك ifadeleri kaydolunmuştur. (Bkz. vrk. 33b, 24a)

On kırâatın de mütevatir olduğu konusunda sıklıkla vurgu yapılan eserin başlıklarının şematik görünümü ise şöyledir;

2a	باب اسم والرواة عنهم
2a	ذكر اصحاب الطرق عنهم للداني

5a	اما اتصال قرائتى بمؤلاء
7a	باب الاستعاذة
7a	باب البسملة
7b	سورة الفاتحة
8b	سورة البقرة
17a	فصل
18b	فصل
19a	فصل
19b	فصل
	
181b	باب التكبير

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

.....وافق الفراغ من خطه و تأليف ضحوة يوم الاحد ثانی عشر ذی الحجة سنة خمسین والف

احسن الله عاقبتها قاله وكتبه محمد بن احمد العوفی الحنفی عفی عنهما العافی وذلك بمترلقى عند باب السيرة

الرسمية.....وذلك في مشدة مرضى ملقيا على ظهري...تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب المؤلفات

سنة مائة واریع ثمانین...

İsmi veremeyen müstensih, müellif nüshasından istinsah edilen eseri 1184/1770 yılında sırtından ağır çektiği sıkıntılı bir dönemde Babü's-Sîre'deki evinde tamamladığını istinsah kaydında okuyucuya sunmuştur. Eserin 1050/1641 senesinde Zilhicce ayının 12 sinde Pazartesi günü sabah vakti Muhammed b. Ahmed el-Avfî tarafından yazıldığı bilgisi de yine bu kayıta müstensih tarafından okuyucuya sunulmuştur.

2. Kitabü'l-muhtar fi meâni kırâatı ehli'l-emsar

a. Eserin Müellifi:

Eserin ismi ve müellifi zahriye sayfasında yazılmış olup, yapmış olduğumuz kaynak taramasında ismi eş-Şeyh Ebu Bekr Ahmed b. Ubeydullah b. İdris olan müellifle ilgili bir bilgiye rastlamadık.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Carullah	Cildi	
Demirbaş No	18	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Arapça		Varak: 124
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	245x165, (185x125) mm.		Varak:

c. Eserin Başı:

الحمد لله حمد مقرر بربوبيته شاهد بوحدانيته راغب في رحمته خائف من عقوبته وصلى الله على خير

خلقه محمد...²⁹² اما بعد فان اصحابنا من حفاظ الكتاب الذى لا يأتیه الباطل من بين يديه ولا من

خلفه...²⁹³ ان أملي عليهم معاني ما اختلفت فيه القراء الثمانية من اهل الامصار الخمسة و هم...

d. Eserin İçerği/Metodu

Müellif eserin kaleme alınma sebebini, hafız arkadaşlarının kendisinden meşhur sekiz imamın ihtilaf ettiği noktaların manalarını yazmasını istemeleri olarak belirtmiştir. Bu sekiz imamın beş şehirde bulunan imamlar olduklarını söyleyen müellif imamları şehirlerine nispet ederek şu şekilde sıralamıştır: (Bkz. vrk. 1b)

1) Mekke: Abdullah b. Kesîr (ö.120/738)

²⁹² Bu sayfada yırtılma olmuş, eserin mikrofilmleri çekilirken parçalar bir araya getirilmiştir. Dolayısıyla bazı kelimelerin okunmasında güçlüklerle karşılaştık.

²⁹³ Burada geçen kelimeyi de sayfadaki yırtılmadan dolayı tam olarak tespit edemedik.

2) Medine: Nâfi (169/785), Ebu Cafer (ö.130/747)

3) Şam: Abdullah b. Âmir (ö.118/736)

4) Kûfe: Âsım (ö.127/744), Kisâî (ö.187/803)

5) Basra: Ebu Amr (ö.154/771), Ya'kub (ö.205/820)

Kısa bir girişin ardından konuya geçilen eserde başlıklar şöyledir:

2a	سورة البقرة
2a	باب الهمزة ²⁹⁴
3a	باب الادغام ²⁹⁵
3b	باب الاملالة ²⁹⁶
4b	فصل
	فصل
	فصل
17b	سورة ال عمران

Bu sûreden sonra, sûreler sırasıyla ele alınmış, içinde vücuhatın yer aldığı ayetler birer birer incelenmiştir. Okuyuş farklılıkları, örnekleriyle ve delilleriyle açıklanmış, kelime yapısında meydana gelen değişikliklerde tercihler yapılmıştır. Gramer kâidelerine sıkça değinilen eserde bir dil âlimi ve müfessir olan Ferrâ (ö.144-207)'dan da alıntılar yapılmış, ayrıca kırâatlar için şiiirlerden deliller getirilmiştir. Kelime yapısında meydana gelen değişiklikler için rivayetler zikredilmiş, (Bkz. vrk. 6a, 13b, 16b, 18b) mushaflardaki farklılıklar satır aralarında yerini bulmuştur. (Bkz. vrk. 24a)

²⁹⁴ Bu bölümde hemzelerin okunuş şekilleri imamlara göre anlatılmış, kâideler ardından da örnek kelimeler incelenmiştir.

²⁹⁵ Bu başlık altında idğam kuralları verilmiş ve idğam harfleri incelenmiştir.

²⁹⁶ Kendilerinde imâle yapılan kelimelere de bu bölümde yer verilmiştir.

Eserde okuyuş farklılıklarından doğan manalar diğer ayetlerin manalarıyla karşılaştırılmış ve bu manalarla çelişen kırâatlar çürütülmüştür. (Bkz. vrk. 7a, 8a, 11a) Şiirden de alıntılar yapıp konu delillendirilmiştir. (Bkz. vrk. 105b-110a)

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

... تم الكتاب بحمد الله وعونه و الحمد لله رب العالمين و صلواته على خيرته من خلقه محمد و آله
اجمعين و كتب الفقير المحتاج الى رحمة الله تعالى اتو الشريف احمد بن محمد بن الشريف في شهر سنة ست
وتسعين وخمس مائة وقع الفراغ في جمادى الاول رحم الله مصنفه و كاتبه و من نظر فيه وانتفع به

Eserin istinsah kaydından müstensihin Ahmed b. Muhammed b. Şerif olduğunun, istinsah tarihinin ise, 596/1200 olduğunun bilgisine ulaşılmaktadır.

3. Muîn mukri

a. *Eserin Müellifi:*

Eserde müellif ile ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	9
Bölümü	Serez	Cildi	
Demirbaş No	51	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Osmanlıca		Varak: 201
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x146, (160x88) mm.		Varak:

c. *Eserin Başı:*

الحمد لله الذى انزل على عبده الفرقان ووعد من تلاه وعمل به جزيل الثواب وعظيم
الاحسان... اما بعد يعنى الله تعالىنك وحدانيتنه حمد ايدوب شهادة ايتدكمزدن صكره نكهم بيوردى شهد
الله انه لا اله الا هو...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Oldukça hacimli olan bu eser, tasnif olarak alışılmışın dışında olup adeta Âsım (ö.127/744) kırâatının tecvid kâideleri ile diğer kırâat ekollerinin kurallarını mezcetmiştir.

Eseri kâidelerin işlendiği kısım (Bkz. vrk. 16a-113b) ve yedi kırâat imamı için Kur'ân lafızlarının sûre sûre ele alınarak incelendiği kısım (Bkz. vrk. 113b-201a) olmak üzere iki bölümde değerlendirebiliriz. Eser bir mukaddimeyle başlar. Bu mukaddimedede, Kur'ân, Kur'ân'ın fazileti ve icazı ile ilgili ayet ve hadisler zikredilir. Bu sırada kelam, fıkıh, Kur'ân tarihi gibi birçok ilim dalında değerlendirmeler yapılır. Ayrıca mukaddimedede tecvid ve kırâat yanlışlıklarından doğacak hataların sonuçlarına işaret edilerek bu ilimlerin ehemmiyetine vurgu yapılmıştır. Yine burada Ebu Hanife (ö.150/767)'nin faziletine dair zikredilen hadis de eserin ileriki bölümlerinde Ebu Hanife kırâatından yapılan nakillere kapı açmıştır. (Bkz. vrk. 1b-15b)

Eserde mukaddimededen sonra başlıklar ile konular işlenmiş, daha sonra da yedi kırâat imamı için bir ferşü'l-huruf bölümü yer almıştır. Biz bu başlıkları vermeden önce başlıklar altında incelenen konulardaki bazı dikkat çekici ayrıntılardan bahsedelim.

Eserin birinci babında yedi kırâat imamının ve ikişer râvilerinin isimleri, künyeleri, memleketleri ve ölüm tarihleri verilmiştir. (Bkz. vrk. 16a-18b) Birinci babın ikinci faslında ise bu kâirilerin *Aşere* ve *Takrib* remizleri kaydedilmiştir. (Bkz. vrk. 21a-21b)

Altıncı babda burada yer verilen kâidelerin sadece kelime, ıstılah manalarına yer verilmişken (Bkz. vrk. 35a-35b), yedinci babda bu kâideler açıklamaları ile incelenmiştir. (Bkz. vrk. 35b-40a)

Eserde kâideler incelenirken alıntılar ve tanımlamalar yapılmış, bol miktarda örneğe sûrelerine işaret etmek kaydı ile yer verilmiştir. (Bkz. vrk. 40a, 45a) Cümleleri birbirine bağlamak için de çok sık دخی ifadesi kullanılmıştır. (Bkz. vrk. 41a, 46b)

Eserin bab başlıkları şöyledir:

16a	الباب الاول
18b	فصل
21a	فصل
22a	الباب الثاني
25a	الباب الثالث
27a	الباب الرابع
30a	الباب الخامس
35a	الباب السادس
35b	الباب السابع
40a	الباب الثامن
47a	فصل
50a	فصل
51a	فصل
52a	الباب التاسع

54b	فصل
55b	فصل
56b	فصل
57a	فصل
58a	فصل
59a	فصل
59b	فصل
61b	فصل
62a	فصل
63b	الباب العاشر
65b	فصل
70a	الباب الحادى عشر
75a	فصل
78b	فصل
79b	فصل
81a	فصل
88b	الباب الثانى عشر
93a	الباب الثالث عشر
95b	فصل
99a	فصل

100a	فصل
101a	الباب الرابع عشر
112b	فصل
113b	الباب الخامس عشر في بيان فرش الحروف
	

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...قرأ رحمهم الله ملك الناس ده اتفاقى بغير الف او قرلر باقى تفصيل اماله بابنده كجدى وبالله

التوفيق نعم المولى ونعم الرفيق تمت...

بدأت في اليوم الثالث والعشرين من ربيع الاول في يوم الاربعاء وفرغت في يوم الجمعة في يوم

الثامن والعشرين من جمادى الاخرى الفقير اليه سبحانه وتعالى السيد مصطفى بن محمد الشهير بقاره

حوجه...

Kâri Hoca diye meşhur, Mustafa b. Muhammed yukarıda verdiğimiz kayıtta bu nüshayı istinsah etmeye-yıl vermeden-Rabiülevvel ayının 23'ünde Çarşamba günü başladığını ve Cemâzeyilâhir ayının 28'inde Cuma günü bitirdiğini belirtmiştir.

4. Nücumü'z-zahira fi's-seb'ati'l-mütevâtira

a. *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Muhammed b. Süleyman el-Hukrî'dir. El-Hukrî Şâfi mezhebine mensup olup bir kırâat âlimidir. 782/1380 yılında vefat etmiştir.²⁹⁷ Fıkıh ve nahiv dallarında da kendisini yetiştiren müellifin Medine, Kudüs ve

²⁹⁷ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.VI, s.150.

Gazze kadılıkı yaptığı da bilinmektedir. *Şerhu'l-Hâvi*, *Şerhu'l-Elfiye* ve incelediğimiz eserin dışında kırâata dair telifleri vardır.²⁹⁸

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Yusuf Ağa	Cildi	
Demirbaş No	3	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Arapça		Varak: 83
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	210x150, (155x85) mm.		Varak:

c. *Eserin Başı:*

الحمد لله منزل القرآن للانام المبين فيه الحلال والحرام المنور به سريعة الاسلام بعد ان كان الوجود
ممتلئا با لظلام الذى نسخ به فروع الكتب المتزلة فعلا عليها و استدادم الرافع به عن حامله الوزرى الاثام
الذين وعدهم على تلاوته بكل حرف عشر حسنات...

d. *Eserin İçeriğı/Metodu:*

Müellif hamdele faslının ardından kırâat iminin öneminden, bu sahada yazılan kitaplardan, kendisinin bu kitabı kırâatların delillerini vermek sûretiyle çok da uzatmadan muhtasar bir şekilde kaleme aldığından bahsetmiştir. (Vrk. 1b)

Kitabını *Nücumü'z-zahira fi's-seb'ati'l-mütevâtira* olarak ismlendiren müellif, birinci babda yedi kırâat imamı ve râvilerinin isim, künye, ölüm yılı ve nisbelerine ait bilgiler vermiştir. (Vrk. 1b-3b) Kârilere ait lakaplar ve menkîbelere de eserinde yer veren müellif, bir kavmin diline değinmek gibi sebeplerle az da olsa yer yer şaz kırâatlara da yer ayırdığını yine bu babda beyân etmiştir. (Bkz. vrk. 3b)

²⁹⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.X, s.50; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.VI, s.150.

el-Hukrî ikinci babda harflerin mahreclerini işlemiş (Vrk. 3b, 5a), üçüncü babı tecvid babı olarak isimlendirmiş, burada lam-ı tarif, şemsiyye-kameriyye harflerinin okunuşları gibi konulara değinmiştir. (Bkz. vrk. 5a-6a)

“istiaze” (Vrk. 6a-6b) ve “besmele” (Vrk. 6b-7a) bablarında bu lafızların okunuşları, manaları ve kurrânın bu terkipleri okuyuş tercihleri incelenmiştir.

Kırâat imamlarının Fatiha sûresindeki kırâat vecihleri işlendikten sonra (Bkz. vrk. 7a-7b) kâide bakımından oldukça zengin, detaylı bilgilerin verildiği, resm-i hat, vakıf gibi kırâatın yan kolları diyebileceğimiz konuları da bünyesinde barındıran bir bölüm gelmektedir. (Bkz. vrk. 7b-27a) Bu kâideler bölümünde yedi kırâat imamı ve râvilerinin adı geçen kâideyle ilgili görüşleri belirtilmektedir. Eğer kâide sadece bir veya iki râvi için geçerli ise buna başlıkta işaret edilmiştir. (Bkz. vrk. 14a)

Bu bölümde kurallar verilirken kelimelerin lûgat ve ıstılah manalarına değinilmiş, örnek olarak ayetlerden deliller getirilmiş ve incelenmiştir. Eserde sıkça gördüğümüz fasıllar ise bazen konuyu tamamlayıcı ek bilgiler sunmuş bazen de özet bilgiler vermiştir

Eserin 27a varağından itibaren ferşü’l-huruf bölümüne geçilir. Bu bölümde, aynı tarzda kaleme alınan eserlerden farklı olarak, üzerinde inceleme yapılan kelime eğer kâidelerin işlendiği bölümde ele alındıysa, kelime üzerindeki vücutata değinilmeden, kelime yapısında meydana gelen değişikliklere ve i’rabî farklılıklara yer verilmiştir. (Bkz. vrk. 28a, 61b) Eğer üzerinde inceleme yapılan kelime ile kâide bakımından ortak özellikler taşıyan başka bir kelime olursa bu kelime de sûresine işaret edilmek kaydıyla burada zikrolunmuştur. (Bkz. vrk. 31a, 39a) Sûre isimlerinden sonra, sûreler Mekkî-Medenî olması bakımından değerlendirilmiş, ayet sayıları kaydedilmiştir. (Bkz. vrk. 31a, 62a)

Eserde Alak sûresinden sonrası **ومن سورة العلق الى اخر القرآن** başlığı ile ele alınıp birlikte işlenmiştir. (Vrk. 82a-82b) 82b de ise tekbirle ilgili kâideler incelenmiştir.

Eserde nisbelere ve bazı kısaltmalara rastlanmakla birlikte bunların müellif tarafından girişte açıklanması anlaşılma zorluğunu ortadan kadırmıştır. (Bkz. vrk.

1b) Ayrıca eserde İmam Şâfi (ö.204/820)'den yer yer rivayette bulunulması müellifin mezhep mensubiyetini açıklığa kavuşturur niteliktedir.

Eserin başlıkları şöyledir:

1b	باب اسماء القراء وروايتهم واسانيدهم
3b	باب مخارج الحروف وصفاتها
5a	باب التجويد
6a	باب الاستعاذة
6b	باب البسملة
7a	سورة ام القران
7b	باب الادغام الكبير
9b	باب هاء الكناية
10a	باب المد والقصر
11a	باب الهمز من كلمة
12a	باب الهمزتين من كلمتين
12a	باب معرفة همزة الوصل والقطع
12b	باب الهمزة المفردة الساكنة والمتحركة
13b	باب نقل حركة الهمزة الى الساكن قبلها
14a	باب وقف حمزة وهشام على الهمز
15b	باب ذكر الاظهار والادغام
16b	باب احكام النون الساكنة والتنوين
17a	باب الاملالة والفتح وما بينها

20a	باب مذهب الكسائي في امالة هاء التأنيث في موقف الوقف
20a	باب الرايات للكل
21a	باب مذهبهم في اللامات
21b	باب الوقف على اواخر الكلم
23a	باب الوقف على مرسوم الخط
24b	باب مذاهبهم في يات الاضافة
26a	باب مذاهبهم في الزوائد
27a	باب فرش الحروف
	
	
82b	باب النكير

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

قال مؤلفه.... فرغت من تأليفه لتسع عشرة ليلة خلت من شوال عام ستة وخمسين وسبع مائة
بمكة المشرفة.... وكان الفراغ من كناية هذه النسخة المباركة صبحية فمار الاحد سادس (عشرى) ؟ جهاد
الاخرة من شهور سنة 996 على يد الفقير المعترف بالذنب والتقصير ابراهيم بن فتيان الحنفي كان الله له
في الدنيا والاخرة ولطف به...

Eserin istinsah işlemini 996 yılında, Cemâzeyilâhir ayının 26'sı Pazartesi sabahı bitiren İbrahim b. Fityân el-Haneffî, müellifin “Bu kitabın te’lifini Mekke’de 756/1355 yılında, Şevval ayının 16’sında geceleyin bitirdim” ifadelerini de okuyucuya sunmuştur..

f. Eserin Nüshaları:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Ahmed Paşa	Cildi	
Demirbaş No	9	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Arapça		Varak: 144
Yazı Sütü	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı			Varak:

İncelediğimiz nüsha ile bu nüsha arasında bir fark bulunmamakla birlikte biz, hattın güzelliği ve istinsah kaydının bulunması sebebiyle Yusuf Ağa koleksiyonunda bulunan nüshayı inceledik.

Dijital ortamda Zühdü Bey koleksiyonu 3 numarada gözüken bir başka nüshanın ise bu koleksiyonun belirtilen numarasında bulunmadığını saptadık. Dijital ortamdaki bu kaydın bir yanlışlıktan ötürü konulması muhtemeldir.

II. İSMİ BELLİ OLMAYAN ESERLER

A. BİR VEYA BİRKAÇ KIRÂATE DAİR KALEME ALINAN ESERLER

1. Serez-67 Numarada Bulunan Eser²⁹⁹

a. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi Sadaka b. Selâme b. Huseyn'dir. 760/1357 yılında doğan müellif, Ed-Darir diye de bilinir. Dimaşk yakınlarındaki Meshara mevkiine atfen

²⁹⁹ Bu eserin kayıtlardaki ismi *Kirâatü's-salasi'z-zaide ale's-seb'* olarak geçmektedir, fakat bunu tashih edecek bir bilgi bulunmamaktadır.

el-Mesharaî nisbesiyle anılır. Dımaşk'ta ilim almış meşhur olmuş ve 826/1422 yılında burada ölmüştür. *et-Tetimme fi kırâati's-selâseti'l-eimme*³⁰⁰ ve *Şerhu Hırzi'l-Emânî* yazdığı kitaplardandır.³⁰¹

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Serez	Cildi	Meşin
Demirbaş No	67	Müstakil ise	Cilt: 1
Dili	Arapça		Varak: 85
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	180x128, (119x76) mm.		Varak:

c. *Eserin Başı:*

قال العبد الفقير المعترف بالتقصير صدقة بن سلامة بن حسين السحراني الضير نفع الله به الحمد
لله رب العالمين والصلاة والسلام الإثم الامكلام على محمد وآله و صحبه الطيبين الطاهرين اما بعد فانه
من الله علي بحفظ كتابه زمن علي حتى قرأته با القراءات العشرة فرحلت في طلب العلم با القراءات الى
بغداد ومصر وأخذت عن مشايخ البغداديين والمصريين والشاميين...

d. *Eserin Metodu/Özelliği:*

Müellifin, kitabın giriş bölümünde, kitabı yazış amacını, kaynaklarını ve metodunu belirtmesi açısından oldukça sistematik bir tablo çizdiği görülmektedir. O, kırâat-ı aşereyi Şamlı, Mısırlı ve Bağdatlı meşayihden okuduğunu belirtir. Onun, kırâat-ı aşere kitaplarının kişinin nefesine ağır gelecek ve bikkınlık getirecek derecede uzun yazıldığını gördüğünü ve bundan dolayı *İrşad* kitabından, yedi

³⁰⁰ Bu eserin ismi başlık olarak incelediğimiz eser ile örtüşmekle birlikte, inceleme imkânımız olmadığından ve kırâat ilminde zaid 3 imamdan; yedi imama ve on imama zaid olan imamlar kastolunabileceğinden bu konuda kesin yargı bildirmekten kaçındık.

³⁰¹ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, C.V, s.18; ez-Zirikli, **el-A'lâm**, C.III, s.202; el-Bağdâdî, **İzâhü'l-meknûn**, C.I, s.400.

kırâata zâid olan üç kırâatı ayırarak tekrar ele almak istediğini belirtmesi, kitabın yazılış amacını ortaya koymaktadır. (Vrk. 1b)

Müellif bu üç kırâata dair yetkinliğini açıklamak istercesine, söz konusu kırâatları *İrşad* ve *Müstenîr* kitaplarından Kahire’de, Tavlun Câmîi imamı, Aksalânî diye tanınan Şemsüddin Ebü’l-Feth Muhammed’e okuduğundan bahsetmiştir. Bu şahıstan başka hocalarına da satırlarında yer veren müellif sened bakımından en âla olan hocasının bu şahıs olduğunu da vurgulamıştır. (Vrk. 1b)

Bu kitabı yazarken temel kaynağının *İrşad* olduğunu, fakat bundan başka kitaplardan da faydalandığını söyleyen müellif bu kitapların başında *Müstenîr*’i zikreder. Müellif *Müstenîr*’de *İrşad*’dan fazla mâlumat bulunca bunları zikrettiğini, Ebu’l-Alâ Hasan el-Hemedânî’nin *Müfredde* isimli kitabından nakillerde bulunduğunu, *İrşad* sahibi kırâat kâidelerinden bir konuya yer vermeyince diğer kırâat kitaplarına başvurduğunu³⁰² ve *İrşad*’da olandan fazla ne bulup rivayet ettiyse bu rivayetleri nereden aldığını zikrettiğini söyler. (Bkz. vrk. 2a)

Müellif 2a’da yine *İrşad* ve *Müstenîr*’den alıntılarla, Ebu Cafer (ö.130/747), Yakub (ö.205/820) ve Halef (ö.229/843)’in rivayet ve tariklerini sıralamıştır. Burada hocasının senedini *İrşad* kitabında peygamberimize ulaşan sened zincirine kadar yazdığını zikreden müellif, ardından konuları bab başlıkları altında ele almıştır.

Eserde bab ve ferşü’l-huruf başlıkları altında üç imam ve bunların meşhur olan ikişer râvilerinin yanında diğer râvilere de değinilmiştir. Ayrıca konuyu açıklayıcı tarifler yapılmış, kelime manaları verilmiş, konular kısımlara ayrılmış-bu tarzın konuyu anlamada hayli katkısı olmuştur-daha sonra ihtilaf ve ittifak noktaları belirtilmiştir.

Bab başlıkları altında konuyla ilgili Kur’ân’da geçen ayetler incelenirken (Bkz. vrk. 5a) bazı ayetlere değinilmeyerek bu ayetlerin ferşü’l-huruf bölümünde incelenileceğine işaret edilmiştir. (Bkz. vrk. 6b, 8a) Bu babların hepsinin **والله اعلم**

³⁰² Kitabı üzerine bine ettiği temel kaynaklar dışında başvurduğu diğer kaynakların ismini zikreden müellifin nadiren bu eserlerin isimlerini **ومما كتب** gibi ifadelerle zikretmediği de olmuştur. Fakat her ne olursa olsun başka kitaplardan aldığı bilgileri, *İrşad* ve *Müstenîr*’den ayırması bakımından, başta belirtmiş olduğu metoda uygun hareket ettiğine kanaat getirilebilir.

cümlesiyle bitmesi de müellifin takip ettiği bir incelik olarak eserde yerini almıştır. (Bkz. vrk. 7a) Eserde ihtilaflı noktalar arasında yer yer müellif tarafından tercihler yapılırken bazen de yapılan tercihler zikredilmiştir. (Bkz. vrk. 8b)

Eserde önce Fatiha sûresine yer verilmiş (Bkz. vrk. 4b) daha sonra kâidelere geçilmiş ferşü'l-huruf bölümüne ise Bakara sûresinden başlanmıştır. (Bkz. vrk. 23b) Ayrıca aynı babdan sayılabilecek konular peş peşe değil ayrı yerlerde incelenmişlerdir. Eserde nadir de olsa fasıllar açılmakla birlikte bunlar başlık olarak değerlendirilecek nitelikte değildir.³⁰³

Eserin başlıklarının şematik görünümü ise şöyledir:

3a	باب الإستعاذة
4a	باب البسملة
4b	سورة ام القرآن
5a	باب الإدغام الكبير في كلمة وفي كلمتين
5b	باب ادغام الحرفين المتقاربين في كلمة وفي كلمتين
6a	باب هاء الكناية
7a	باب المد والقصر
8a	باب الهمزتين
9a	باب الهمزتين المتلاصقتين
9b	باب الهمز المفرد
9b	باب الهمز المتحرك
11a	باب نقل حركة الهمزة الى الساكن

³⁰³ 6a'da فصل فيما سقطت باؤه للتوين 31a'da ise فصل منه اتفق الثلاثة على اظهار الراء المجزوم عند اللام diye bir fasıl açılmıştır.

11b	باب السكت
12a	باب الهمز المتوسط
12a	باب الادغام الصغير
14a	باب احكام النون الساكنة والتنوين
17a	باب الفتح والامالة
20a	باب الوقف على هاء التانيث
20a	باب مذاهبهم في تفخيم الراآت وترقيقها
21a	باب اللامات
21b	باب حكم الوقف على اواخر الكلم
22b	باب حكم الوقف على مرسوم الخط
23b	باب فرش الحروف
84a	باب التكبير
	

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

... فابن مجاهد وابن سمود يصلان الكبير با لتسمية الباكون يصلون آخر السورة با تكبير إنتهى تم الكتاب

بحمد الله و عونته ومنه وصلواته على محمد خير خلقه

Eserde müstensih ve istinsah tarihi ile ilgili bilgi mevcut değildir.

2. Serez-1521 Numarada Bulunan Eser

a. *Eserin Müellifi:*

Eserde müellifin ismi belirtilmemiştir.

b. Eserin Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Serez	Cildi	Meşin
Demirbaş No	1521	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Talik	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	158x105, (122x60) mm.		Varak:174b-184b

c. Eserin Başı:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والتسليم على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه اجمعين وبعد فهذه رسالة مجموعة في قراءة حفص عن عاصم رح من طريق ولي الله الشاطبي رح وجعلتها على النوعين النوع الاول في الاصول والنوع الثاني في الفرش...

d. Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra bu eserin Şâtıbiyye tarikinden, Âsım (ö.127/744)'ın râvisi Hafs (ö.180/796)'ın kırâatına dair kaleme alınmış bir risâle olduğunu söylemiştir. (Bkz. vrk. 174b) Eseri usûl ve ferşü'l-huruf bölümü olmak üzere 2 kısma ayırdığını belirten müellif, iki varakta usul konularını incelemiştir. (Bkz. vrk. 174b-176a)

Konuları oldukça özet bir şekilde ele alınmış, bazı konular bir kelimeyle açıklanarak geçilmiştir. (Bkz. vrk. 176a) Bu konular incelenirken kurrânın ittifak ettiği noktalar beyân edilmiş (Bkz. vrk. 175b), ihtilaflı olan noktalarda ise Hafs'ın ismi ayrıca zikredilmiştir. (Bkz. vrk. 176a)

Müellif, sûre sûre Hafs kırâatına göre Kur'ân lafızlarını incelediği ferşü'l-huruf bölümünde eserin girişinde de belirttiği üzere kelimeleri sadece şeklen vermiş, okunuşlarını yazmamıştır. (Bkz. vrk. 176a-184b) Fakat zaman zaman izah ihtiyacından ötürü açıklamalar da yapmıştır. (Bkz. vrk. 179b)

Ferşü'l-Huruf bölümünde okunuşu benzer kelimeler sûrelerine atıfta bulunularak incelenen kelimeyle birlikte zikredilmiştir. (Bkz. vrk. 179a) Usûl kısmında ise örneklere sıkça değinilmiş, maddeli anlatımlar tercih edilmiştir. (Bkz. vrk. 176a)

Eserin bölümleri altında başlık niteliği taşıyan ibareler şunlardır:

174b	النوع الاول الاصول
174b	الاستعاذة والبسملة
174b	الادغام الكبير
174b	ميم الجمع
174b	المتصل والمنفصل
174b	مد البدل
175a	هاء الكناية
175a	الهمزتان
175a	الهمز الساكن
175a	اذ
175a	قد
175b	تاء التانيث
175b	هل وبل
176a	المرات
176a	اللامات
176a	يات

176a	ياء الزوائد
176b	النوع الثاني في فرش الحروف
	

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...القارعة ماهية باثبات الهاء في الحالين التكاثر لترون الجحيم الهمزة جمع عمد قريش لايلاف بهمزة مكسورة بعدها ياء الكافرون ولي دين تبت ابي هب حمالة الاخلاص كفوا تم

3. Hacı Selim Ağa-28 Numarada Bulunan Eser

a. *Eserin Müellifi:*

Risâlede müellifle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır.

b. *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	bb.
Bölümü	Hacı Selim Ağa	Cildi	
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı			Varak: 15b-27b

c. *Eserin Başı:*

ذكر قراءة ابي عمرو زبان بن العلاء البصري النحوي رواية ابي محمد يحيى بن المبارك الزبيدي
طريق زيد بن ابي بلال خلافا على ابي بكر عاصم بن ابي النجود الكوفي رواية...فما اتفقا فيه اهملته وما
اختلفا فيه اوضحته بعون الله تعالى...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

İsmi ile ilgili bir kayıt bulunmayan fakat Ebu Amr (ö.154/771) kırâatı üzerine kaleme alınan bu risâlede, müellif öncelikle Ebu Amr'ın kırâat senedini vermiş, rivayet ve tariklerini zikretmiştir. (Bkz. vrk. 15b)

Daha sonra Ebu Amr kırâatına göre idğam ve imâle konularını kısaca işleyen müellif (Bkz. vrk. 15b-17a), idğam konusunda bu kuralın geçerli olduğu harflerin sayısını vermiş (Bkz. vrk. 15b) daha sonra bu harfleri ayrı ayrı ele alarak Kur'ân'da geçtikleri kelimelerle birlikte incelemiştir. (Bkz. vrk. 16a-16b) İmâle konusunu işlerken de imâle kuralını açıkladıktan sonra Ebu Amr'ın Kur'ân'da imâle yaptığı yerleri vermiştir. (Bkz. vrk. 16b-17a)

Risâlenin ilerleyen bölümlerinde Ebu Amr'ın “besmele”yi okuma kâidesine değinen müellif (Bkz. vrk. 17a), bundan sonra Fatiha sûresinden başlamak kaydı ile sûre sûre Ebu Amr'ın Kur'ân lafızlarını okuyuş özelliklerini incelemiştir. (Bkz. vrk. 17a-27b)

Risâlenin ferşü'l-huruf bölümü diyebileceğimiz bu kısımda, lafızlar incelenirken kurallara vurgu yapılmış, istisnalar belirtilmiş (Bkz. vrk. 20a), kurala dâhil olan paralel kelimeler de sûrelerine işaret etmek sûretiyle burada zikredilmiştir. (Bkz. vrk. 17b) Yine bu bölümde zaman zaman Ebu Amr kırâatının Hafs kırâatıyla kıyaslandığı da görülmektedir. (Bkz. vrk. 18a) Ayrıca eserde tariklerin ittifak ettiği hususlara değinilmemiş ihtilaf ettiği noktalar açıklanmıştır.

Risâlede görülen başlıklar şöyledir:

15b	باب الادغام
16a	باب ادغام ذال
16a	باب ادغام تاء تأنيث
16b	باب الامالة
17a	فصل

17a	سورة الحمد
17a	فصل
17a	سورة البقرة
	

e. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...ويقف بالف اتفاق جاء أمة بمزمة واحدة ربوة بضم الراء وان هذه بفتح الالف اذا اءنا بالمد والتلين سيقولون الله الله الثاني والثالث بالف والتفقا على الاول عالم الغيب بالكسر لعلني اعمل بفتح الياء...

Risâlenin peşinden 28a-33a varakları arasında A'raf Sûresinin 132. ayeti ve Yusuf sûresinin ilk ayetlerinin defalarca yazılıp her yazılışında farklı kâirler için farklı kuralların incelendiği, klasik sûret tarzına aykırı sûretler yer almaktadır.

B. YEDİ VEYA DAHA FAZLA KİRÂATE DAİR KALEME ALINAN ESERLER

1. Nesir Tarzında Kaleme Alınan Eserler

a. Denizli- 414 Numarada Bulunan Eser³⁰⁴

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserde eserin ismi ve müellifi ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

³⁰⁴ Eserin kütüphane kayıtlarında *Risâle fi'l-kıraa* olarak isimlendirilmesinin, eserin konusunun dikkate alınarak yapıldığı kanaatindeyiz.

(2) Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Denizli	Cildi	
Demirbaş No	414	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 5
Ebadı	180x125, (150x65) mm.		Varak: 53a-77b

(3) Eserin Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم بيان جمع طريق المراتب اجمالاً يبدأ اولاً بقصر قالون مع الصلة فيخرج من
تداخل من اصحاب الصلة والقصر ثم يمد مع عدم الصلة فيخرج كذا من تداخل ثم يقرأ ...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Eserin 53a varağında on kırâat imamını, râvilerini, bunların rumuzlarını ve çeşitli kırâat kâidelerini³⁰⁵ gösteren bir tablo bulunmaktadır. 53b varağında ise Takrib sistemine ait remizler ve açılımları yer almaktadır.

54a varağından itibaren başlıklar ve bu başlıkların altında yer alan kâidelere rastlamaktayız. Birinci başlıkta med mertebelerinin kurrâ sırasına göre okunuşu ve buna ek olarak “besmele”nin sûre başında ve iki sûre arasında okunuşuna yer verilmiştir.

Birinci başlıktan sonra gelen altı başlıkta kura, “sıla yapanlar”, “imâle yapanlar” şeklinde gruplandırılmış, kâidelerin geçerli olduğu kelimelere yer verilirken kâideyi benimseyen kurrâya remizleriyle işaret olunmuştur. (Bkz. vrk. 54b)

³⁰⁵ Bu kâideler, medler, “besmele”nin okunuş şekilleri, Verş’in istisnaları ve çeşitli ayet vücuhatlarından müteşekkildir. Ayrıca bunların zaman zaman tablonun dışına taşıdığı da görülmektedir.

Eserin sekizinci başlığı altında Hişâm (ö.245/859) ve Hamza (ö.156/722) için vakıf kâideleri incelenmiştir. (Bkz. vrk. 56b-57a) Bu inceleme yapılırken hemzenin kelime içindeki konumu değerlendirilerek ayrı ihtimaller göz önünde bulundurulmuştur. Örnek kelimeler üzerindeki kâideler gösterilirken yer yer şematik anlatımlara başvurulmuştur. (Bkz. vrk. 57a) 57a varağından itibaren başlık konulmadan bir nevi konu değişimine gidilmiş; hemzeli kelimeler üzerinde kurrânın vücuhâtı gösterilmiştir.

Eserin 60a varağında yer alan dokuzuncu başlık ile Verş (ö.197/812)'in med kâideleri hem kural olarak hem de örnek ayet lafızları üzerinde gösterilmiştir. 64b varağında Verş'in شى kalimesi üzerindeki vücuhâtına, sonrasında on kırâat imamının med kâidelerine ve hemze ile meddin beraber geldiği ayet lafızlarına değinilmiştir. Hemze-i münekkere ve lam-ı ta'rif için Hamza ve râvilerinin kâideleri de yine bu satırlarda ele alınan konulardandır. 65a varağında ise اعلم ifadesiyle Kisâî (ö.187/803)'nin te'nis te'si üzerindeki vakıf kuralları incelenmeye başlanmıştır.

Esrin on dördüncü başlığında Verş'in “ر” harfi için geçerli olan kâideleri anlatılırken Osmanlıca dili kullanılmış daha sonra konu değişimi ile kullanılan dil de Arapça olmuştur. Yine bu bölümde Verş için çeşitli lafızlarda söz konusu olan nakil, tağliz gibi kâideler de incelenmiştir. (Bkz. vrk. 70b-71b)

On altıncı başlık altında ise önce Verş sonra da diğer kâriler için bir ayette bulunan iki istifham kuralı incelenmiştir. (Bkz. vrk. 72a-74b)

Eserin son başlığı olan on dokuzuncu başlıkta ise hemze-i maksûrelerin yerleri ve sayıları kendilerinde yer aldıkları kelimelerle zikrolunmuştur. (Bkz. vrk. 77a-77b)

Esere baktığımızda genellikle Nâfi (ö.169/785)'nin ikinci râvisi olan Verş'in kâideleri incelenmekle birlikte diğer kârî ve râvilerin de hususi olarak benimsediği kurallar ele alınmıştır. Eserde incelenen ayetler konu değişimlerinde köprü vazifesi görmektedir. Konu bütünlüğü açısından sistematik bir tarzda ele alınmadığını gördüğümüz eserde, pedagojik kaygılarla sık sık şemalı anlatımlara

gidilmiştir. Eserde med uzunluklarının anlatımında ise; beş elif miktarını vurgulayan ۱۱۱۱:طول gibi şekillere başvurulmuştur.

Eserin başlıkları ise şöyledir:

54a	بيان جمع طريق المراتب اجمالاً
54b	بيان اصحاب الصلة
54b	بيان اصحاب الابدال
55a	بيان اصحاب الامالة
56a	بيان ادغام الذال
56a	بيان ادغام دال
56a	بيان ادغام هل وبل
56b	بيان احوال هشام وحمزة
60a	بيان صورة لورش على المراتب
65b	باب المد والقصر
67a	بيان مذهب حمزة من المراتب
68a	بيان مذهب حمزة من المراتب
69a	بيان مذهب حمزة من المراتبين
70b	بيان مذهب ورش في الراء
71b	بيان مد بدل و شئ لورش
72a	بيان المراتبتين
74b	بيان ادغام الصغير

75a	بيان ادغام الكبير
77a	هذه بيان في الهمزة المقصورة في القرآن

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

... كلاهما في سورة الزاريات فاتاهم الله من حيث لم يحتسب في الحشر حتى اتينا اليقين في سورة

المدثر وما باقيهم بالمد يس من الثلاثي انت في القرآن في ما وقع تمت

(6) *Eserin Nüshaları:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Denizli	Cildi	
Demirbaş No	414	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sütü	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:6
Ebadı	180x125, (150x65) mm.		Varak:100b-109b

Bu nüsha hemze-i münekkere konusu ile son bulmaktadır. Yarım kalan bu nüshada yer yer fasıllar da açılmıştır.

2. Manzum Eserler

a. Yeni Câmîi-1194 Numarada Bulunan Eser³⁰⁶

(1) *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Ahmed b. Sadaka b. Ahmed b. Hüseyin Abdullah b. Muhammed b. Muhammed'dir. İbnü's-Sayrafi diye bilinir. Şafî mezhebinden

³⁰⁶ Kütüphane kataloglarında ve dijital ortamda Risâle fî ilmi'l-kırâat olarak kayda alınmış olan bu risâlenin ismiyle herhangi bir kayda ulaşamayıp kataloglardaki bu isimlendirmenin risâlenin muhtevasına uygun genel bir değerlendirme sonucunda yapıldığı kanaatindeyiz.

olan müellif 829/1426 yılında doğup 905/1500 yılında vefat etmiş, fakih, edip ve şair olmakla birlikte birçok ilimle meşgul olmuştur.³⁰⁷ Şâfi fikhına dair kaleme alınan *el-İrşad*³⁰⁸ *Şerhi*³⁰⁹, hadis usulüne dair İbn Hacer (852/1449) tarafından kaleme alınan *Nuhbetü'l-Fiker*'e yaptığı şerh³¹⁰, *Divan-ü İbn Sayrafi*³¹¹ ve *Mukaddime fi'l-felek*³¹² müellifin meşhur eserlerindendir.

b. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	29
Bölümü	Yeni Câmii	Cildi	Meşin
Demirbaş No	1194	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 7
Ebadı	266x178, (183x85) mm.		Varak: 127a-131b

c. Eserin Başı:

Bu risâlenin başında aşağıda verdiğimiz müstensihâ ait bir kayıt vardır:

...الله ربى وهو فى كل الامور حسبي قال شيخنا الشيخ الامام العالم العلامة شهاب الدين احمد بن

الشيخ فتح الدين الشيخ صدقة بن الشيخ شهاب الدين احمد بن الشيخ بدرالدين (حسن) ؟ بن الصيرفي

المقرى الشافعي

Daha sonra bu manzum risâlenin ilk satırları yer alır:

بدأت بيسم الله واولا والحمد وشكرى له فى كل حال محسبلا

³⁰⁷ Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifin, C.I, s.253.

³⁰⁸ Bu kitap İsmail b. Ebi Bekr b. el-Mukrî (836/1448)'nin şâfi fikhının furuatına dair yazdığı bir eserdir.

³⁰⁹ Hâcî Halîfe, *Keşfü'z-zunûn*, C.I, s.69.

³¹⁰ Hâcî Halîfe, *Keşfü'z-zunûn*, C.II, s.1936, el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, C.II, s.631.

³¹¹ el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, C.I, s.486.

³¹² Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C.I, s.253.

واتبعت حمدي با لصلاة مسلما علي المصطفى والال والصحب مكملًا

وبعد فاني ذاكر لك حماسة نعين علي جميع القراءات من تلا...

d. *Eserin İçeriği/Metodu:*

Müellif, manzum olarak kaleme aldığı bu kasidede hamdele faslından sonra bir eserin manzum olarak kaleme alınmasının artıları üzerinde durmuştur.³¹³ Bu eserin muhtevası ile ilgili olarak da; eserde bütün kıratlara işaret olunduğunu söylemiştir.³¹⁴ (Bkz. vrk. 127a)

Kasidenin geneline baktığımızda yedi kırâat ekolünün kâidelerinin kısa bir şekilde incelendiğini görmekteyiz. Yedi kırâata dair kaleme alınmış eserlerden yapılan alıntılar da eserin en belirgin özellikleridir. (Bkz. vrk. 128a, 128b)

Kasideyi diğer eserlerden ayıran önemli bir özelliği vardır. Kasidede incelenen konuların kırâat kitaplarının herhangi birinde farklı bir şekilde ele alınan veya eksik olarak incelen konulardan müteşekkil olduğu, aynı şekilde kasidede söz konusu kırâat kitaplarından birinde zikredilmeyip diğerlerinde zikredilen konuların da açığa çıkarılıp vurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla kasidenin kendisinden alıntı yapılan kırâat kitaplarının teferrüt ettiği noktaları tespit eder nitelikte olduğu ortaya çıkmaktadır.

Müellifin zaman zaman **قلت** ve **اقول** lafızlarıyla görüşlerini beyân ettiği bu eserde (Bkz. vrk. 128a, 129b) 18 sûrenin kelimelerinin yedi kırâat imamının okuyuşlarına göre incelendiği bir ferşü'l-huruf bölümü de vardır. (Bkz. vrk. 130a, 131b)

Bu manzum eserin 20 ana başlığı ve bazı alt başlıklarının görünümü şöyledir:

127a	باب اختلافهم في ترتيب القراء ورواؤهم
------	--------------------------------------

³¹³ Kasidenin giriş bölümündeki beyitlerin bazıları mürekkebin dağılması sebebiyle okunamamaktadır.

³¹⁴ Burada bütün kırâatlar ifadesinden kast olunan incelenen kırâatların tarikleri ve detayları bakımından şumüllülüğü olsa gerektir.

127a	باب الاستعاذة
127a	باب البسملة
127b	سورة ام القران
127b	باب الادغام الكبير
127b	باب هاء الكناية
127b	باب المد والقصر
128a	باب الهمزتين من كلمة
128a	باب الهمزتين من كلمتين
128a	باب الهمز المفرد
128b	باب نقل حركة الهمزة الى الساكن
128b	باب وقف حمزة وهشام على الهمز
128b	ذكر ذال إذ
128b	ذكر تاء التأنيث
128b	باب حروف قربت مخارجها
129a	باب الفتح والامالة وبين اللفظين
129b	باب الرايات
129b	باب اللامات
129b	باب الوقف على اواخر الكلمة
129b	باب الوقف على مرسوم الخط
129b	باب مذاهبهم في يات الزوائد

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

....كذا الال والصحب الكرام ومن تلا صلاة تبارئ الريح مشكار مندلا

واخر دعوانا بتوفيق ربنا ان الحمد لله الذى وحده على

Eserin ferağ kaydından sonra talik yazı ile kaleme alınmış bir icazetname bulunmaktadır.

3. Soru-Cevap Tarzında Kaleme Alınan Eserler

a. İbrahim Efendi-28 Numarada Bulunan Eser³¹⁵

(1) *Eserin Müellifi:*

Eser Kurrâ Semtî diye meşhur aslı adı Muhammed olan müellif tarafından yazılmıştır. Fakat biz yapmış olduğumuz kaynak taramalarında müellifle ilgili herhangi bir kayda rastlamadık.

(2) *Eserin Fiziki Özellikleri:*

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	
Demirbaş No	28	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 6
Ebadı	202x141, (155x78) mm.		Varak: 18b-23b

³¹⁵ Kütüphane kayıtlarında eserin isminin *Risâle fî esile ve'l-ecvibe ale tarikü't-Tayyibe* olduğu görülmektedir.

(3) Eserin Başı:

حمدا لمن اجاب كل سائل وصلوة من هو اعظم الرسائل محمد القائل لجملة امته بانهم اشرف
ملته...وبعد فيقول العبد المرتجى من لطف ربه المغنى محمد المدعو بقراء سمى قد التمس منى بعض الاخوان
من المستغلين بوجوه القرآن ال اجمع ما سألون عنه فى الجالس مع أجوبته...

(4) Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra kırâat ilmi ile meşgul olan bazı arkadaşlarının kendisinden, müellife toplantılarda sorulan bazı soruları cevapları ile kitap halinde toplamasını istediklerinden ve bu sebeple öğrencilere faydalı olacak tarzda kaleme alınan bu eseri yazdığından bahseder. (Bkz. vrk. 18b)

Eser klasik kırâat kaynaklarının sistemlerine göre tasnif edilip başlıklara ayrılmıştır. Her başlığın altında o başlıkla alakalı sorular ve bu sorulara müellifin vermiş olduğu cevaplar yer almıştır. Bazen sorulan soruların başlıkla alakası kârinelerden anlaşılmaktadır. Bu sorular ve cevapları قيل...أجيب kalıbı ile okuyucuya sunulmuştur. (Bkz. vrk. 19a, 20b) Soruların, başlıklarda belirtilen konuların ihtilaflı veya merak edilen yönlerine ilişkin olması da diğer bir ayrıntıdır.

Eserde ferşü'l-hurufa dair ayrı bir başlık yer almış, bu başlıkla Kur'ân başından sonuna kadar konu edilip bazı ayet ve lafızların vücuhatları ile ilgili sorular ve cevapları zikredilmiştir. (Bkz. vrk. 22b)

Eserin başlıkları şöyledir:

18b	باب الاستعاذة
18b	باب البسملة
19a	باب ام القرآن
19a	باب الادغام الكبير

19b	باب هاء الكناية
19b	باب المد والقصر
20a	باب الهمزتين من كلمة
20a	باب الهمزتين من كلمتين
20a	باب الهمز المفرد
20a	باب النقل
20b	باب الوقف على الهمز
20b	باب الادغام الصغير
20b	باب حروف قربت مخارجها
21a	باب احكام النون الساكن والتنوين
21a	باب الفتح والامالة
21b	باب الراءات
21b	باب اللامات
21b	باب الوقف على اواخر الكلم
22a	باب الوقف على مرسوم الخط
22a	باب مذاهبهم في يات الاضافة
22b	باب مذاهبهم في يات الزوائد
22b	باب جمع القراءات
22b	باب فرش الحروف
22b	باب التكبير

(5) *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...وقيل ما وجه من كبر من اول الضحى و كبر اخر الناس الا اعطاء السورة حكم ما قبلها من

السورة اذ كل سورة منها بين من تكبير بين وليس التكبير فى اخر الناس لاجل الفاتحة لان الختمة قد

انقضت والتكبير للختم تم

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FERŞÜ'L-HURUF TARZINDA KALEME ALINAN ESERLER

I. İSMİ BELLİ OLAN ESERLER

A. el-Mükerrer fîma tevatera mine'l-kırâati's-seb'a

1. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi, Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî en-Neşşâr'dır.

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Darülmecnevi	Cildi	
Demirbaş No	33	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 172
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x145, (140x70) mm.		Varak:

3. Eserin Başı:

يقول العبد الفقير المعترف بالذنوب والتقصير الراجي عفو ربه الكريم الغفار عمر بن قاسم بن احمد
الانصاري المقرئ المصري النشار... وبعد فقد سألتني بعض اصدقائي... ان اجمع له كتابا في القراءة السبع
المتواترة التي لا يتوجه عليها المنع واذا اذكر...

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Eseri bir arkadaşının ricası üzerine kaleme aldığını söyleyen müellif (Bkz. vrk. 1b) bu kitapta, yedi kırâat imamı ve râvilerinin Kur'ân ayetleri üzerindeki vücutlarını göstermektedir. İçerisinde pratik bilgilerin verildiği bu eserde konu işlenmemiş, Kur'ân lafızları üzerindeki vücutlar sûre sûre incelenmiştir.

Eserde, sûrelerin incelendiği kısımdan önce birkaç başlığa rastlanmaktadır. Müellif bu başlıkların birincisinde (Bkz. vrk. 2a), kırâat imamlarının isimleri, şehirleri, nisbeleri, künyeleri ve vefat tarihleri ile ilgili bilgiler vermiştir. Râviler

için de aynı bilgilere değinen müellifin, eserde bu kârilerin bazı hususiyetlerini bildiren rivayetlere yer verdiğine de rastlamaktayız. (Bkz. vrk. 2a-5a)

İkinci başlıkta “istiaze” konusuna değinen müellif (Bkz. vrk. 5b) üçüncü başlıkta da “besmele”yi kısaca incelemiştir. (Bkz. vrk. 5b-6b)

Eserin 6b varağından sonraki bölümünde üzerinde yedi kırâat imamı için vücuhât olan lafızlar incelenmiştir. Bu incelemeler esnasında önceden değinilen kâidelerle ilgili kelimeler geldiğinde kuralın daha önce geçtiğine وقد تقدم ذكره ifadeleriyle işaret edilmiştir. (Bkz. vrk. 35b, 146a) Bazen de bu kayıt koyulduktan sonra kural tekrar açıklanmıştır. (Bkz. vrk. 11a)

Eserde zaman zaman, incelenen lafızlardan sonra bu lafız üzerindeki vücuhât sayısı verilmiştir. Eğer lafız üzerindeki ihtilaflı okuyuş sayısı az ise önce bunlar sıralanmış diğer kârilerin ittifak ettiği okuyuş ise والباقيون على ibaresiyle ifade olunmuştur. (Bkz. vrk. 13a, 24b)

Bu eserin en önemli özelliklerinden biri de iki sûre arasında, sûrelerde imamlar için geçerli olan toplam vücuhât sayısının tespit edilerek okuyucuya sunulmasıdır. Eserin, sûrelerin incelendiği ferşü'l-huruf bölümünden önceki bölümüne ait başlıkları şöyledir:

2a	باب اسماء القراء السبعة ورواتهم المشهورين واسانيدهم وبلادهم ووفاتهم
5b	باب الاستعاذة
5b	باب البسملة
6b	سورة ام القران
	

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

انتهى والله الحمد والمنة فهذا ما يسر الله تعالى واما ما يتعلق بالمخارج الحروف... قد ذكرت في كتاب القطر المصري في قراءة الامام ابي عمرو البصري... اقول هذا مع اعترافى بالتقصير وجميع ما ذكرته اختصرته من كلام الائمة السابقة رحمة الله عليهم اجمعين والحمد لله رب العالمين سنة 1182

Müellif eserin bu son satırlarında *el-Katru'l-Mısri fî kırâati'l-İmam Ebi Amr el-Basri* isimli kitabına da atıfta bulunmuştur. Bu cümlelerin sonunda ise 1182/1768 kaydı vardır ki bu kayıt istinsah tarihidir. Müstensihe ait bir veri ise mevcut değildir.

6. Eserin Nüshaları:

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b
Bölümü	Bağdatlı Vehbi	Cildi	
Demirbaş No	2123	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	213x161, (148x100) mm.		Varak: 1b-120b

Nüshada müstensihe ve istinsah tarihine dair bilgi de bulunmamaktadır.

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Carullah	Cildi	
Demirbaş No	22	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 146
Yazı Sitili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	190x116, (137x80) mm.		Varak:

Bu nüshada da istinsah kaydı da yer almamaktadır.

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Serez	Cildi	
Demirbaş No	4014	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	149x100, (110x60) mm.		Varak: 119b-155a

Nüshanın istinsah kaydı yoktur.³¹⁶

B. Tahrirü't-turuk ve'r-rivâyât min tariki Tayyibeti'n-Neşr

1. *Eserin Müellifi:*

Eserin müellifi Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansurî'dir.

³¹⁶ Biz bu nüshaların dijital ortama aktarılması, aktarılanların hepsinde istinsah kaydının bulunmaması ve yazılarının güven vermesi sebebiyle, Darülmecnevi koleksiyonunun 33 numarasındaki nüshayı incelemeyi uygun gördük.

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	36	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 61
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	212x141, (150x85) mm.		Varak:

3. Eserin Başı:

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه اجمعين وبعد فيقول العبد الفقير الى الله تعالى علي المنصوري غفر الله تعالى له ولوالديه ولجميع المسلمين هذا ما تيسر جمعه في بعض الايات من تحرير الطرق و الروايات من طريق طيبة النشر في القراءات العشر...اذ ابتداء بالاستعاذة والبسملة مع التكبير...

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Sûre sûre kelimeler üzerindeki vücuhatları inceleyen bu kitap, kırâat alanına dair pratik bilgileri içerir. Eser sistem farklılığı dışında bir ferşü'l-huruf kitabını andırmaktadır.

Müellif eserde hamdele faslının ardından istiâze-besmele-tekbir üçlüsünün sûre başındaki okunmuş vecihlerini maddeler halinde sıralamak sûretiyle incelemiştir. (Bkz. vrk. 1b) Daha sonra Fatiha sûresinden Bakara sûresine geçişte söz konusu olan vecihlere değinen müellif (Bkz. vrk. 1b-2a), Bakara sûresinin ikinci ayetinden başlamak sûretiyle sûreleri teker teker ele alıp kelimeler üzerindeki vücuhatları göstermiştir. (Bkz. vrk. 2a-61b)

6. Eserin Nüshaları:

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Bağdatlı Vehbi	Cildi	
Demirbaş No	2093	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 3
Ebadı	150x103, (bb.xbb.) mm.		Varak: 28b-101b

İstinsah tarihi ve müstensihî belli olamayan bu nüshanın ismi, kayıtlarda *Risâle fî ma yeteallekü bi ba'zî'l-âyât min tarîk* olarak geçmektedir.

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Meşin
Demirbaş No	43	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 109
Yazı Sili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	159x101, (100x48) mm.		Varak:

Bu nüshanın müstensihî Dühânizâde Muhammed b. Mustafa, istinsah tarihi ise 1185/1771'dir.

Üçüncü Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Meşin
Demirbaş No	53	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	150x101, (100x58) mm.		Varak: 1b-11a

Mecmuanın vikaye varağında bu nüshanın müstensihinin de Dühânizâde Muhammed b. Mustafa olduğunu beyân eden bir kayıt vardır.³¹⁹

C. Mütkinü'r-rivaye fi ulümi'l-kıraa ve'd-diraye

1. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi Ebu Tahir Muhammed b. Mustafa b. İbrahim b. Ahmed en-Nâimî'dir.³²⁰

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b.
Bölümü	İbrahim Efendi	Cildi	Meşin
Demirbaş No	44	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 148
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	189x131, (135x55) mm.		Varak:

³¹⁹ Biz burada hattının güven vermesi ve istinsah kaydı sebebiyle Fatih koleksiyonundaki nüshayı incelemeyi uygun gördük.

³²⁰ Yapmış olduğumuz kaynak taramalarında müellifle ilgili bir kayda rastlamadık.

3. Eserin Başı:

الحمد لله الذى اضاءت صدور الحاملين بحفظ كتابه وزين السنة التالين بتلاوة ذكره على وجوهه...وبعد فهذه تحريرات مجتمعة على القراءات العشرة المقررة المأخوذة بالسند الصحيح عن المشايخ رحمهم الله العزيز الغفار رتبها على مقدمة وثلاثة انواع وخاتمة النوع الاول...

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Fatiha sûresinden başlayıp Nas sûresine kadar ayetler üzerinde, on kırâat imamı ve râvileri için vücuhatların incelendiği, klasik tasnife sahip bu eseri müellifi, *Mütkinü'r-rivaye fi ulümü'l-kiraa'* ve *'d-diraye* olarak isimlendirmiştir. (Bkz. vrk. 1b)

Eserin başında kırâat ilmi ile alakalı mühim bir mukaddime yer almaktadır. Mukaddimede öncelikle Kur'ân-kırâat ilimlerinin tarifleri, kırâat ilminin mebd-i, mevzusu, faidesi ve gayesi ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Daha sonra mütevatir kırâatın şartları verilmiş ve yedi kırâata zaid olan üç kırâat sıhhati açısından değerlendirilmiştir. Kırâat ilmini tahsil edecek kimselere tavsiyelerle devam eden mukaddimede ayrıca on kırâatı bir hatimde okuma sistemine dair bilgiler de verilmiştir. (Bkz. vrk. 1b-4b)

Mukaddimede 3 fasıl görülmektedir. Birinci fasılda on kırâat imamının, râvilerinin ve tariklerinin isimleri sayılmıştır. (Vrk. 4b) İkinci fasılda müellif altı şehre nisbet edilen on mukaddem imamı saymış bu imamlara, aralarında ihtilaf ve ittifak etme durumlarına göre verdiği rumuzları beyân etmiştir. (Vrk. 4b-5b) Bu bilgiler eserdeki resmü'l-hatt ilmine dair verilen bilgiler esnasında kullanılmıştır.

Mukaddimede açılan üçüncü fasıl ise kitabın metod ve özelliklerini beyân eder niteliktedir. (Vrk. 4b) Bu bilgilere göre, müellif eserde aralarını ayırmak için yedi kırâat imamını siyah renkli mürekkeple, bu imamlara zaid üç kırâat imamını da kırmızı renkli mürekkeple kaydetmiştir. Eğer bu imamlar bir kâide üzerinde ittifak ettilerse renk kurallarına riayet edilerek müttetik imamlar peşpeşe yazılmışlardır. (Bkz. vrk. 17a) Eğer imamlar bir kâidede ihtilaf ettilerse تفرد ifadesi

kullanılmıştır. (Bkz. vrk. 14a, 16b) Ayrıca râviler için de imamlara uygulanan renkli yazım sistemi uygulanmıştır. (Bkz. vrk. 19a)

Eserde usul konularına yeri geldikçe ferşü'l-huruf bölümünde değinilmiştir. Kitabın tasnif sistemi şöyledir:

Sûrelerin başında, üzerinde ayet olup-olmaması bakımından ihtilaf edilen lafızlar, sûrenin kelime ve harflerinin sayıları, ayetlerinin ilk harfleri ve fasılları ile ilgili bilgiler verilmiş (Bkz. vrk. 22a, 137b) daha sonra on kırâat imamı ve râvileri için sûrenin lafızları üzerindeki vücuhatlar incelenmiş, son olarak da sûrelerin sonlarında, resmü'l-hatt ilmine dair bilgiler sunulmuştur. (Bkz. vrk. 33b, 138a)

Eserde تنبيه ifadesiyle tamamlayıcı bilgiler verilmiştir. (Bkz. vrk. 9b, 12b) 140a varağından itibaren tekbir ile ilgili teorik bilgiler daha sonra da uygulamalar verilmiştir. 147b-148b varakları arasında ise bir hatim duası yer almaktadır.

Eser sona erdikten sonra 149a-151b varakları arasında vücuhat şemaları yer almaktadır. Eserin ferşü'l-huruf bölümü dışındaki başlıkları ve varak numaraları şöyledir:

2b	مقدمة
4b	فصل في اسماء القراء العشرة ورواقتهم وطرقهم
5b	فصل في ذكر الائمة
5b	فصل في بيان قواعد الكتاب
6a	بيان الاستعاذة والبسملة
	
140a	خاتمة التكبير
147b	الدعاء عند الختم

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

جمعه الفقير... ابو طاهر محمد بن مصطفى بن ابراهيم بن احمد النعيمي المدعو بابن الكتاني... وكان

ذلك بمدينة قسطنطينية الخاقانية في يوم الجمعة المباركة في شهر رجب المرجب سنة احدى وستين ومائة

والف تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب شعبان سنة 1178

Bu kayıttan müellifin kitabı İstanbul'da 1161/1748 yılının Recep ayında Cuma günü bitirdiği anlaşılmaktadır. 1178/1765 yılının Şa'ban ayında ise istinsah işlemi tamamlanmıştır. Müstensihin ismi ise 2b varağındaki

....من كتب الفقير الحقير تراب اقدام القراء السيد محمد المشهور بطحانوي طحاني زاده....

ifadelerden ortaya çıkmaktadır ki bu kişi, Duhânevî Duhânîzâde Muhammed b. Mustafa'dır.

6. Eserin Nüshaları:

Birinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Kasidecizade Süleyman Sırrı	Cildi	Meşin
Demirbaş No	11	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 106
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	238x175, (197x107) mm.		Varak:

Bu nüshanın müstensihi, Hafız Ahmed el-Üsküdârî'dir.

İkinci Nüsha:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	bb.
Bölümü	Bağdatlı Vehbi Efendi	Cildi	Meşin
Demirbaş No	21	Müstakil ise	Cilt:1
Dili	Arapça		Varak: 168
Yazı Sütü	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	207x126, (152x75) mm.		Varak:

Müstensihi belli olmayan nüsha 1161/1748 yılında istinsah edilmiştir.³²¹

II. İSMİ BELLİ OLMAYAN ESERLER

A. Fatih-65 Numarada Bulunan Eser³²²

1. Eserin Müellifi:

Eserde müellifle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

³²¹ Eserin diğer nüshaları, bu çalışmayı yaptığımız esnada kütüphanede mevcut olan dijital ortama aktarılmamış olup, eserle uzun süre meşgul olmamız gerektiğinden, dijital ortama aktarılmış olan İbrahim Efendi koleksiyonuundaki nüshayı incelemeyi uygun gördük.

³²² Eserin ismi, dijital ortamda *Kıraa İbn Amr fi rivayatüs-Sûsî* olarak gözükmemektedir. Muhtevanın bu başlığı doğrulaması bir yana, biz eserin başında da yer alan bu ifadenin eserin ismi mahiyetinde olmadığı kanısındayız.

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	b.b
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	65	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	209x158, (154x105) mm.		Varak: 160a-188b

3. Eserin Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين هذه قراءة ابو عمرو في رواية سوسى وهذه الواجه الخمسة

ثابتة في جميع القرآن الرحيم ملك...واذا قيل لهم بادغام اللام في اللام حيث وقع ...

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Bu eser Ebu Amr (ö.154/771)'ın ikinci râvisi olan Sûsî (ö.261/874)'nin Kur'ân kelimâtını okuyuş vecihlerini veren bir ferşü'l-huruf kitabıdır. Eserde Kur'ân sûre sûre ele alınarak incelenmiş, Sûsî'nin kelimeleri okuyuşu kısaca beyân olunmuştur. Kelimelerin okunuş kâideleri verildikten sonra حيث وقع ifadesi kullanılarak söz konusu kelimenin Kur'ân'ın her yerinde bu şekilde okunduğu belirtilmiş (Bkz. vrk. 160a, 168a) ve yer yer kurala dâhil olan kelimeler de bu kelimenin peşinden zikredilip كذلك kaydı ile okunuşları belirtilmiştir. (Bkz. vrk. 160a)

İlk geçtiği yerde bir defa incelenen kelimeler daha sonra tekrar gelirse, açıklama yapılmadan geçilmiştir. (Bkz. vrk. 186a) Bu yüzden son sûreler hacim olarak daha az yer kaplamaktadır. Eserde diğer kâirlerin tercihleri de zaman zaman belirtilmiş, eğer incelenen kelimenin okunuşunda bir harf değişikliği söz konusu ise bu yazıya aktarılmış, yani kelime Sûsî'nin kelimeyi okuduğu şekli ile yazılmıştır. (Bkz. vrk. 166b, 167b)

Ayrıca eserde sûre isimlerinden sonra sûrelerin ayet sayılarının kaydedildiğini ve zaman zaman da Mekke-Medenî oluşlarına göre değerlendirmelerin yapıldığını görmekteyiz. (Bkz. vrk. 184b, 185a)

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...سورة الكافرون ست ايات مكية ولى سورة النصر خمس ايات مكية لا خلاف فيهما سورة
المسد خمس ايات مكية حمالة سورة الاخلاص خمس ايات مكية كفؤ سورة الفلق ست ايات مكية لا خلاف
فيه سورة الناس سبع ايات

Eserin sonunda istinsah kaydı yer almamaktadır.

6. Eserin Nüshaları:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	İsmihan Sultan	Cildi	
Demirbaş No	12	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	210x150, (120x75) mm.		Varak: 1b-20b

Bu nüshada, diğer nüshada açıkça yazılan kâidelerle işaret olunduğu görülmektedir.

B. Fatih-67 Numarada Bulunan Eser³²³

1. Eserin Müellifi:

Eserde müellifinin kim olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir.

³²³ Eserin ismi kütüphane kayıtlarında, *Risâle fi'l-kıraa Âsım ve ihtilaf râviyeyh Ebu Bekr ve Hafs ve İbn-i Ebi Davud* olarak geçse de eserde bu isme dair bir kayıt mevcut değildir.

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	29
Bölümü	Fatih	Cildi	
Demirbaş No	67	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 10
Ebadı	203x139, (159x85) mm.		Varak:109b-121b

3. Eserin Başı:

والحمد لله والسلام على عباده الذين اصطفى وبعد فقد التمس منى من همته مصروفة الى تلاوة
كلام الله المجيد والوقوف على اصول القراء من تجويد الحروف والالفاظ والاختلاف الواقعة بينهم ان
اكتب... فشرعت في بيان قراءة ابى النجود عاصم بن مهدي الاسدي...

4.Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra kendisinden, bütün imamların ve Şatibî (ö.590/1194)'nin zikrettiği ikişer râvilerinin kırâatlarına dair kitap yazmasının istendiğinden bahseder. Daha sonra bu kitapta İmam Âsım (ö.127/744)'ın kırâatını beyân edecek bilgiler sunduğunu söyler ve Âsım kırâatının edâ bakımından en kolay, zabt bakımından en hızlı, ihtilaf bakımından da en az olduğunu belirtir. (Vrk. 109b)

Bu girişten sonra Fatiha sûresinden başlamak sûretiyle, Kur'ân'ı sûre sûre ele alarak Âsım'ın kırâat özelliklerini inceleyen müellif, bazı sûrele değinmezken 29. ve 30. sûreleri iki parçada ele almıştır.

Oldukça kısa ifadelerle hazırlanan ve pratik bilgiler içeren bir ferşü'l-huruf sistemine sahip olan bu eserde, incelenen lafızlardan sonra bu lafızların nasıl okunulduğuna kısaca değinilmiştir. (Bkz. vrk. 112b, 114a) Ayrıca Hafs (ö.180/796)

ve Ebubekir (ö.193/808) arasında kırâat bakımından bir ihtilaf varsa, isimleri zikredilerek nasıl okudukları beyân olunmuştur. (Bkz. vrk. 115a, 116a)

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...لا يلاف بالياء ولي دين بسكون الياء ابوبكر وبالفتح حفص ابى لهب بفتح الهاء حمالة بالنصب

كفؤا مهموزا بضم الفاء ابوبكر وبالواو حفص بضم الفاء والله اعلم بالصواب واليه يرجع المآب

Eserde istinsah kaydı yer almamaktadır.

C. Fatih-67 Numarada Bulunan Diğer Eser

1. Eserin Müellifi:

Eserde müellifin ismi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.³²⁴

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	28
Bölümü	Fatih	Cildi	Meşin
Demirbaş No	67	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 12
Ebadı	203x139, (151x80) mm.		Varak: 136b-148b

3. Eserin Başı:

الله تع محمود على كل لسان ومذكور في كل مكان انزل على عبده القران وعلمه البيان وبعد فقد

التمس مني من تشرف بحفظ الكلام رب العزة وسمت همته الى الوقف على قرات الائمة السبعة ان افرد

لهم قراءة الامام علي ابن حمزة الكسائي وذكر الخلاف بين راويه ابى الحارث و ابى عمرو الدورى...

³²⁴ Kütüphane kayıtlarında eserin ismi *Risâle fî kırâa Kisâi ve İhtilaf Râviyeyh Ebu'l-Haris ve'd-Dûrî* olarak geçmektedir. Fakat biz gerek eserde gerekse mecmuada böyle bir kayda rastlamadık.

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra hafız olan bir kişinin kendisinden Kisâî (ö.187/803) kırâatı ve iki râvisi arasındaki farkları ortaya çıkaracak bir eser yazmasını istediğinden bahseder. O, bu cümlelerin ardından zikrettiğimiz sebebe binaen kaleme aldığı eserinde, bahsettiklerini Şâtibi (ö.590/1194)'nin *Hırzû'l-emâni* isimli esrinden istihrac ettiğini belirtir. (Bkz. vrk. 136b)

Eserde “istiaze” konusuna değinildikten sonra (Bkz. vrk. 136b) Fatiha sûresinden başlanmak sûretiyle Kur’ân kelimeleri sûre sûre Kisâî ve râvilerine göre incelenmişlerdir. (Bkz. vrk. 136b-148b) Sadece ferşü'l-hurufa dair kaleme alınan bu eserin başında kâide bölümü yer almayıp kurallar sûrelerin incelenmesi esnasında ilk geçtiği kelimeyle birlikte ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler esnasında paralel kelimeler ve istisnalar sûrelerine izafe edilerek teker teker sayılmış, (Bkz. vrk. 137a, 137b, 141b) eğer Kisâî'nin iki râvisi arasında bir ihtilaf varsa bu ihtilafa da vurgu yapılmıştır. (Bkz. vrk. 139a)

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz üzere kâideler ilk sûrelerde incelenip paralel lafızlar burada zikredildiğinden son sûrelerdeki lafızlara oldukça az değinilmiştir.

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

... ما هيه باثبات هاء السكت وصلا ووقفا لترون بضم التاء في الاول ولا خلاف في الثاني جمع
مالا بتشديد الميم في عمد بضم العين والميم لا يلاف بياء بعد الهمزة ولا خلاف في اثبات الياء في ايلافهم
ولي دين باسكان الياء ابي لهب بفتح الهاء حمالة بالرفع كفوا بضم الفاء مهموزا في الوصل

D. Ayasofya-4796 Numarada Bulunan Eser³²⁵

1. Eserin Müellifi:

Eserde müellifin ismi ile ilgili bir kayıt mevcut değildir.

³²⁵ Eserin kütüphane kayıtlarındaki ismi *Vücuhu kırâati sûreti Yasin* olarak geçmektedir.

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Ayasofya	Cildi	
Demirbaş No	4796	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Sitili	Talik	Mecmuada ise	Risâle: 2
Ebadı	265x170, (170x90) mm.		Varak: 32b-45b

3. Eserin Başı:

يس والقُرآن الحكيم انك لمن المرسلين على صراط مستقيم الضابطة في قراءتها بفتح الف الياء من

ياء يس وعدم السكت عليها وبأظهار نونه عند الواو من والقُرآن و بعدم نقل حركة الهمزة الى الراء

منه...

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Eser, pratik amaca yönelik kaleme alınmış olup Yasin sûresinin aşere sistemine göre işlenmesinden ibarettir. Sûrenin ilk dört ayeti birlikte (Bkz. vrk. 31b), diğer ayetler de bazen bir bütün olarak (Bkz. vrk. 33a) bazen de parçalanarak ele alınmış, on kırâatın birlikte okunduğu sisteme göre incelenmiştir. (Bkz. vrk. 34a) Bu inceleme şematik olarak ifade edilen aşere vücuhâtının nesir olarak yazılması nevindendir.

Eserde ayetlerden hemen sonra الضابطة في قراءتها ibaresi gelmiş daha sonra vücuhâtlar işlenmiştir. (Bkz. vrk. 35a, 37a) Sayfa kenarlarında çerçeve içinde vücuhât kâidelerini açıklayan şerh ve ibarelerin not alındığı bu eserde bazen kısaltmak amacıyla daha önce incelen kelimedede bir râvi veya imam için belirtilen vücuhât sayısının burada da aynı olduğuna işaret olunup geçildiği görülmektedir. (Bkz. vrk. 36b, 38a)

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...فنسأل الله الكريم رب العرش العظيم ان يوفقنا الاكمال وجوه القراءات على سورة والصفات

وان يدخلنا في عباده الصالحين والحمد لله رب العالمين وصلوته وسلامه على سيدنا محمد خاتم النبيين وعلى

اله وصحبه اجمعين ومن تلا بهم باحسان الى يوم الدين اللهم اختم بالايمان والسنة امين امين

Bu kayıttan eserin başının ve sonunun olma ihtimali açığa çıkmaktadır. Çünkü eserin başında hamdele faslı ve giriş bölümü yer almayıp müellif, son satırlarında Saffât sûresine kadar kırâat vücuhatını tamamladığına hamdetmektedir. Dolayısıyla eserin Kur’ân’ı başından başlayıp sonuna kadar veya başından Saffât sûresine kadar incelemesi muhtemeldir.

E. Yozgat-604 Numarada Bulunan Eser³²⁶

1. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi ile ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir.

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Yozgat	Cildi	
Demirbaş No	604	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Ta’lik	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	166x111, (118x58) mm.		Varak:139b-199b

³²⁶ Bu risâlenin ismi kütüphane kayıtlarında *Risâle fî'l-kirâati's-seb'a* olarak geçmektedir. Fakat risâlede bu isme dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Kataloglardaki bu isimlendirmenin risâlenin muhtevası dikkate alınarak genel bir değerlendirme sonucu yapılması muhtemeldir. Ayrıca eser katalog kayıtlarında mecmuanın 16-76 varakları arasında görülürken incelemelerimiz sonunda risâlenin 139b-199b varakları arasında olduğunu gördük.

3. Eserin Başı:

ان للكل في مسألة با لكسر في الوقف اربعة اوجه الاسكان وفيه الطول والتوسط والقصر اريد به المد للمقصور والروم وفيه القصر الذي اريد به المد المقصور ملك بلا الف ا د ح ك ف...

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Risâle yedi kırâata dair ferşü'l-huruf meselesine haizdir. Müellif, Kur'ân'ı sûre sûre ele alıp ayetlerdeki kelimeleri yedi kırâat imamının ve râvilerinin farklı okuyuşlarına göre incelemiştir. Eserin başında bulunan ve daha önce incelendiği zannedilen bir mesele ile ilgili zikredilenlere bakılacak olursa; başının kayıp olması da muhtemeldir. (Bkz. vrk. 139b)

Risâle yukarıda bahsettiğimiz birkaç satırlık malumattan sonra Fatiha sûresinden başlamak sûretiyle üzerinde farklı okuyuş özellikleri olan kelimeler incelenmiştir. Kelimeyi farklı okuyan her imam veya râvi için kelimenin okunuş şekli yazıldıktan sonra bu imam veya râvinin kırâat ilminde kullanılan remizleri kırmızı renkli mürekkeple kaydedilmiştir. (Bkz. vrk. 140a, 142b, 150a)

Eserimizin karakteristik özellikleri olmayan pratiğe dair kaleme alınmış bir vücuhat kitabı olduğunu söyleyebiliriz.

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:

...ملك الناس بالامالة ط تم بهذه الرسالة في القراءات السبع في وقت الفجر تماما كتبه الحفیر الحاج

شعبان بن حسن بن حسن و حسن بن حسن القراء

Eserin ferağ kaydından bu risâlenin sabah namazı vaktinde tamamlandığı bilgisi yer alırken tarih kaydolunmamıştır. Müstensihin ise Şaban b. Hasan b. Hasan olduğu bu satırlardan sonra kayda alınmıştır.

Eserin sonunda; 203a-214b arasında kırâata dair kural ve sûretler, sûrelerin sayısı, ayetlerin sayısı ve tecvide dair fevaid vardır.

F. İsmihan Sultan-13 Numarada Bulunan Eser

1. Eserin Müellifi:

Eserde müellif ile ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir.

2. Eserin Fiziki Özellikleri:

Kütüphanesi	Süleymaniye Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	İsmihan Sultan	Cildi	
Demirbaş No	13	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 4
Ebadı	170x130, (115x85) mm.		Varak: 70b-78b

3. Eserin Başı:

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد واله اجمعين اما بعد اجتمعت قراءة سيد

القران عاصم ابن النجود الاسدي برواية حفص لاجل اخ الصالح الحافظ شمس الملة والدين محمد بن ابى

بكر...

4. Eserin İçeriği/Metodu:

Müellif hamdele faslından sonra Muhammed b. Ebu Bekr sayesinde bu kitapta Âsım (ö.127/744) kırâatının Hafs (ö.180/796) rivayetini bir araya getirdiğini beyân eder. (Vrk. 70b) Bundan sonra da Bakara sûresinden başlamak sûretiyle Kur'ân'da Hafs'ın, üzerinde ihtilaf olan kelimeleri okuyuş tercihlerini açıklamaya başlar.

Eser çok özelliği olmayan bir ferşü'l-huruf kitabıdır. Eserde yer yer incelenen kelimeyi Hafs'ın Kur'ân'ın her yerinde böyle okuduğu كل القرآن terkihiyle beyân olunmuştur. (Bkz. vrk. 72a, 76a)

5. *Eserin Sonu/Ferağ Kaydı:*

...تمت بعون الله تعالى وحسن التوفيق وبه ونعم الرفيق في يوم السابع والعشرين من شهر صفر من

سنة تسع وسبعين وثمان مائة

Bu kayıttan eserin telif veya istinsahının, 879/1474 yılında, Safer ayının 27'sinde bittiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Kırâat ilmi tarih içerisinde hep kendisine ihtimam gösterilen İslâmî ilimlerden biri olmuştur. Bu sahada nice kırâat âlimi yetişmiş, diğer ilim dallarında mütehassıslaşan âlimler de kırâat talimi görerek hem ilim sahasındaki yetkinliklerini ikmâl etmişler hem de kırâat ilminin diğer ilimlerden ne denli ayrılmaz bir parça olduğunu göstermişlerdir.

Kırâat literatür listesi bu uzman bilginlerin kaleme aldıkları sayısız eserle doludur. Biz bu çalışmamız esnasında günümüzde genellikle pratik öğretim tarzı esas alınarak şifâhen talim edilen bu ilim dalının geçmişte teorik olarak da ele alındığını gördük.

Çalışmamızda incelenen Osmanlı ve öncesi döneme ait olan kırâat kitaplarının birçoğunda sistematik başlık yapısı gözlenmektedir. Bu eserlerden her biri-her ne kadar kitap içerisinde böyle bir ayrıma gidilmemişse de-iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölüm kırâat kavâidine ait ve belirli başlıklara sahip iken diğer bölüm ferşü'l-huruf dediğimiz Kur'ân elfâzının okunuş şekillerinin pratik gösteriminden ibarettir.

Osmanlı döneminde kırâat sahasında yazılan eserler kendisini risaleler olarak da göstermekte ve bu risaleler, o dönemin gündemde olan meselelerine ışık tutmaktadır.

Ayrıca, bu risaleler dönemin âlimleri arasında karşılıklı mülahazalar olarak kendisini göstermiştir. Yine Osmanlı döneminde yazılan söz konusu risalelerin, dönemin kırâat ve Kur'ân okuma yanlışlıklarına ışık tuttuğu da bir gerçektir.

Nazım metodu da kırâat literatüründe takip edilen bir sistem olmuş, hatta bu metodla yazılan eserlerin müellifleri tarafından manzum eserleri anlama ve yazmanın zorluğu vurgulanarak konunun maharet istediği özellikle belirtilmiştir. Kırâat eserlerinin genelinde gördüğümüz, kârihlerin isimlerini harflerle rumuzlama sistemi manzum eserlerde ayrı bir önem kazanmış, beyitler arasına renkli

mürekkeplerle yerleştirilen rumuz, bu rumuz ile ifade edilen kırâat âliminin kelimedeki kuralı benimsediğini göstermiştir.

Kırâat ilim meclislerinde sorulan sorular da kaleme alınarak eser haline getirilmiş ve kırâat sahasının müşkül konuları böylelikle uzman kişilerin ağızlarından cevap bulmuştur.

Zaman zaman da kırâat ilminin kâideleri, okuyanların kolay anlaması ve ezberlemesi amacıyla tabloların içerisine kaydedilmesi suretiyle veya nesir yazı ile kaleme alınan şematik tarzda okuyucuya sunulmuştur.

Biz bu çalışmamızda başlık yapısı ve metodu özgün olan 46 eseri tespit ettik ve bunları “Müstakil Tarzda Kaleme Alınan Eserler” başlığı altında inceledik. Bu eserlerin 27 tanesinin ismi belli iken 19’unun isminin belli olmadığını gördük. İsmi belli olan eserlerin 16’sı nesir tarzında kalemle alınmıştır. Bunların 8’i kitaplardan oluşmakta iken diğer 8’i ise risalelerden ibarettir.

İsmi belli olan 27 eserin 4’ü manzum iken 4’ü de şematik tarzda kaleme alınmıştır. Son olarak bu eserlerin 3’ü ise soru-cevap tarzında kaleme alınmıştır.

Çalışmamızda incelenen müstakil tarzda kaleme alınıp ismi belli olmayan 19 eserin 12 tanesi nesir tarzında yazılmış iken 1’i manzum diğer 6’sı ise soru-cevap tarzında kaleme alınmıştır.

Tespit edebildiğimiz eserler içerisinde klasik kırâat kitaplarının başlık yapılarına uygun olarak yazılan ayrı bir grup esere daha rastladık ki bu eserleri de “Sistematik Tarzda Kaleme Alınan Eserler” başlığı altında inceledik.

Adedi 22 olan bu eserlerin 16’sının isminin belli olduğunu tespit ettik. İsmi belli olan eserlerin 12’si bir veya birkaç kırâata dair 4’ü ise yedi veya daha fazla kırâata dair kaleme alınmıştır.

Bir veya birkaç kırâata dair kaleme alınan 12 eserin 8’i nesir iken 4’ü ise manzumdur.

“Sistematik Tarzda Kaleme Alınan Eserler” başlığı altında kaleme alınıp ismi belli olmayan eserlerden 3’ü bir veya birkaç kırâata dair kaleme alınmış, diğer 3’ü ise yedi veya daha fazla kırâata dair yazılmıştır.

Yedi veya daha fazla kırâata dair kaleme alınan 3 eserin biri nesir, biri manzum diğeri ise soru-cevap tarzında hazırlanmıştır.

Son olarak çalışmamızda “Ferşü’l-Huruf Tarzında Kaleme Alınan Eserler” başlığı altında incelediğimiz 9 eser daha bulunmaktadır ki bu eserlerin 3’ünün ismi belli 6’sının ismi belli değildir.

Farklı yazım stilleriyle karşımıza çıkan bütün bu eserler zengin kırâat literatürümüzü bir kez daha gözler önüne sermiştir. Çalışmamızda yer alan eserlerin bu zamana kadar basılmamış olması da ayrı bir önem arz etmektedir.

Kütüphanenin kırâat ilmi ile ilgili sahip olduğu kitap sayısının 77 ile sınırlandırılmaması gerektiğini çünkü, bu sayıya kırâat ilminin yan kolları diyebileceğimiz birçok konuya dair kaleme alınan kitapların, matbu eserlerin, şerh ve hâşiyelerin soyutlanmasından sonra ulaşıldığını vurgulamak yerinde olacaktır.

Ayrıca kütüphane kataloglarında ve diğer kayıtlarda yer almayıp tesadüfen rastladığımız eserlere bakacak olursak böyle bir sınırlandırmanın son derece yanlış olacağını görürüz.

Çalışmamızda incelediğimiz eserlerin birçoğu tek başına ayrı bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Hatta bu eserlerin basılmamış olması ilim dünyası adına bir kayıp olarak nitelenebilir.

Bu çalışmanın incelenen eserlerin yeniden günyüzüne çıkması adına aralayacağı pencere, çalışma esnasında karşılaştığımız zorluklar ve yorgunluğu bertaraf edecek, bu değerli ilme sağlayacağımız zerre miktarı fayda bizi hayli mutlu edecektir.

Bu vesile ile sahip olduğumuz en büyük kültür miraslarımızdan biri olan Süleymaniye Kütüphanesi’nin keşfedilmeyi bekleyen nice kitaplarıyla yeni araştırmalar ve araştırmacıları beklediğini belirtmeliyiz.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm.

- Abdülhâdî, Fadlî: **el-Kırâatü'l-Kur'âniyye**, Beyrut, Dârü'l-Kalem, 1985.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani: **el-Müsned**, Beyrut, Dâru Sadır, t.s.
- Altıkulaç, Tayyar: “İbnü'l-Cezerî”, İstanbul, **DİA**, 1999, C.XX, s.553.
- Apak, İlhan (Editör): **Evliyalar Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 1993.
- Arthur, Jeffery: **The Foreign Vocabulary of The Qur'an**, trc.: Feridun AY, y.y, Tus İntişârât, 1953.
- Aşikkutlu, Emin: “Kırâat İlminin Temellendirilmeside Ahruf-ü Seb’a Hadis: Tahric, Tahlil ve Değerlendirme”, **Kur’ân ve Tefsir Arştırmaları IV**. (Kırâat Sempozyumu) İSAV Vakfı, 2001.
- Ateş, Süleyman: “Kırâatlarda Tevatür Meselesi”, **Kur’ân ve Tefsir arştırmaları IV**. (Kırâat Sempozyumu) İSAV Vakfı, 2001.
- Atraş, Mahmud Ahmed Said: **Tarihü'l-kırâat ve'l-kurra ve cühudu-hum fi'l-kirae ve't-te'lif fi'l-kırâat ve ulümiha münzü'l-ahdi'n-nebevi ve hatte'l-yevm**, İskenderiye, Darü'l-İman, 2008.
- Aydüz, Davut: **Kur’ân’a Dair İncelemeler**, İstanbul, Işık Yayınları, 2000.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa b. Muhammed Emin el-Babanî: **Hediyetü'l-ârifin esmaü'l-müellifin**, İstanbul, Milli Eğitim

Bâsımevi, 1951.

İzahü'l- meknun fî zeyl-i ala Keşfü'z-zünun an esami'u'l- kütüb ve'l- fûnun, tsh.: Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge 2. Bs., Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1972.

el-Benna, Ahmed b. Muhammed: **İthafü fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l- erbaate aşer**, Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1987.

Brockelmann, Carl: **Geschichte der arabischen litteratur: erster supplementband**, Leiden E.J. Brill, 1937.

Bırışık, Abdülhamit: **Kırâat İlmi ve Tarihi**, Bursa, Emin Yayınları, 2004.

el-Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail: **el-Câmiü's-sahih**, thk.: Mustafa Dîb el-Buğa, Dımaşk, Dâru İbn-i Kesîr, 1993.

Bursalı, Mehmed Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1914.

el-Ceremî, İbrâhim Muhammed: “k-r-e maddesi”, **Mu'cemu ulumi'l-Kur-'ân**, Dımaşk, Dârü'l-Kalem, 2001.

Cerrahoğlu, İsmail: **Tefsir Usulü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1985.

el-Cevheri, Nasr İsmail b. Hammad el-Farabi: **es-Sıhah tacü'l-lüga ve sı-hahi'l-arabiyye**, thk.: Şihabüddin Ebû Amr, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1998.

Çetin, Abdurrahman: **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005.

ed-Dâni, Ebu Amr Osman b. Saîd: **Camîu'l-beyân fî'l-kırâatis-seb'i'l-meşhûra**, thk.: Muhammed Kemal Atik, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

et-Teysir fî'l-kırâati's-seb'a, İstanbul, Matbaatü'd-

- Devle', 1930.
- el-Mukni fi Marifeti Mersumi Mesahifi Ehli'l-Emsâr**,
Dımaşk, Matbaatü't-Terakki, 1940.
- Demirci, Muhsin: **Kur'ân Tarihi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1997.
- Dimitri, Kantemir: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev.: Özdemir Çobanoğlu. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Ebû Bekr, Abdullah İbn Ebî Davud: **Kitabü'l-mesahif**, Mısır, Matbaatü'r-Rahmaniyye, 1936.
- Ebû Cafer, Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Ensârî: **el-İkna' fi'l-kırâati's-seb'a**, Mekke, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1983.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistani: **Kitâbü's-sünen**, thk.: Muhammed Avvame, Cidde, Dârü'l-Kable li's-Sekâfeti İslâmiyye, 1998.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim: **İbrazü'l-meâni min Hırzi'l-emâni**, Kahire, 1981.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellam el-Herevî el-Ezdî: **Fezailü'l-Kur'ân ve meâlimuhu ve âdâbuhu**, thk.: Ahmed b. Abdülvehhab el-Hayyati, Rabat, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1995.
- Eroğlu, Ali: "İbn Mihran en-Nisabûrî", İstanbul, **DİA**, 1999, C.XX, s.199.
- Kur'ân Tarihi ve Kur'ân İlimleri Üzerine**, Erzurum, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, 2002.
- Fındıklılı, İsmet Efendi: **eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Tekmiletü's-şakaik fi hakki ehli'l-hakaik**, haz.: Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.

- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed: **Kamus Tercümesi**, trc.: Âsım Efendi, İstanbul, Cemal Efendi Matbaası, 1304.
- Güngör, Mevlüt: **Kur'ân Araştırmaları**, İstanbul, Kur'ân Kitaplığı, 1996.
- Gülle, Sıtkı: **Tecvid İlmi**, İstanbul, Huzur Yayınları, 2005.
- Hamidullah, Muhammed: **İslâm Peygamberi**, Çev.: Salih Tuğ, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2003.
- Hâcî Halîfe, Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi: **Keşfü'z-zunun an esami'l-kütübi ve'l-fünun**, tercüme: Rüştü Balcı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed: **Gayetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ**, neşr.: Gotthelf Bergstraesser; fehâris Otto Pretzl, Bs.3, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1982.
- Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn**, Suud, Darü'l-Âlemi'l-Fevâid, 1998.
- en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr**, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- İbn Galbun, Ebü'l-Hasan Tahir b. Abdülmün'im b. Ubeydullah: **et-Tezkire fi'l-kırâati's-seman**, thk.: Eymen Rüşdi Süveyd, Cidde, Dârü'l-Garbi'l-Arabi, 1991.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed el-Askalani: **ed-Dürerü'l-kamine fî ayani'l-mietî's-samine**, Beyrut, Dârü'l-Cil, 1931.
- Fethü'l-bâri bi-Şerhi Sahihi'l-el-Buhârî**, thk.: Muhammed Fuad Abdülbâki, Muhyiddin Hatîb, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, t.y.
- el-Metalibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye**, thk.: Habiburrahman A'zamî, Kuveyt, Matbaatü'l-

Asriyye, 1973.

- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî: **Lisanü'l-Arab**, Beyrut, Dâru Sadır, t.y.
- İbn Mücahid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî: **es-Seb'a fi'l-kiraa**, thk.: Şevki Dayf . Kahire, Dârü'l-Maârif, 1980.
- el-İsfahânî, er-Rağîb Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal: **Müfredâtu elfazi'l-Kur'ân**, thk. Safvan Adnan Davudi, Dimaşk, Dârü'l-Kalem, 1992.
- el-Kâdî, Abdülfettah: **el-Büdûru'z-zahira fi'l- kırâati'l aşerati'l-mütevâtira**, Beyrut, Dârü'l-Kitab el-Arabî, 1981.
- Karaçam, İsmail: **Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kırâatların Yorum Farklarına Etkisi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996.
- Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kırâatı, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1995.
- el-Kâsımî, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed: **Mehasinü't-te'vil**, trc.: Sezai Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1990.
- el-Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris: **Nazmü'l-mütenasir mine'l-hadisi'l-mütevâtir**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Kehhâle, Ömer Rıza: **Mu'cemü'l-müellifin: Teracim-ü musannifi'l-kütübi'l-arabiyye**, Beyrut, Mektebetü'l-Müsenna, 1957.
- Madazlı, Ahmed: Tecvid ilmi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Maşalı, Mehmet Emin: **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, Ankara, İlâhyât, 2004.

- Muhammed, Muhtar Veled Abbah: **Tarihü'l-kırâat fi'l-meşrik ve'l-mağrib**, y.y., Münazzametü'l-İslâmiyye li't-Terbiye ve'l-Ulum ve's-Sekâfe, 2001.
- el-Mekkî, Mekki b. Ebû Talib b. Hammus b. Muhammed: **el-İbane an meâni'l-kıraa**, thk.: Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dimaşk, Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1979.
- el-Muradi, Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed: **Silkü'd-dürer fi a'yanis-sani aşr**, Kahire, y.y., 1874.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisabûri: **el-Câmiü's-sahih, Şerh: Muhiddin en-Nevevî**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1999.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb: **Sünenü'n-Nesâî**, haz.: Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1988.
- en-Neşşâr, Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî: **el-Büdurü'z-zâhire fi'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtire**, Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 2000.
- Özcan, Abdülkadir: “Köprülüzâde Numan Paşa”, İstanbul, **DİA**, C.XXVI, s.265.
- Öztürk, Hayrettin: **Ebedi Mucize Kur'ân: Yazılması ve Toplanması**, İstanbul, Erkam Matbaacılık, 2002.
- er-Rafî, Mustafa Sadık: **İ'cazü'l-Kur'ân ve'l-belagatü'n-nebeviyye**, Beyrut, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1973.
- es-Sehavî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman: **ed-Dav'ü'l-lami**, Beyrut, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, t.y.
- Subhi, es-Salih: **Mebahis fi ulumi'l-Kur'ân**, 5. Bs., Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, t.y.
- es-Suyûtî, Ebu Bekr Celaleddin b. Abdurrahman: **el-İtkan fi**

- ulumi'l-Kur'ân**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Süreyya, Mehmed: **Sicill-i Osmanî**, Westmead Gregg International Publishers, 1971, (İstanbul Matbaa-i Amire baskısından tıpkıbasım, 1308).
- Şahin, Abdüssabur: **Tarihü'l-Kur'ân**, Kahire, Dâru Nahdati, 2006.
- et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid: **Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'ân**, thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Riyad, Dâru Alemi'l-Kütüb, 2003.
- Taşköprüzâde, Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi: **Miftahü's-saade ve misbahü's-siyade fî mevzuati'l-ulûm**, thk.: Kamil Kamil Bekri, Abdülvehhab Ebü'n-Nur, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, 1968.
- Temel, Nihat: **Kırâat ve Tecvid İstılahları**, İstanbul, Marmara Üniver- sitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1997.
- Tetik, Necati: **Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1990.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi: **Sünenü't-Tirmizî**, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Kahire, Mustafa el-Babi el-Halebi, 1937.
- Ünal, Mehmet: **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü**, Ankara, Fecr Yayınları, 2005.
- Yakut, Ebû Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah el-Hamevi: **Mu'ce-mü'l-üdeba**, Beyrut, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.
- Yıldırım, Suat: “Ahrufü's-Seb'a”, İstanbul, **DİA**, 1989.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1983.

- Yüksel, Ali Osman: **İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibar ale't-tabakat ve'l-a'sar**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh: **el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'ân**, thk: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.
- ez-Ziriklî, Hayreddin: **el-A'lâm: Kamus-u teracim li-eşhürî'r-ricâl ve'n-nisa**, 10.bs, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1992.